

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI AFRİKA’DA DİRENİŞ HAREKETLERİ:
KENYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

DUYGU KUTLU

HAZİRAN 2019

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI AFRIKA’DA DİRENİŞ HAREKETLERİ:
KENYA ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

DUYGU KUTLU

DANIŞMAN

DOÇ. DR. İSMAİL ERMAĞAN

HAZİRAN 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Duygu KUTLU

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN

ONAY

Duygu Kutlu tarafından hazırlanan ‘Sömürgecilik Sonrası Afrika’da Direniş Hareketleri: Kenya Örneği’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç Dr. İsmail Ermağan

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Tandoğan

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Volkan İpek

.....

Kurumu: Yeditepe Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 17/ 06/ 2019

ÖNSÖZ

Direnişleriyle ve özgürlük mücadeleleriyle, zihnime ı ışık tutan ve bu tez konusunu oluşturan tüm Afrika halklarına en büyük teşekkürü borçluyum. Bu araştırma sürecinde, olayları çok boyutlu ve realist düzlemde incelemeyi önceleyen ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden değerli danışman hocam Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN'a, bilgilerinden ve tavsiyelerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TANDOĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Volkan İPEK ile özellikle ders döneminde Afrika'ya ilgi duymamı sağlayan, bilgilerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet KAVAS'a destekleri için en içten teşekkürlerimi sunarım. Tezin düzenlenme ve redaksiyon süreçlerindeki katkıları için çok kıymetli arkadaşım Nurgül GÜNER'e, çalışmalarım için teşvik eden ve destek olan dostlarım Cemre ATEŞÇİ, Figen KURT, Nilgün TUTAR ile tüm hocalarıma, arkadaşlarıma ve öğrencilerime teşekkür ederim. Desteklerini, dualarını esirgemeyen ve her zaman yanımda olan sevgili babama ve tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI AFRİKA'DA DİRENİŞ HAREKETLERİ: KENYA ÖRNEĞİ

Kutlu, Duygu

Yüksek Lisans, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. İsmail Ermağan

Haziran 2019. 153 Sayfa

Afrika; gelişmeye çalışan ekonomisi, yükselen ticaret hacmi, sahip olduğu doğal kaynaklar ve genç nüfusu ile uluslararası siyasette güç merkezlerinden biri olmaya namzettir. Fakat Afrika'nın potansiyellerini kullanabilmesi için öncelikle ekonomik, siyasi ve toplumsal problemlerini çözmesi ve beşeri sermayesinin kalitesini arttırması icap etmektedir. Yani bölgenin dinamiklerine uygun, sürdürülebilir çözümler üretebilmek, Afrikalı halkların taleplerinin göz önünde bulundurulması ile mümkündür. Bu minvalde direniş hareketleri; ülkelerin kronikleşmiş sorunlarına işaret ederken, Afrikalı halkların devlet yönetiminden beklentilerini yansıtmaktadır. O sebeple Afrika'nın kalkınma hedefleri doğrultusunda direniş hareketleri incelenmelidir. Bu tez, sömürgecilik sonrası Afrika ülkelerinde direniş hareketlerini son kertede Kenya özelinde incelemekte; ülkedeki güncel sorunları, toplum ve güç ilişkilerine odaklanarak tespit etmeye çalışmaktadır. Bu direniş hareketleri siyasi, etnik, ekonomik, kültürel-dilsel-kimliksel faktörlerde ve kadın ile öğrenci taleplerinde hangi süreçleri tecrübe etmiştir; ne tür sebeplerle ortaya çıkmıştır ve ilgili alanda toplum(lar)a katkısı olmuş mudur? soruları çalışmanın araştırma sorularıdır. Tezde savunulmaktadır ki, bu direniş hareketleri, post-kolonyal Kenya'da otoriter rejim, hak ihlalleri, etnisite ve cinsiyet bazlı ayrımcılık, kabilecilik ve yolsuzluk gibi sorunlara tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca öngörülmektedir ki, Doğu Afrika ülkesi Kenya'da direniş hareketlerinin talepleri üzerinden sömürgecilik döneminden kalan problemlerin çözümü, ülkenin bölge siyasetinde güçlü bir aktör olmasının önünü açmada bir faktör olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Direniş Hareketleri, Afrika'da sivil toplum, post-kolonyal Afrika, Kenya, Kenya'da Direniş Hareketleri

ABSTRACT

RESISTANCE MOVEMENTS IN POST-COLONIAL AFRICA: THE CASE OF KENYA

Kutlu, Duygu

Graduate Degree, Graduate Education Institute, International Relations Department

Advisor: Associate Professor Dr. İsmail Ermağan

June 2019. 153 Pages

With its prospectively developing economy, increasing trade capacity, natural resources, and young population, Africa is a candidate of being one of the powerful actors in international relations. However, it is required for Africa to solve its economic, political, and social problems, and to improve its human capital in order to use its potential effectively. Namely, providing sustainable solutions in accordance with the dynamics of the region is possible with taking the demands of Africans into account. In this context, while resistance movements are pointing the chronic problems of African countries, they also reflect the expectations of African peoples regarding governance. Therefore, resistance movements should be investigated in the scope of Africa's development goals. This thesis aims to investigate resistance movements in Africa, specifically in Kenya, and it aims to detect Kenya's current problems by focusing on the relations between political power and society. The research questions of the thesis include "What type of processes have the resistance movements, related to politics, ethnicity, economy, culture-language- identity, women rights, and student demands, experienced? What caused to these resistance movements? Have they been useful to the society in the relevant areas? "In the thesis, it is claimed that mentioned resistance movements arise as a reaction to problems such as authoritarian regimes, discrimination based on gender and ethnicity, tribalism, and corruption in post-colonial Kenya. Also, it is projected that solutions to the problems stemmed from the colonial period can be achieved through the demands of resistance movements in Kenya, and whereby resistance movements will become a contributing cause for the country to be a powerful actor in regional politics.

Key Words: Resistance movements, civil society in Africa, post-colonial Africa, Kenya, resistance movements in Kenya

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	III
ONAY	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	X
1. GİRİŞ	1
2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	9
2.1. TOPLUMSAL HAREKET TEORİLERİ	9
2.2. DEVRİM VE REFORM BAĞLAMINDA TOPLUMSAL HAREKETLER.....	14
2.3. TOPLUMSAL HAREKETLERİN OLUŞMA GEREKÇELERİ	16
2.4. DİRENİŞ TÜRLERİ	20
2.5. DİRENİŞ SÜRECİNDE YÖNTEM DEĞİŞİMİ	24
2.6. SİVİL TOPLUM VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK.....	26
3. AFRİKA’DA DİRENİŞ VE ÇATIŞMA.....	33
3.1. AFRİKA KITASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	33
3.1.1 Afrika’nın Tarihsel Arka Planı	33
3.1.2 Sömürgecilik Dönemi	34
3.1.3 Sömürgeciliğin Etkileri	36
3.1.4 Bağımsızlık Dönemi	38
3.1.5 İç Siyaset ve Darbeler	39
3.1.6. Afrika’da Kimlik ve Kıta Milliyetçiliği	40
3.2. BAĞIMSIZLIK SONRASI AFRİKA’DA DİRENİŞ HAREKETLERİ	44
3.2.1 Etnik Unsurların Direnişi	50
3.2.2 Dini Hareketler.....	54

3.2.3 İşçi Hareketleri ve Sendikalar	60
3.2.4 Demokrasi ve İnsan Hakları Kapsamında Direniş Hareketleri.....	64
3.2.5 Liberalleşme Karşıtı Direniş Hareketleri.....	67
3.2.6 Öğrenci Hareketleri	68
3.2.7. Kadın Direniş Hareketleri.....	72
3.2.8. Kültürel Direniş Hareketleri	79
4. BÖLÜM: KENYA VE DİRENİŞ HAREKETLERİ.....	84
4.1 KENYA SİYASİ TARİHİ.....	84
4.1.2 Mau Mau Direnişi	87
4.1.3 Kenyatta Dönemi (1963-1978).....	92
4.1.4 Arap Daniel Moi Dönemi (1978-1991).....	94
4.1.5 1990'lar Sonrası Kenya	96
4.1.6. Uhuru Kenyatta Dönemi (2013-günümüz).....	104
4.2 KENYA'DA DİRENİŞ HAREKETLERİ.....	108
4.2.1. Siyasi ve Etnik Direniş ve Çatışma Hareketleri	109
4.2.2. Ekonomi Temelli Direniş ve Çatışma Hareketleri	114
4.2.3. Kenya'da Kadın Direniş Hareketleri	119
4.2.3.1 Eko-feminist direniş hareketleri	123
4.2.4 Kenya'da Öğrenci Hareketleri.....	128
4.2.5. Kültürel Direniş Hareketleri	131
5. SONUÇ.....	135
KAYNAKÇA	140
EKLER: GEREKLİ HARİTALAR	153
ÖZGEÇMİŞ.....	154

KISALTMALAR

AAWORD- Araştırma ve Geliştirmede Afrikalı Kadın Birliği

AB- Avrupa Birliği

ABD- Amerika Birleşik Devletleri

AFRC- Devrimci Silahlı Güçler Konseyi

AMISOM- Afrika Birliği Somali Operasyonu

APC- Tüm Halkların Kongresi

AWU- Abekouta Kadın Birliği

BM- Birleşmiş Milletler

CIA- Merkezi İştihbarat Teşkilatı

CODESRIA- Afrika’da Sosyal Bilimler Araştırmalarının Geliştirilmesi Konseyi

DP- Demokratik Parti

EJK- Embakasi Jua Kali (Bölge ismi)

ELF- Eritre Özgürlük Cephesi

ESAP- Ekonomik Yapısal Uyum Programı

FORD- Demokrasinin Restorasyonu Forumu

FRELIMO- Mozambik Kurtuluş Cephesi

GSU- Genel Servis Ünitesi

KADU- Kenya Afrika Demokratik Birliği Partisi

KANU- Kenya Afrika Ulusal Birliği Partisi

KPU- Kenya Halkları Birliği Partisi

KUSO- Kenya Üniversiteleri Öğrenci Organizasyonu

MDC- Demokratik Değişim Partisi

MINURSO- Birleşmiş Milletlerin Batı Sahra'daki Referandum Misyonu

NARC- Ulusal Gökkuşığı Koalisyonu

NATO- Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

NPRC- Ulusal Geçici Savunma Konseyi

NUTA- Ulusal Tanganyika Birliği

ODM- Turuncu Demokratik Hareket

PRPB- Benin Halkların Devrimci Partisi

RUF- Devrimci Birleşik Cephe

SLPP- Sierra Leone Halk Partisi

SONU- Nairobi Üniversitesi Öğrenci Organizasyonu

TANU- Tanganyika Afrikan Ulusal Birliği

UASU- Üniversite Akademik Personel Birliği

UNISOM- Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu

UNSTB- Ulusal İşçi Sendikası Federasyonu

WNC- Ulusal Bağımsız Kadın Koalisyonu

ZANU- Zimbabve Afrika Ulusal Birliği

ZINASU- Zimbabve Ulusal Öğrenci Birliği

1. GİRİŞ

Afrika, 54 ülkesi ile kaynakları, genç nüfusu, gelişen ekonomisi, artan ticaret hacmi, uluslararası siyasette artan rolü, tarihi ve kültürel zenginliği, dil çeşitliliği gibi faktörler sebebiyle araştırılması ve anlaşılması gereken bir kıtadır. Sömürgecilik ve sonrasında yoksulluk, hastalık, militarist rejimler ve iç savaşlarla anılan Afrika artık potansiyelini kullanma yönünde adımlar atmakta, hatta eksikliklerine rağmen yükselen kıta olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Sahraaltı Afrika’da özel sektörün canlanması, hizmet sektöründeki gelişme ve bölgede yatırımların artması ile kıta ülkeleri dış ticaret ve siyasette cazibe merkezi olmaya başlamıştır. Çin ve Hindistan başta olmak üzere Rusya, Brezilya, İran ve Avrupa ülkeleri Afrika ile ilişkilerini geliştirmiş ve yatırımlarını artırmıştır. Afrika ekonomik ve siyasi anlamda en problemli olduğu zamanlarda bile dünya ekonomisine azımsanmayacak oranda katkı sağlamıştır. Afrika hammadde, Afrika ülkeleri arası göç ve kıta dışı göç sayesinde, eski sömürgeci devletler ve yakın zamanda Rusya ile Uzakdoğu Asya ülkeleri başta olmak üzere, küresel ekonomide önemli bir aktör olmuştur. Dış ve iç yatırımlarla birlikte göç almaya başlayan ve bilgi teknolojilerinde de kayda değer gelişmeler izleyen kıta ülkeleri, bahsi geçen ülke vatandaşlarına istihdam imkânı sağlamaktadır. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen kıta ülkelerinin potansiyelini kullanabilmesi iç problemlerin çözülmesi, adil ve demokratik yönetimlerin etkin kılınması ile mümkündür. Etnik çatışmaların ve nepotizmin son bulması, ülke imkânlarının eşit dağılımı ve Afrika halklarının kendi ülkelerinde hür bir şekilde yaşama, eğitim görme ve çalışma imkânı bulabilmesi, yani bir bakıma Afrika’nın gerçek sahipleri tarafından yönetilmesi kıta ülkelerinin siyaset, ekonomi ve insan hakları bağlamında potansiyellerini kullanabilmesine ve dünyaya model olabilmesine imkân sağlayacaktır.

Afrika ülkelerinin bağımsızlık sonrası dönemde hedeflediği istikrar ve refaha ulaşamamasının nedenleri arasında eski sömürgecilerin müdahalesinin yanı sıra birçoğu eski bağımsızlık hareketi lideri olan yöneticilerin kısa sürede yerel diktatörler olarak Avrupa sömürgeciliğini aratmayan adaletsizliklerle ülkeleri yönetmeleri ve kabileler ile farklı etnik gruplar arasında ayrıştırma ve çatışma zemini

oluşturarak kamu ve özel sektörde liyakat gözetmeksizin görevlendirmede bulunuşu yer almaktadır. Ayrıca çoğu Afrika ülkesinde neredeyse gelenekselleşen darbeler ve akabindeki militarist yönetimler bireysel özgürlükleri sınırlandırmış ve ekonomi ile siyaseti olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik istikrarsızlık dışa bağımlılığı artırmış ve bu da neo-kolonyal bir müdahaleye sebebiyet vermiştir. Kolonyal dönemde sömürgeci eğitim kurumlarınca yetiştirilen yerli diktatörlerin siyasi kararlarında eski sömürgecilerin metot ve direktiflerini izlemeleri siyasi bağımsızlığını kazanmış ülkeleri esasında sömürgelere bağımlı kılmakta ve yerel Afrika kültürlerinin gelişmesine ve yerel dillerin kullanımına zarar vermiştir. Tüm bunlar Afrikalıların yerel kimliklerini koruyarak ülke ve kültürlerine katkı sağlamalarını ve hatta kendi ülkelerinde hür vatandaşlar olarak yaşamalarını zorlaştırmış ve hala zorlaştırmaktadır.

Bireysel hakların gasp edildiği ve diktatörlerin hâkim olduğu rejimlerde halkın yasal yolları denedikten sonra başvurduğu “sivil itaatsizlik” Afrika ülkelerinde de yaygın bir direniş yöntemidir. Şiddet içermeyen eylemler ve sistematik direniş hareketleri yer yer silahlı direnişlere dönüşmüştür. Sistematik hak ihlalleri, kısa periyodlarla örgütlenen direniş hareketleri ve barışçıl protestolarla demokratik taleplerin dile getirilmesine sebep olmuştur. Fakat ortak bir hedef olmaksızın kurulan hareketler bazı durumlarda çatışmalara sebep olmuş ve iç savaşın eşiğine gelinmiştir. Direniş hareketleri iyi yönetilmediğinde ve direnişçiler birlikte hareket etmediğinde başlatılan direniş başarılı olamamış, otoriter rejimler halklar üzerindeki baskılarını artırmış ya da can ve mal kayıplarına yol açmıştır. Afrika ülkelerinde özellikle uluslararası örgütler ya da eski sömürgeciler tarafından desteklenen bir takım direniş örgütlerinin zaman içerisinde terör gruplarına dönüşmesi de vakidir. Eş-Şebâb ve Boko Haram gibi direniş gruplarının zamanla yerel halka zulmeden silahlı terör gruplarına evrilmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hemen her Afrika ülkesinde farklı metotlar uygulanarak gerçekleştirilen direniş eylemleri, barışçıl protestolar, silahlı çatışmalar, devrimler, darbeler ve darbe karşıtı eylemler Afrika’nın problematiğini tespit edebilmek, güçlü olduğu yönleri keşfedebilmek ve bu tespitler doğrultusunda politika geliştirebilmek adına oldukça önemlidir.

Afrika’nın özgürleşebilmesi ve kendi potansiyellerini kullanabilmesinin en önemli şartlarından biri de kolonyal zihniyetten tamamen kurtulması ve kendi güçlü eğitim

kurumlarını kurup siyaset ve politikada demokratik adımlar atabilmesiyle mümkündür. Dekolonizasyon sürecinin devam etmesi halkların demokratik taleplerini dile getirmek adına başlattıkları direniş de manipölasyonlara açık konuma getirmektedir. Barışçıl direniş hareketleri, kanlı eylemlerle veya darbelerle neticelenebilmektedir ki bu da mevcut olumsuz durumu kötüleştirmekte ve uzun vadede post-kolonyal kalkınma hedeflerinin önüne geçmektedir. Direniş hareketleri, Afrika'nın güncel sorunlarına işaret etmekte ve gerekli çözüm yollarını belirlemek adına fikir vermektedir. Aynı zamanda direniş hareketleri Afrika'nın neo-kolonyal faaliyetlerden ne derece etkilendiğini; Afrikalı yönetici ve bürokratların sömürgeci pratiklere başvurmalarının sonuçlarını tespit etmek adına önemlidir. Tez, sömürgecilik sonrası döneme odaklandığından 1955-1960 yıllarından günümüze değin direniş hareketlerini incelemektedir. Uganda, Tanzanya, Nijerya, Senegal, Gana, Malavi, Zambiya ve Esvatini'den direniş örneklerine yer verilmiştir. Bunun yanında Kenya özelinde direnişlerin oluşma gerekçeleri, etkileri ve sonuçları irdelenmiştir. Bu çerçevede Afrika kıtasal özellikleri, tarihi, bağımsızlık mücadeleleri ele alınmış ve Kenya ülke analizi ile siyasal dönüşüm sürecindeki direniş kültürüne odaklanılmıştır.

Bu bağlamda “Sömürgecilik Sonrası Dönemde Afrika'da Direniş Hareketleri: Kenya Örneği” isimli bu tez Afrika'nın güncel sorunlarını çözmek adına başlatılan direniş hareketlerini, oluşum nedenlerini, uygulanış biçimlerini ve Afrika ülkelerine olan etkilerini incelemek adına yazılmıştır. Bu tez, Afrika'daki canlanmanın suni olup olmadığını ve kıtanın sömürgecilik sonrasında siyasal, ekonomik ve insan hakları bağlamlarındaki hedeflerini gerçekleştirme noktasındaki güçlü ve zayıf yönlerini ve zayıflıklarını tespit etmek ve olası çözüm önerilerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Direniş hareketleri, 1,2 milyarı aşkın nüfusu, etnik ve kültürel zenginlikleri, gelişen ekonomisi ve doğal kaynakları ile Afrika'nın bu potansiyellerini kullanmasında ne şekilde etkili olduğunu belirlemeyi ve kimlik oluşumundaki yerini tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu hedefler doğrultusunda tezde, Afrika kıtası hakkında genel bilgiler, tarihsel arka plan ve direniş hareketleri incelenmiştir. Aynı zamanda Kenya özelinde bahsi geçen konular ele alınarak direniş hareketlerinin kurulma amaçlarının ya da protesto gösterilerinin ne derece taleplerinin gerçekleştirildiği gösterilmeye çalışılmıştır.

Kavramsal çerçeve kapsamında ise Uluslararası İlişkiler literatüründe direniş hareketlerinin yeri incelenmiştir. Bu disiplinin ölçüm ve değerlendirmelerine göre direniş hareketlerinin oluşma gerekçeleri, türleri ve direniş süreçleri başlıca motivasyonları ile tanımlanmıştır. Bir diğer ifadeyle; direniş hareketleri, devrim ve darbe arasındaki farklara odaklanan bu tez, öncelikle bu kavramların ne olduğunu açıklamaktadır. Bunları yaparak, bu çalışmanın vaka incelemesi olan Kenya'daki direniş hareketlerini daha iyi anlamada kavramsal zemin hazırlamıştır.

Tezin araştırma soruları temel olarak şunlardır: Uluslararası konjonktürde başlıca direniş hareketleri ve direniş türleri nelerdir? Direniş hareketleri nelerdir? Afrika'daki direniş hareketleri nelerdir ve hangi gerekçelerle zuhur etmiştir? Direniş hareketlerinin günümüz Afrika'sındaki kimlik oluşumu üzerinde etkisi nedir? Direniş hareketleri bağımsızlık sonrası Afrika ülkelerinin çıkarlarını gözetken hedefler doğrultusunda mı oluşturuldu? Kolonyal güçlerin direniş hareketlerinin oluşmasında ve işleyişinde etkisi var mıdır, var ise bu kolonyal güçler ne derecede etkilidir? Kenya'da ne tür direniş hareketleri hangi sebeplerle oluşmuştur? Direniş hareketleri toplumların karakterini nasıl etkilemektedir ve kabilecilikten yurttaşlığa geçişte nasıl bir role sahiptir? Direniş hareketlerinin ülkelerin gelişimine etkisi nedir?

Kavramsal çerçeveye ilişkin yapılan okumalar sonucunda görülmüştür ki, direniş hareketleri hegemonyaya karşı ve siyasi gücün kötüye kullanılmasıyla hak ihlallerinin yaşanmasına bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak direniş hareketleri manipüle edildiğinde amaçlarından uzaklaşmakta ve ilgili ülkelerde kaos ve baskıların artmasına neden olmaktadır. Afrika sömürgecilik sonrası siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınma hedeflerini gerçekleştirmede yeterince başarılı olamamış, potansiyelini etkin bir biçimde kullanamamış ve post-kolonyal süreç Afrika ülkelerini tam bağımsızlıktan alıkoymuştur. Tüm bu olumsuzlukların önemli nedenleri olarak Afrika ülkelerinin iyi yönetimden uzak diktatörlerce yönetilmesi, temel demokratik hakların ihlal edilmesi ile halkların baskılanması ve bunun neticesinde halkın devlete güveninin azalışı gösterilebilir. Bu açıklamalar Kenya'ya uygulandığı takdirde şu hipotezler seslendirilebilir:

- 1) Kenya’da direniş hareketleri ilk olarak hegemonyaya ve siyasi gücün kötüye kullanılmasıyla yaşanan-yaşatılan hak ihlallerine karşı tepki olarak ortaya çıkmaktadır.
- 2) Kolonyal dönemdeki kimi uygulamalar ve kopuşlar, yeni iktidarların kötü ekonomik yönetimleri, seçimlerin adil olmayışı, cinsiyetçi ayrımcılık, direniş hareketlerinin diğer nedenleridir.
- 3) Kenya’da direniş hareketlerinin toplumun ve güç ilişkilerinin şekillenmesinde olumlu ve olumsuz etkileri vardır.

Bu tezde, arşiv çalışması yapılmadığından ve tez sürecinde birincil kaynaklara ulaşım imkanı bulunamayışından ikincil kaynaklar kullanılarak araştırma yapılmıştır ve bu durum tezin en büyük kısıtlaması olarak gösterilebilir. Literatürde, doğrudan sömürgecilik sonrası dönemde Afrika’daki direniş hareketlerini Kenya bağlamında inceleyen bir eserle tezin hazırlanma sürecinde karşılaşılmamış ve benzer şekilde Türkçe literatürde bu konuyu doğrudan inceleyen eser bulunamamıştır. Afrika’da çatışma, direniş ve sivil toplum hareketleri bağlamında yapılan Türkçe çalışmalar arasında ise *Ngugi Wa Thiong’o ve kültürel direniş* (2012), *Etnik ve dini çatışmaların dış politikaya etkisi: Nijerya örneği* (Pürçek, 2014), *Sudan’da etnik çatışma ve çözüm süreci* (Öndül, 2015), *Afrika’daki iç savaşların temel dinamikleri: Sudan örneği* (Aksakal, 2016), *Türkiye Afrika ilişkilerinde sivil toplum kuruluşlarının rolü: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı örneği* (Samancı, 2017) isimli yüksek lisans tezleri zikredilebilir. Ayrıca *Afrika’daki çatışmalarda din faktörü: Nijerya-Kaduna örneği ile bir analiz* (Uchehara, 2008) isimli doktora tezi yine Sahraaltı direniş hareketlerine yoğunlaşmasıyla literatüre katkıda bulunmuştur. *Günümüzde Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki demokratik hareketler; Libya ve Mısır örnekleri* (Cangür, 2013) başlıklı yüksek lisans tezi ise sömürgecilik sonrası direniş hareketlerini Kuzey Afrika bağlamında incelemiştir. *Audre Lorde ve June Jordan’ın yaşam anlatılarında feminist aktivist politikalar ve kardeşlik* (İlimen, 2017) başlıklı tez, feminist direnişi edebi açıdan ele almıştır. Öte taraftan sömürgecilik öncesi direniş hareketlerini incelemesiyle Addawe (2018) tarafından hazırlanan *Somali’de Avrupalı sömürgeciler ve direniş hareketleri (1885-1950)* isimli doktora tezi

günümüz Doğu Afrika direnişinin arka planını anlamlandırabilmek adına önemlidir.

İngilizce literatürde ise bağımsızlık sonrası Afrika siyasetini *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control* (Herbst, 2000) ve *Government and Politics in Africa* (Tordoff, 2002) isimli eserler etraflıca ele almaktadır ve post-kolonyal Kenya'nın siyasi ve ideolojik yapısını öz biçimde sunmaktadır. *Issues in the Contemporary Politics of Sub-Saharan Africa* (Harrison, 2002), *The Fate of Africa: A History of Fifty Years of Independence* (Meredith, 2006) post-kolonyal Afrika'nın siyasi ve sosyal dinamiklerini irdelemektedir. *The International Relations of Sub-Saharan Africa* (Taylor, 2010), Sahraaltı Afrika ülkelerinin dış politikasını devlet ve devlet dışı aktörler bağlamında inceleyerek küresel bağlamda Afrika'nın yerinin anlaşılmasına katkı sağladığı için önemlidir. Benzer şekilde, *Historicising Activism in Late Colonial and Post-Colonial Sub-Saharan Africa* (Larmer, 2015) ve *African Struggles Today: Social Movements Since Independence* (Zeilig & Dwyer, 2011) isimli eserler bağımsızlık sonrası Afrika'daki direniş hareketlerinin tarihsel dönüşümü ile siyasi ve toplumsal boyutlarına odaklanmıştır. Leo Zeilig'in *Revolt and Protest Student Politics and Activism in Sub-Saharan Africa* (2007), *Student Politics and Activism in Zimbabwe: The Frustrated Transition* (2008) ve *Student resistance and the democratic transition: student politics in Senegal 1999–2005* (2009) adlı çalışmaları post-kolonyal Afrika'da öğrenci hareketlerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır. *Democratization, Sequencing, and State Failure in Africa: Lessons from Kenya* (Branch & Cheeseman, 2009), *Election Violence in Kenya* (Yego, 2015) çalışmaları ise Kenya'nın demokratikleşme sürecini ve seçim sonrası çatışmaların dinamiklerini incelemektedir. *Beyond Imperial Presidency in Kenya: Interrogating the Kenyatta, Moi and Kibaki Regimes and Implications for Democracy and Development* (Amutabi, 2009) farklı hükümetlerin demokrasi ve kalkınma hamlelerini inceleyerek direniş hareketlerinin oluşma zeminini ortaya koymuştur.

Spesifik olarak Afrika ve Kenya'daki direniş hareketleri üzerine Türkçe çalışmanın olmayışı sebebiyle İngilizce kaynaklar taranmış; Afrika'da direniş ve protesto konularını inceleyen eserler derlenerek ilgili veriler elde edilmiştir. Tez, devrim ve direniş kavramlarını inceledikten sonra Afrika'daki direniş hareketlerini Kenya bağlamında incelemiş ve bu yönüyle literatürdeki boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

Bahsi geçen konuda Türkçe eserin olmayışı ve Afrika konusunda Türkçe kaynakların kısıtlı oluşu göz önünde bulundurulduğunda, bu tez ilgili alanda kaynak oluşturma niyetindedir. Fakat çalışmanın önemli bir sıkıntısı olarak, verilerin alındığı İngilizce kaynakların ne derece Afrikalıları yansıttığı; ne kadar bağımsız ve tarafsız olduğu sorunsalı gösterilebilir. Afrika ile alakalı literatürde eski sömürge dillerinde üretilen eserlerin çoğunluğunun oluşturduğu düşünüldüğünde objektif kaynak bulmanın nispeten zorlaştığı söylenebilir. Bu sebeple entelektüel bağımsızlığı savunan Afrikalıların eserlerini incelemek, Afrika'yı daha doğru anlamak adına isabetli olacaktır ve tez için de kullanılan kaynakların bir kısmının Afrikalı akademisyenlerce kaleme alınan eserler olmasına özen gösterildi. Kuşkusuz, Afrika'nın sorunlarını en iyi bilenler ve tecrübe edenler Afrikalılardır. Afrika'nın potansiyelini kullanabilmesi için Afrikalılarca belirlenen realist ve uygulanabilir çözümlerin sunulması elzemdir. Bu nedenle, tez yerel düşüncelere önem vermiş ve güncel sorunlar, sosyal medya yazıları, yerel gazeteler, Human Rights Watch, Yeşil Kuşak Hareketi (The Green Belt Movement) başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının raporları ile de takip edilerek ikincil kaynak olarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tez; giriş, kavramsal çerçeve, Afrika'da direniş ve çatışma hareketleri, Kenya ve direniş hareketleri ve sonuç olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde hipotezler açıklanmış, ikinci bölümde devrim ve direniş kavramları incelenmiş ve direniş hareketleri ile sivil toplumun uluslararası ilişkiler literatüründeki yerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde öncelikle Afrika kısa tarihi, sömürgecilik dönemi ve sonrası özellikleri, Pan-Afrikanizm ve sömürgecilik karşıtı direniş hareketleri, bağımsızlık sonrası iç siyaset, darbeler ve direniş hareketleri incelenmiştir. Afrika'daki direniş hareketleri dini hareketler, işçi hareketleri ve sendikalar, demokrasi ve insan hakları kapsamında direniş hareketleri, liberalleşme karşıtı direniş hareketleri, öğrenci hareketleri, kadın hareketleri ve kültürel direniş hareketleri olmak üzere ayrı başlıklarda analiz edilmiştir. Dördüncü bölümde ise kısa bir Kenya ülke analizi yapıldıktan sonra ülkenin siyasi tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümün odak noktası olan direniş hareketleri ise siyasi ve etnik direniş ve çatışma hareketleri, ekonomi temelli direniş ve çatışma hareketleri, kadın direniş hareketleri, öğrenci hareketleri ve kültürel direniş hareketleri şeklinde kategorize edilerek incelenmiştir. Tezin sonuç bölümünde ise direniş hareketlerinin

Afrika siyaseti, kalkınma hedefleri ve temel hakların tesisi yönündeki hamleleri üzerine etkileri tartışılmış ve direniş hareketleri ile çatışmaları oluşturan sebeplerin ortadan kaldırılması ve demokratik direniş ile protestonun nasıl uygulanması gerektiği konularında olası çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

2. TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. TOPLUMSAL HAREKET TEORİLERİ

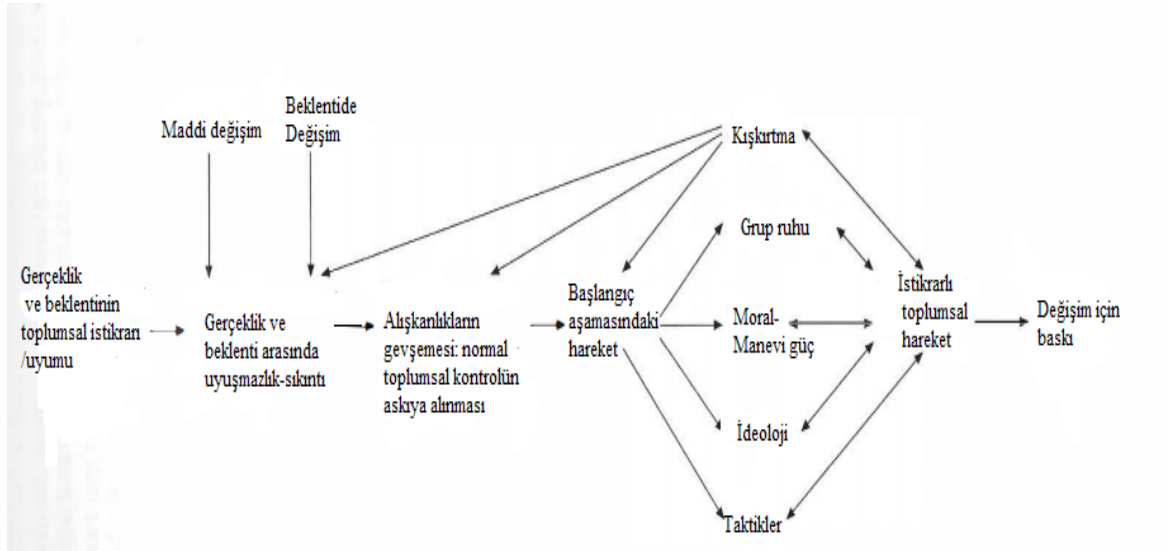
Toplumsal hareketler sosyal ve siyasi değişim talebiyle gerçekleşen kolektif eylemlerdir. Bu değişim talebi köklü bir sistem değişikliğini amaçlıyorsa devrim olarak adlandırılır, ancak sistem dahilinde belirli değişiklikler, reformlar yapılmasını hedefliyorsa bu kez toplumsal hareketi reformist olarak tanımlamak mümkündür. Toplumsal hareketler sisteme ya da mevcut yasaya aykırı mahiyette olduğundan direniş hareketi bağlamında ele alınırlar. Toplumsal hareketler ya da direniş hareketleri 19. yüzyılın sonlarından itibaren sosyolojik olarak incelenmiştir. Toplumsal hareketleri ve özelde kolektif davranışları incelemek adına çeşitli teoriler geliştirilmiştir ve 1960' a kadar geliştirilen teoriler klasik toplumsal hareket teorileri olarak isimlendirilmektedir. Genel itibariyle klasik toplumsal hareketler sistemi dönüştürmeyi amaçlamışlardır ve bu yönüyle devrimci bir nitelik taşımaktadırlar.

Klasik toplumsal hareketler kalabalık psikolojisi, düzensiz kolektif davranış, yapısalcı perspektif, kitle toplumu kuramı, göreceli mahrumiyet olmak üzere beş ana kategoride incelenmektedir. Kalabalık psikolojisi teorisinin kurucusu olan Fransız düşünür Gustave Le Bon (1841-1931), kolektif davranışın muhalif yönüne dikkat çeker ve bu davranışların kaotik, anlık ve şiddet temayüllü olduğunu savunur (Uysal, 2016). Kalabalık psikolojinde bireyler kendilik bilincinden uzaklaşır ve normal şartlarda uyumlu davranışlara sahip bireyler, kolektif eylem liderinin yönlendirmelerine açık hale gelerek kitle mantığıyla hareket eder. Gustave Le Bon, bu sebeple kalabalıkları tehdit unsuru olarak görür ve kitlesel hareketlerin rasyonel düşünmenin önüne geçtiğini iddia eder. Bunun yanında, kitlesel hareketlerde bireyler, grup liderinin de talimatlarıyla ya dürtülere göre hareket ederler ya da idealler doğrultusunda organize olurlar (Uysal, 2016). Birey, kalabalık içinde kaybolduğundan kişisel sorumluluk hissi taşımaz ve bu da bir güven duygusu oluşturarak radikal eylemlere kapı aralayabilir. Le Bon, medeniyetin kalabalıklar tarafından inşa edilemeyeceğini, aksine azınlık olan elitler tarafından kurulacağını savunur ve bu açıdan Le Bon'un elitist bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Kalabalık psikolojisi teorisinde bir toplumsal hareketin mensupları ekonomik, siyasal ve sosyal açılardan dezavantajlı gruplardan müteşekkildir. Ayrıca kriz durumları

kalabalık psikolojisini tetiklemektedir (Melucci, 1996). Kalabalık psikolojisini devletler de kitleleri yönlendirmede bir araç olarak kullanmışlardır. Bu teoriye göre kitleleri yönlendirmek için dolaysız, sade bir dil kullanmak ve duygulara hitap eden bir tarz benimsemek gerekir ki bu sebeple intikam, ihanet, vatanseverlik gibi kelimeler kitleleri yönlendirmek için devletler tarafından da kullanılmaktadır (Della Porta & Diani, 2006). Adolf Hitler ve Benito Mussolini gibi siyasiler de Gustave Le Bon'un kalabalık psikoloji teorisinden etkilenmişlerdir. Hitler, Le Bon'un önerdiği gibi basit, kesin bir dil kullanarak ve konuşmalarında tekrarlardan yararlanarak bir propaganda dili kurmuştur. Toplumsal hareketler bağlamında incelenen direniş hareketleri de benzer şekilde taleplerini ya da karşı taleplerini dillendirirken toplumu harekete geçirmek amacıyla sloganlardan faydalanmış ve hamasi bir dil kullanmıştır. Le Bon'un teorisine yöneltile eleştiriler, teorisinin elitistliği savunması ve rasyonellik noktasında bireye vurgu yapması dolayısıyladır. Ayrıca bu teorisinin kolektif hareketlerin rasyonellikten mahrum olduğunu öne sürmesi de eleştirilmiştir (Uysal, 2016). Direniş hareketlerinin önlenmesi gerektiğini savunduğu için bu teori, direnişleri oluşturan toplumsal gerçekliğin görmezden gelmeye meyillidir. Bunun yanında, güç dengelerini korumaya yönelik tutumu, bu teorisinin eleştirilmesine yol açmıştır.

Klasik toplumsal hareket teorilerinden düzensiz kolektif davranış teorisyenlerinden Herbert Blumer (1900–1987), kolektif davranışı bir anda gerçekleşen, düzensiz hareketler olarak tanımlar (Uysal, 2016). Blumer'e göre beklentilerin karşılanmayışı ya da toplumsal sıkıntılar kolektif davranışın gerçekleşmesi için her zaman yeterli olmayabilir. Mevcut huzursuzluğun insanlar arasında yayılması ve bu durumdan kurtulmak için çözüm arayışına girmesi toplumsal hareketlerin oluşmasına yol açar. Bu teoriye göre toplumsal hareketler rasyoneldir. Bunun yanında kolektif eyleme dahil olanların davranışları genellikle birbirini taklit etmek suretiyle gelişir ve katılımcıların ne tür bir toplumsal değişim talep ettikleri her zaman belirli olmadığından hareket yönlendirmelere açıktır. Toplumsal hareketin oluşabilmesi için bireylerin kışkırtılmaya ihtiyacı vardır. Toplumsal huzursuzluklara gösterilen tepkiler, fertler arasında yayılır ve kışkırtıcı bir unsur sayesinde kolektif eyleme dönüşür. Başlayan bu toplumsal hareket, direniş ruhu ile talepler, eleştiriler doğrultusunda geliştirilen grup ideolojisi sayesinde devam eder. Direniş hareketi

başladıktan sonra toplumsal alışkanlıklarda değişiklikler tecrübe edilir. Kontrol mekanizmaları normalden farklı işler ve kural ihlalleri yaşanır. Böylece kolektif davranış değişimi sivil itaatsizlik, protesto ve boykot biçimlerinde gerçekleşir (Uysal, 2016).

Şekil 1: Blumer'in kolektif davranış modeli (Crossley, 2002: 34; Uysal, 2016: 27).

Blumer, toplumsal hareketleri devrimci, reformcu ve sembolik-kültürel hareketler olarak sınıflandırır. Reformcu hareketler sistem dahilinde düzenlemeler yaparak değişikliği hedefler. Devrimci hareketler ise mevcut değerleri ve sistemi reddederek yeni bir sistem kurmaya çalışır. Bu farklılıktan ötürü devrimci ve reformcu hareketlerin otoriteye göre aldığı konum da aynı değildir. Reformcu hareketler otorite tarafından destek görebilir ve bu tür hareketlerin gündeminde kamuoyunu yönlendirmek, dönüştürmek vardır. Devrimci hareketler ise daha fazla taraftar toplayarak gerektiğinde radikal yöntemlere de başvurarak otoriteye karşı gelir. Blumer'in kategorize ettiği üçüncü toplumsal hareket olarak sembolik-kültürel hareketler, sistemi ya da kurumları değiştirmek yerine kültür ve yaşam tarzı konularında değişiklikleri hedeflerler. Belli bir kültürü, dini ya da ideolojiyi bir grubun yaşamaya çalışması sembolik hareket olarak görülmektedir ve dini motivasyonlu toplumsal hareketler bu kategoride değerlendirilmektedir (Uysal, 2016).

Kitle toplumu kuramı ise sanayileşme sonucunda artan bireyselleşme ve yalnızlaşmanın kolektif davranmaya yönelteceğini ve bu kolektif hareketlerin de manipülasyonlara açık olacağını savunmaktadır. Le Bon ile Tocqueville'in öncülük ettiği bu anlayış, şehirleşme ve kente göç ile yalnızlaşan bireylerin kültürlerinden de uzaklaşmasıyla bir kitle toplumu oluşturduğunu iddia eder. Kitle toplumları, aşırı gruplara dahil olmanın önüne geçecek toplumsal oluşumlardan, akrabalık ilişkilerine benzer sosyal ortamlardan yoksundur. Bu tür kitle toplumlarında demokratik bir yönetim anlayışı geliştirmek oldukça güçtür ve çoğulcu demokrasinin gelişmeyişi totaliter rejimlere imkân sağlamaktadır. Tocqueville ve Frankfurt Okulu'nun savunduğu bu görüş; birey, aile ve devlet arasında bağımsız ikincil örgütlerin yoksunluğu ile demokratik çeşitliliğin azaldığını ve böylece bir kitle toplumunun oluştuğunu öne sürmektedir. Kitle toplumu ise kitle iletişim araçlarıyla yönlendirilebilir, eleştirel düşünce ve akabinde muhalif direniş hareketleri sekteye uğrar. Bu kuram kitle toplumunu incelerken Almanya'da Nazi ve İtalya'da Benito Mussolini dönemini ele almıştır. Bu tür yönetimlerde topluma yabancılaşan bireyler bir kitle toplumu oluşturmuş ve kolektif eylemin pasifize olmasına yol açmıştır. Kitle iletişim araçlarıyla da bireyler siyasal anlamda manipüle edilmiştir ve eleştirel düşünceden mahrum kalan kitle toplumu biat kültürü geliştirmeye başlamıştır ki bu da Nazi Almanyası gibi rejimlerin başarılı olmasına sebep olmuştur (Uysal, 2016). Kitle toplumu kuramı kolektif davranışın ve ikincil kurumların halihazırda süren etkisini göz ardı ettiği için eleştirilmiştir.

Sosyolog Neil Smelser'in (1930-2017) yapısalci perspektif isimli toplumsal hareket teorisi, toplumu birbirine bağlı kurumlar vasıtasıyla işleyen bir oluşum olarak tanımlar. Smelser, kolektif hareketleri tehdit olarak görmemektedir ve kolektif davranışın altı aşamadan oluştuğunu öne sürmüştür. Bu aşamalar yapısal teşvik, yapısal gerginlik, ortak inanç, tetikleyici faktörler, harekete geçirme ve sosyal kontrolün aşılmasıdır (Uysal, 2016). Bahsedilen aşamalar birbirini tamamlayıcı işlev görmektedir ve kolektif davranışın tekamülüne katkıda bulunurlar. Yapısal teşvik, toplumsal hareketin etkinliğini sağlayan ya da etkinliğini sınırlandıran toplumsal düzenle alakalı faktörleri tanımlamaktadır. Yapısal gerginlik, toplumsal hareketleri ortaya çıkaran hoşnutsuzluklar, problemler ve çatışmaları açıklar. Bu tür gerilimler doğrudan toplumsal hareketlere sebebiyet vermemektedir; fakat bireylerin bu

gerilimleri anlamlandırması ile direniş hareketleri ortaya çıkmaktadır. Ortak inanç ise yapısal gerginliğin bireyleri belli bir inanç, ideoloji çerçevesinde kolektif davranış sergilemeye iten etmeni ifade eder. Yönlendirme ve harekete geçme aşamalarında kolektif davranış toplumsal bir değişim hedeflemektedir ve bu sebeple değişime karşı olan unsurlarca karşı dirence maruz kalabilirler. Siyasi iktidarın, medyanın ve toplumun baskılarına rağmen organize bir şekilde hareket edebilen ve iyi yönlendirilen toplumsal hareketler, toplumsal değişim hususunda başarılı olabilmektedirler (Crossley, 2002).

Klasik toplumsal hareket teorilerinden Göreceli Mahrumiyet teorisi Ted Robert Gurr (1936-2017) tarafından etraflıca açıklanmıştır. Gurr'a göre mahrumiyetin göreceliği bireylerin beklentilerinin karşılanmayışından ileri gelmektedir. Her zaman gerçek manada mahrumiyet söz konusu olmayabilir, mahrumiyet düşüncesi sınıflar arasındaki kıyaslama neticesinde oraya çıkar. Toplumda farklı sınıflar ya da gruplar arasında ekonomik ve siyasi imkanlara ulaşma, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi konularda eşitsizliklerin mevcudiyeti söz konusu göreceli mahrumiyet zemin hazırlar ve bu da çatışmalara yol açabilir. Benzer şekilde, toplumda avantajlı konumda olan grupların ekonomik veya siyasi açıdan birtakım kazanımlarından mahrum kalabilecekleri endişesi de bu grupları protesto gibi kolektif davranışlara itebilir. Bu durumda mahrumiyet bilfiil gerçekleşmemiş olsa da durumların kötüleşmesi veya mevcut avantajların riske girmesi göreceli mahrumiyet düşüncesiyle toplumun bir kesimini harekete geçirebilmektedir. Göreceli mahrumiyetin sebebiyet verdiği öfke kolektif eylem için gerekli unsurdur; fakat kolektif davranışın seyrini sosyal kontrol mekanizmaları tayin etmektedir. Kolektif davranışın maruz kalacağı ceza, harekete katılanlar arasında sivil şiddeti meşru gören ideolojileri benimseyenlerin oluşu direnişin başarısında etkili unsurlardır. Toplumsal hareketleri açıklarken göreceli mahrumiyet teorisinin dikkat çektiği iki unsur vardır. Bunlardan ilki, siyasi, ekonomik ve toplumsal açılardan olumsuzlukların oluşturduğu öfkenin çatışmaya yol açtığını savunmaktadır. İkincisi ise halihazırda iyi olan sosyo-ekonomik şartların birden kötüleşmesi, beklentileri karşılayamaz hale gelmesi veya potansiyel olarak bu tür risklerin doğması kolektif davranışın önünü açtığını belirtmektedir. Göreceli mahrumiyet teorisi toplumsal harekete liderlik edenlerin rasyonel biçimde hareketi yönlendirdiğini ve bu şekilde değişime yol açtıklarını savunsa da tıpkı diğer klasik

toplumsal hareket teorileri gibi kolektif eylemin manipölasyona açık ve irrasyonel olduğunu savunmaktadır (Uysal, 2016).

1970'lerden sonra ekonomik ve siyasi değışimler neticesinde toplumsal hareketlerin araçları ve vasıfları da değışmeye başlamıştır. Toplumsal hareketler, sanayi toplumlarında ekonomik temelli, ulus devlet kapsamında vatandaşlık siyaseti ile şekillenmekteydi. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren neoliberal kapitalizmin yol açtığı iş hayatındaki dönüşümler, sosyal devletin değışimi toplumsal hareketlerin hedeflerini ve oluşumlarını değışirmiştir. İktisadi ve kültürel alanları etkileyen küreselleşme ile toplumsal hareketler ulus ötesi bir mahiyet kazanmıştır. Benzer şekilde, toplumsal hareketlerin gündemine daha küresel meseleler dahil olmuştur ve bu minvalde kadın ve çevre hareketleri yaygınlaşmıştır. Klasik toplumsal hareketlerden farklı olarak yeni toplumsal hareketlerin devleti dönüştürme, sistemi değışirme gibi devrimci hedefleri yoktur. Dar kapsamlı sosyal ve siyasi hedeflere sahip olmakla birlikte reformist çizgidedirler. Sınıfsal temelli olmayıp daha çok ortak hedefler, ilgiler üzerine şekillenmektedir. Boykot, protesto gibi sivil itaatsizlik eylemleri üzerinden çevre, kadın hakları ve küreselleşme karşıtı gibi nispeten yeni konulara odaklanmaktadır. Toplumsal hareketler, sosyal değışimi hızlandırıcı bir yapıdadırlar ve amaçladıkları değışimleri gerçekleştiremedikleri durumlarda dahi toplumsal sorunları gündeme getirdikleri için farkındalığı ve değışimi hızlandırıcı bir işlev gerçekleştirirler (Sunar, 2018).

2.2 DEVRİM VE REFORM BAĞLAMINDA TOPLUMSAL HAREKETLER

Toplumsal hareketler ve devrim kavramları için genel-geçer bir tanımlama yapmak oldukça zordur. Siyaset teorisyenleri ve akademisyenler tarafından farklı şekillerde tanımlanan devrim, en genel itibariyle baskı ve şiddet tehlikesi durumunda gerçekleşen siyasi değışim olarak tanımlanabilir (Carl Leiden, 1968: 11). Toplumsal hareketler ve devrim konuları üzerinde yazılan ilk eserlerde devrim, beklentileri karşılanmayan toplulukların başkaldırısı olarak adlandırılmakla birlikte (Gurr, 1970: 78) farklı etnik gruplar arasında devlet kaynaklarının kullanımı ve gücü ele geçirme

mevzularında yaşanabilecek olası bir çatışma neticesinde devrimin ortaya çıkabildiği savunulmaktadır (Horowitz, 1985: 329).

Farklı sebepler neticesinde oluşan toplumsal hareketler ve devrim, siyasal değişimin yanı sıra mevcut toplumsal düzenin reddedilmesi ve yeni değerlerin benimsenmesiyle de toplumsal değişime yol açabilmektedir. Toplumsal hareketler özü itibariyle istenmeyen bir durumu önlemek, belirli bir konuda taleplerin karşılanmasını sağlamak ve mevcut siyasi, toplumsal ve ekonomik sistemlerde değişiklikler yapmak gibi amaçlarla ortaya çıkar. Ancak toplumsal hareketler, talepler ve kullanılan yöntemler açısından farklılık göstermektedir. Halihazırdaki sistemde istenmeyen uygulamaların ortadan kaldırılması veya yeniden düzenlenmesini talep eden toplumsal hareketler reformist hareketler olarak adlandırılırken sistemin tamamen değiştirilip yeni bir sistem teklifinde bulunan hareketler ise radikal niteliktedirler ve bunlar devrim kapsamında açıklanırlar. Devrimler sistemde köklü değişimleri talep eder ve bu yolda şiddet eylemlerine de başvurulabilir. Fakat reformist hareketler, çoğunlukla sivil itaatsizlik eylemlerini tercih ederek daha barışçıl bir yol izleyebilirler. Devrim, mevcut sisteme tamamen karşı olduğundan sistem tarafından meşru olarak görülmez. Benzer şekilde, reformist sivil itaatsizlik eylemlerinin de yasadışılık gibi bir özelliği vardır. Devrimden farklı olarak bu yasadışılık mevcut yasaya itaatin reddedilişinden ileri gelmektedir. Özellikle demokratik rejimlerde hak ihlalleri karşısında gerçekleştirilen sivil itaatsizlik eylemleri de demokratik bir hak olarak görülmektedir.

Öte taraftan, siyasi liderlerin beklenmedik bir şekilde, kuvvet uygulanarak yönetici konumundaki başka bir grup tarafından değiştirilmesi sonucunda oluşan devrim, darbe olarak adlandırılmaktadır. Darbe sonucunda siyasi bir devrim gerçekleşmiş olsa da halk bu duruma kayıtsız kalabilir ve darbe beraberinde sosyal bir değişim getirmeyebilir. Feliks Gross (1958: 42) hükümet değişiminin, darbe ve devrim olarak iki ayrı kavramda açıklanması taraftarıdır. Darbeyi siyasi gücün yukarıdan gelen bir hamleyle oluşan değişim olarak tanımlarken sosyal devrimi, toplumsal tabanda gerçekleşen değişimler neticesinde yöneticilere hükümetin bırakılması olarak değerlendirir (Carl Leiden, 1968: 147). Darbeler genellikle küçük gruplar tarafından güç kullanılarak yapılır ve bu grupların aldığı kararlar ve oluşturduğu organizasyonlar gizli tutulur. Fakat devrimler ekseriyetle kitleler tarafından

gerçekleştirilir. Darbeyi devrimden ayıran en belirgin özellik, darbenin çoğu zaman şiddet içermesidir. Genellikle darbe karşıtı grupların yargılanması, hain ilan edilmesi ve hatta infaz edilmesi ile darbeyi gerçekleştiren gruplar halk nezdinde meşruiyet kazanmaya çalışırlar. Bahsedilen şiddet olayları teröre dönüşebilir. Buna ek olarak yönetimi ele geçiren kişi veya gruplar yeni sistemin propagandasını yaparak halka darbeyi benimsetmeye çalışırlar. Teorik olarak darbe, siyasi devrimin başında görülür ve çoğunlukla toplumsal bir devrime yol açmaz. Ayrıca darbe, elitler ile ordu içerisindeki bazı sınıfların öncülüğünde de gerçekleşebilir. Bu tür darbeler sosyal değişime nadiren sebep olur ve Suriye’de ve Sudan’da olduğu gibi tekrar edici bir yapıya sahiptir (Carl Leiden, 1968: 157). Sudan ayrıca darbe ile devrim arasındaki farkın muğlaklaştığı bir ülke olmuştur. Sokak gösterileri sayesinde 1964’te Ekim Devrimi yaşanmıştır. Ancak Cafer Nimeyri’nin 1969’da darbeyle yönetimi ele geçirmesi rejim tarafından Mayıs Devrimi olarak ilan etmiştir. 1989’daki askeri darbe ise devrim ve darbe kavramlarının politik konumlanmaya göre farklılık gösterebildiği bir örnek olmuştur. İslami Hareket adına Hasan Turabi’nin de desteklediği askerin yönetimi devralışı, muhalifler tarafından demokrasiye yapılan bir darbe olarak değerlendirilirken İslami Hareket bu durumu İslam Devrimi olarak nitelmiştir.

1989 darbesiyle Ömer Beşir yönetimi devraldı ve Sudan’ın en uzun iktidarı olan Beşir rejimi otuz yılın ardından 11 Nisan 2019’da yine bir darbeyle nihayete erdi. Ekonomik problemler ve demokratik hakların tesisi gibi sebeplerle aynı yılın Aralık ayında Beşir rejiminin istifası için sokak gösterileri başlamıştı. 11 Nisan’da gerçekleşen darbe ile Askeri Geçiş Konseyi Kuruldu. Fakat sivil bir yönetim isteyen Sudan halkı bu geçişten memnun olmayıp protestoları sürdürmektedir (Orakçı, 2019).

2.3 TOPLUMSAL HAREKETLERİN OLUŞMA GEREKÇELERİ

Oluşum sebepleri dikkate alınarak devrim kavramı işçi (personnel) çatışmaları, otorite savaşları ve yapısal mücadele olmak üzere üç genel başlık altında incelenebilir (Rosenau, 1992: 43). Rosenau mevcut yapı içinde var olan rollerin

değişmesi talebiyle ortaya çıkan, fakat temel politikalar ile toplumsal yapıyı değiştirme amacı gütmeyen devrimi, işçi çatışmaları kategorisinde inceler. Latin Amerika'daki darbe, işçi çatışmaları grubuna girmektedir. Otorite savaşları, siyasi yapıdaki roller sebebiyle ortaya çıkar. Tıpkı işçi savaşları gibi otorite savaşları da temel siyasi politikaları ya da toplumsal yapıyı dönüştürmeyi hedeflemez ve bu yönüyle reformist hareketler olarak nitelendirilirler. Sömürgeci sistemlerden ya da otoriter hükümetlerden bağımsızlık mücadeleleri bu başlıkta incelenmektedir. Yapısal mücadelenin değişim talebi ise sadece işçi çatışmaları ve siyasi otoriteyi kapsamaz, temel politikalar ile toplumsal yapının da dönüşümünü içerir. Komünist başkaldırı ve zirai işçilerinin kitlesel ayaklanması bu grupta değerlendirilebilir ve bu tür toplumsal hareketler devrim olarak adlandırılır (Rosenau, 1992: 49).

Devrim kavramı, 17. yüzyıldan itibaren politik bir terim olarak kullanılmaya başlandı. Machiavelli ise devrimi yenilik olarak tanımlamıştır; fakat ona göre devrim olgusu 18. ve 19. yüzyıl düşüncesiyle uyumlu olarak özgürlüğü kapsamamaktadır (Carl Leiden, 1968: 151). Tarih boyunca devrimler değişen siyasi, sosyal ve kültürel koşulların neticesinde farklı sebeplerle ortaya çıkmıştır. Her devrimin kendine özgü sebepleri ve dinamikleri olduğundan devrimlerin oluşum nedenlerini genellemek zordur. Ancak yine de devrimlerin oluşma nedenleri için geliştirilen teorileri incelemek devrimleri genel olarak anlamak açısından faydalı olacaktır. Devrim olgusunu araştıran akademisyenler devrim öncesi durum örneklerini inceleyerek bir takım sınıflandırmalar yapmışlardır. Chalmers Johnson (1964: 14) devrime yol açan faktörleri bozukluklar ve hızlandırıcı etmenler olmak üzere ikiye ayırır. Johnson toplumsal sistemin mevcut dengesini bozan şartları “bozukluk” olarak tanımlar. Toplumsal sistemdeki bozukluklar şiddeti içeriyor ve engellenemiyorsa devrim kaçınılmaz olur. Aksi bir durum ancak elitlerin görevlerinden ayrılması ya da bozuk düzeni şiddete başvurmaksızın düzeltmeleriyle mümkün olabilir. Fakat sadece toplumsal bozukluklar ve elitlerin düzeni değiştirmeme yolundaki ısrarları devrimi başlatmak için yeterli etkiyi oluşturmayabilir. Bunun için hızlandırıcı etmenler gerekmektedir ve bu etmenler, devrimin hemen meydana gelmesi için son hamle görevi görür (Johnson, 1964: 15).

Devrim öncesi dönemde belirli faktörlerin ne şekilde ve ne zaman devrimi hızlandırdığını incelemek devrim kavramını anlayabilmek için önemlidir. Devrime

yol açan unsurlardan biri olarak dış kontrol, siyasi gücü ve ekonomik kaynakları elinde bulunduran unsurlar ile onlara bağımlı olan gruplar arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri içerir. Ancak dış kontrolün toplumda bir devrim oluşturabilmesi için dış unsurlara bağımlı olan güçlü sektörlerin öncelikle bağımlı olduklarını idrak etmeleri gerekmektedir. Bunun yanında toplumlar, mevzubahis bağımlılığın adaletsiz olduğunu ve bu durumu değiştirmek için bir devrim yapılması gerektiğine inanmalıdırlar.

Ekonomik açıdan geri kalmış ülkeler, siyasi açıdan resmi olarak bağımsız olsalar da ekonomik anlamda gelişmiş ve endüstrileşmiş ülkeler tarafından kontrol edilmektedirler. 1953'te Avrupa Topluluğu'nun kurulmasıyla Fransa ve Belçika gibi başat sömürgeci ülkeler Topluluk vasıtasıyla ekonomik eski sömürgeleriyle ekonomik hegemonyalarını sürdürmeyi hedeflediler. Dış yardım, otokratik-baskıcı rejimleri ve etnik-dini çatışmaları destekleme gibi faaliyetlerle neo-kolonyalizm Afrika'da etkili olmuştur (Alemazung, 2010). Ayrıca petrol ve doğalgaz gibi değerli yeraltı kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası pazara sürülmesi bizzat sömürgeci ülkelerin şirketleri ile gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Cezayir iç savaşı sırasında Cezayir-Fransa arasındaki enerji akışı devam etmiştir (Kavas, 2017). Bunun yanında kaynakların Batıya aktarılmasında sorun teşkil etmeyen diktatörler dış yardımlarla eski sömürgeciler tarafından desteklenmektedir. Orta Afrika Cumhuriyeti eski Başkanı Jean Bedel Bokassa¹ "Biz Fransa'dan para isteriz. Parayı alırız ve boşa harcarız." (Shikwati, 2005) diyerek bir bakıma dış yardımların Afrikalı halklara doğrudan faydası olmadığını ve darbeci- diktatör liderler eliyle harcandığını itiraf etmiştir.

Ekonomik büyümenin yönü de güçlü ülkeler tarafından tayin edilmektedir. Ayrıca ekonomisi geri olan bu ülkelerin siyasi ve toplumsal değişimleri büyük oranda güçlü ülkeler tarafından belirlenmektedir. Bunun en bariz örneği Kennedy'nin Latin Amerika'ya önerdiği İttifak İçin İlerleme (The Alliance for Progress) projesidir (Carl

¹ Jean Bedel Bokassa, Fransız sömürgesine bağlı misyoner okulunda eğitim aldıktan sonra Fransız ordusunda görev yaptı ve İkinci Dünya Savaşı'nda Fransız Hindini'nde Fransa için savaştı. 1966 yılında darbe ile Orta Afrika Cumhuriyeti lideri oldu. Ancak 1976'da cumhuriyeti monarşiye dönüştürdü ve kendini imparator ilan etti. İmparatorluk sürecinde (3 sene) birçok hak ihlali ve cinayete mahal veren Bokassa, 1979'da öğrenci hareketlerine katılan 100 öğrencinin öldürülmesi neticesinde Fransa'nın da müdahalesiyle görevi bırakmak zorunda kaldı. Böylece Bokassa diktatörlüğü son bularak cumhuriyet sistemine geri dönüldü (Jean-Bédél Bokassa, 2019).

Leiden, 1968: 164). Son yıllarda gelişmemiş olan ülkeler, büyük ekonomik güçlere karşı direniş göstermektedirler. Castro öncesi Küba'da, ekonomik olarak baskınlık kurmaya çalışan Amerika'ya karşı verilen mücadele, Batı'nın teknoloji gücünü kullanarak Afrika'daki kabileleri kendisine bağımlı kılma çalışmalarına karşı gösterilen mukavemet ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerinde hakim güç olmaya çalışan Sovyetlere karşı olan direniş dış kontrolün toplumsal direnişi başlatabilme gücünün bariz örneklerindendir. Bu tür direniş hareketleri veya toplumsal hareketler reformist mahiyette olup köklü bir sistem değişikliğini amaçlamamaktadır.

Devrimin oluşmasına yol açan faktörlerden bir diğeri ise ekonomik koşullardır. Ekonomi ve toplumsal devrim arasında ilişki kuran teorisyenler arasında Karl Marx ve Alexis de Tocqueville başta gelir. Fakat Marx ve Tocqueville'in ekonominin devrime etkisi üzerindeki görüşleri farklıdır. Marx, toplumsal devrimi başlatan en önemli faktörün ekonomi olduğunu savunurken; Tocqueville, Fransız Devrimi'ni örnek göstererek ekonomik gerilemenin tek başına devrime neden olmayacağını belirtir. Tocqueville, Fransız Devrimi'ni en etkin şekilde destekleyen grupların toplumun refah seviyesi yüksek kesimlerinden oluşuna dikkat çekerek, devrimlerin şartların giderek kötüleştiği koşullardan ziyade baskıcı rejimlerin daha uzlaşmacı olmaya başladığı ve bir takım reformlarda bulunduğu bir zeminde meydana geldiğini iddia eder (Carl Leiden, 1968: 168). 1789'da Fransa'nın ekonomik anlamda oldukça ileride olduğu göz önünde bulundurulursa, Fransız Devrimi'nin temel motivasyonunun ekonomik gerekçeler olmadığı daha iyi anlaşılır. Bunun yanında 1930'larda yaşanan küresel ekonomik kriz, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde büyük çaplı devrimlere neden olmamıştır. Aynı şekilde 19. yüzyıl Rusya'sı da devrim öncesi Fransa ile benzer sosyal ve ekonomik şartlara sahipti. Endüstriyel büyüme ile orta sınıfın kalkınması bakımından Rusya güçlü bir konumdaydı ancak bahsi geçen sosyo-ekonomik koşullar devrimi engelleyemedi (Carl Leiden, 1968: 170).

Siyasi çekişmeler de devrime sebep olan etmenler arasında sıralanır. Toplumsal ve siyasal sistem üzerine yaşanan anlaşmazlıklar genellikle ekonomik sorunlarla da birleşince kitlesel devrim hareketlerine sebep olurlar. Mevcut rejimdeki bozukluk ve zayıflıklar da devrim öncesi koşulların belirgin özelliği olarak görülür ve bu devrimler, 1952 Mısır Devrimi gibi, darbe şeklinde gerçekleştirilir. Bağımsızlığını yeni kazanmış, gelişmekte olan milliyetçi devletlerde de rejimin zayıf olması

durumunda devrim, darbe şeklinde görülebilmektedir. Ayrıca yakın dönemde kolonyal yönetimlerden gücü devralan milliyetçi hükümetlerin ülkedeki problemleri çözüme kavuşturacak politikalar üretememeleri çoğunlukla darbe ile sonuçlanmıştır. Gerileyen ekonomi, yozlaşan bürokrasi, kliyentalist şebekeleşme ve elitlerin ıslah girişiminde bulunmayışları gibi sorunlar, kolonyal yönetimlerde baş gösterip bağımsızlık sonrasında da devam etmiştir. Bağımsızlık sonrası sömürgeci ülkeler bağımsızlığa kavuşan eski sömürgeleri içindeki kaos ortamını desteklemiş ve süregelen bir darbe ortamına zemin hazırlamıştır. Bağımsızlık sonrası Kongo’da Joseph Kasa Vubu²’nin iç karışıklıktan yararlanıp Belçika ve Amerika’nın da desteğini alarak yaptığı darbe bu minvalde gerçekleşmiştir (Carl Leiden, 1968: 171)

2.4 DİRENİŞ TÜRLERİ

Herhangi bir çatışma karşısında kurumsal olmayan ve kitlesel olarak gerçekleştirilen direniş çeşitleri silahlı ya da şiddet içermeyen sivil direniş olarak iki temel kategoride ele alınır. Her iki kategori de siyasi anlamda muhalif olunan yapılara karşı gösterilen bireysel tepkilerden farklı olarak, kolektif siyasi hareketler oluşturulmasıyla gerçekleştirilir. Benzer şekilde, değinilen direniş çeşitleri ansızın gelişen hareketler olmayıp organize bir yapıya sahiptirler. Organize olan silahlı ya da sivil direniş hareketleri baskı altındaki azınlıkları temsil etme veya devletin uyguladığı yapısal şiddetle (otoriter rejimlerin baskısı ya da dış müdahale sonucu işgal güçlerini uyguladığı şiddet) mücadele etme amacı güder. İki direniş yönteminin bir diğer ortak yönü de kurumsal olmayıp geleneksel siyasi kanalların dışında hareket

² 1960-1965 yılları arasında görev yapan Joseph Kasa Vubu, Kongo Cumhuriyeti’nin (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ilk cumhurbaşkanıdır. Belçika sömürge yönetimi zamanında Kongo’da Katolik misyoner okullarında eğitim gördükten sonra 1942’de Kongoluların resmî kurumlarda ulaşabileceği en yüksek pozisyon olan başkatiplik görevine getirildi. Bağımsızlık mücadelesinde etkin olan Kasa Vubu, 1960 ulusal seçimleri neticesinde cumhurbaşkanı olurken başbakanlık görevini siyasi rakibi Patrice Lumumba üstlendi. Seçimden kısa süre sonra Kongo ordusunda baş gösteren isyanı bahane eden Belçika Kongo’ya müdahalede bulundu ve bu karışıklıktan istifade eden Moise Tshombe Katanga’da bağımsızlık ilan etti. Buna mukabil, Patrice Lumumba’nın SSCB’den yardım talebinde bulunduğu iddia edildi. Joseph Kasa Vubu ise Joseph Mobutu idaresindeki ordudan destek alarak Lumumba’yı devirdi ve 1960’da Mobutu’nun gerçekleştirdiği darbeyi destekledi. Bu olaydan kısa süre sonra Lumumba’nın katledilmesi Kasa Vubu’nun Afrika’daki itibarını sarstı. 1965’te Mobutu’nun yaptığı ikinci darbeye Kasa Vubu’nun siyasi kariyeri son buldu (Akyeampong & Gates, 2012).

etmeleridir (Dudouet, 2014: 75). Direniş türleri arasındaki en büyük farklılık ise kişi veya mülkiyete karşı kasıtlı olarak verilen hasar olarak tanımlanan şiddetin direnişe dahil edilme tercihidir. Silahlı direniş stratejileri toplumdaki siyasi rejime karşı sabotaj, gerilla başkaldırısı, silahlı saldırı ya da yarı-savaş halini muhteva eder. Gerilla savaşları Yugoslavya, Çin, Vietnam ve Küba’da devrimi başarılı kılmışlardır. Bunun yanında komünist teorisyenler başarılı bir devrimin az kişinin teşebbüsüyle gerçekleşebileceğini savunurlar. Ernesto Che Guevara (1928-1967) işlenebilen uygun arazi, toprağa duyulan açlık ve toplumdaki adaletsizlikler gibi faktörler karşısında otuz-elli kişilik bir grubun Latin Amerika’nın her yerinde bir devrime öncülük edebileceğini iddia eder (Carl Leiden, 1968: 169). Benzer şekilde Filistin ve Cezayir’de de kitlesel devrim yöntemi olarak silahlı direniş etkin bir şekilde kullanılmıştır ve Cezayir’de niteliksiz sayılabilecek devrim hareketi, iyi donanımlı, büyük bir orduyu yenmiştir. Frantz Fanon da *Yeryüzünün Lanetlileri* (1963) isimli kitabında silahlı direnişin gerekliliğini vurgular ve özellikle sömürülenlerin sömürgeciler tarafından maruz bırakıldıkları psikolojik hasardan kurtulmaları için silahlı direnişi lüzumlu görür.

Sivil direniş hareketlerinin tarihi M.Ö. 449 yılında Roma İmparatorluğu zamanlarına kadar ulaşır. Roma ve İtalya’da M.Ö. 200 ve M.S.200 arasındaki dört asır boyunca toplumun yaklaşık üçte biri kölelerden oluşmaktaydı. Kölelerin hakları devlet tarafından tanınmamaktaydı ve köleler evlenip yasal olarak aile kuramamaktaydılar. Temel olarak iş gücüne katkı sağlayan kölelerden bir kısmı nispeten daha iyi şartlarda çalışmaktaydı, fakat yine de fiziksel ve cinsel suistimal yaygındı. Refah ve zenginlik göstergesi olarak köle sahibi olanlar, kölelerine insan onuruna aykırı muamelelerde bulunmaktaydı. Gayri insani şartlar köleleri direnişe sevk etti ve bu direnişlerden en ünlüsü M.Ö. 73-71 yılları arasında gladyatör Spartaküs (Spartacus)’ün liderliğini yaptığı ve binlerce kölenin bir ordu oluşturarak İtalya’nın merkezinde birkaç birliği yendiği ve hatta Roma yönetimi için tehdit oluşturduğu direniştir. Spartaküs’ün başlattığı isyan her ne kadar kölelerin haklarını savunmada doğrudan başarılı olamasa da Roma’da direniş kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur. Çarpışma esnasında Spartaküs hayatını kaybetti ve direnişçilerden binlercesi yakalanarak işkence gördü. Ayrıca Spartaküs gibi kapsamlı bir direnişin bir daha yaşanmaması için Roma yönetimi tedbir alma ihtiyacı hissetti. Filozof

Lucius Annaeus Seneca (M.Ö. 4-MS. 65) Roma senatosuna kölelerin tanınması için belirli bir kıyafet zorunluluğu getirilmesini önerdi. Senatörler ise bu şekilde kölelerin sayıca çok olduklarını ve organize olurlarsa güçlü olabileceklerini fark etmeleri ihtimaline binaen bu öneriyi reddetti. Öte taraftan, Spartaküs sonrası pasif direniş, sivil itaatsizlik ve şiddet içeren direniş devam etmiştir. Kölelerden efendilerini öldürenler, köle pazarına gitmek yerine intihar edenler veya iş yavaşlatma eylemlerinde bulunanlar olmuştur. Romalı köylüler hakları için elitlere karşı mücadele edebilmek adına şehirleri terk edip greve gitmişlerdir (Bradley, 2011).

Şiddet içermeyen sivil direniş metotları, 19. yüzyılda da kadın hakları hareketleri ve köleliğin kaldırılması için mücadele eden gruplar tarafından etkin bir şekilde kullanılmıştır (Schock, 2013). Bahsedilen sivil direniş metotları temelde protesto ve baskıcı gücü ikna çabası gibi stratejileri benimsemişlerdir. Milliyetçi refleksli hareketler ile işçi sınıfının mücadelesi muhalif oldukları gruplarla ilişkileri-sistematiik ve tüm toplumu dahil ederek- koparma yoluna gitmişlerdir. Sivil direniş tarih boyunca farklı bölgelerde çeşitli amaçlar için kullanılmıştır. 1849-1867 yılları arasında Macaristan'ın Avusturya'ya karşı milliyetçi bir motivasyonla gösterdiği mücadelede; bunun yanı sıra, Fin halkının 1899- 1906 yılları arasında Rus rejimine karşı gösterdiği direniş ve Mısırlıların İngiliz işgaline karşı başlattığı mücadele bunun örneklerindendir. Ayrıca, 1904'te İtalya, 1919'da İspanya ve 1926'da İngiltere'de işçi sınıfının hakları için gerçekleştirilen sivil direnişlerde genel grev gibi silahlı direniş metotlarından yararlanılmıştır (Schock, 2013: 283).

Sivil direniş kavramında Mahatma Gandhi (1869-1948) önemli bir figürdür. Güney Afrika Hintlilerinin maruz kaldığı ayrımcılık karşısında direnişini savunmuş ve geliştirdiği sivil direniş metotlarını daha sonra Hindistan'daki sosyal ve ekonomik haksızlıklar karşısında uygulamış ve kitleleri etkilemiştir. Gandhi hayatı boyunca silahlı sivil direnişini savunmuş ve mücadelesi için başvurduğu yöntemlerin geneline Satyagraha ismini vermiştir. Gandhi, Satyagraha'nın en temel ilkesinin doğruluk olduğunu savunur. Doğruluğu ana kriter edinen toplumların, şiddete başvurmaksızın adalet için mücadele edebilecekleri görüşündedir. Gandhi'ye göre başarılı bir sivil direniş için kitlesel bir katılım gereklidir ve mücadele uluslararası arenaya taşınmalıdır. Gandhi'nin düşüncesinde direniş sadece pragmatik kaygılarla doğmaz,

bir hayat felsefesi olarak benimsenir. Haksızlığa karşı verilen mücadelede silahlı direniş, ideale ulaşmak için daimi olmalıdır (Schock, 2013: 287).

Gandhi ile benzer şekilde Henry David Thoreau (1817-1862), sivil direnişin adaletsizliğe karşı bir hayat felsefesi olarak benimsenmesi gerektiğini savunur. Ancak Thoreau direnişin toplumun geneli tarafından uygulanmaması karşısında da bireysel olarak haksızlığa karşı mücadele sorumluluğun yerine getirilmesi taraftarıdır. Thoreau (1849) toplumdaki adaletsizliği ortadan kaldırmak için dolaylı sivil direnişin de uygulanması gerektiğini iddia eder ve bunu kendi hayatında da uygulamaya çalışır. Ayrımcılık ve köleliğin yasal kabul edildiği hükümete vergi vermeyerek, her ne kadar yaşadığı toplum onun yöntemlerini benimsemese de adaletsiz sistemin parçası olmayı reddettiğini belirtir (Bedau, 1991: 26). Thoreau, devleti bir makineye benzetir ve belirli bir adaletsizlik makinenin işleyişi için gerekli bir sürtünme oluşturuyorsa, bir gün bu sürtünmeye gerek kalmayacağı umuduyla, kötü sonuçları önleme adına, geçici süreliğine mevzubahis adaletsizliğe tahammül edilebileceğini savunur. Ancak eğer sürtünme yani adaletsizlik bizzat bireyi başkalarına karşı adaletsizliğe sevk ediyorsa, karşı bir sürtünme kuvvetinin yani direnişin oluşturulması gereklidir (Bedau, 1991: 39).

Sivil direniş konusunda bir başka önemli isim olarak Martin Luther King, Jr. (1929-1968) zikredilir. King, ayrımcılığa karşı liderlik ettiği sivil harekette temelde dört stratejiyi benimsediğini açıklar: Adaletsizliklerin tespiti, müzakere, bireysel arınma ve doğrudan müdahale (Bedau, 1991: 89). King, direnişin silahlı olması için her türlü yolun denenmesi gerektiğine inanır. Bu sebeple haksızlıkların tespitinden sonra muhalif olunan gruplarla müzakere edilmesinin önemine dikkat çeker. Direniş metodunun adil olup almadığının veya şiddet oranının tespiti için arınma olarak adlandırdığı öz eleştirinin süreç boyunca ihmal edilmemesi gerektiği üzerinde durmuştur. Doğrudan müdahale safhasında ise direnen gruplar arasında bilinçli şekilde tansiyon yükseltilir. King bu gerilimi yapıcı silahlı tansiyon olarak nitelerken eleştirilere rağmen bunu, silahlı direnişin önemli bir parçası olarak görür. Çünkü gerilimin asıl amacı müzakereyi reddeden karşı grubu diyaloga mecbur bırakmaktır (Bedau, 1991: 92).

Martin Luther King'in silahsız sivil direniş anlayışı Malcolm X (1925-1965) tarafından eleştirilmiştir. Malcolm X "Zamanında köle sahibinin ev zencisi Tom'u, arazi zencilerini kontrol etmesi amacıyla nasıl kullandıysa, aynı köle sahibi bugün modern 20. yüzyılın Tom Amcalarını sizi ve beni kontrol altına almak, pasifleştirmek ve şiddetten uzaklaştırmak için kullanıyor. Bu dış hekiminin acıyı azaltmak için novokain kullanması gibidir: Çeneniz kanla dolar, ancak siz ne olduğunu anlamazsınız. Çünkü birileri size nasıl huzurlu bir şekilde acı çekmeniz gerektiğini öğretmiştir." (Bedau, 1991: 94) sözleriyle tamamen pasif ve silahsız direnişin modern köleliğin ürünü olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra Malcolm X, "Sokağa çıkıp şiddet uygulayın demiyorum. Fakat şiddetle karşılaştığınızda şiddetten uzak kalmamalısınız." diyerek eğer şiddete başvurulacaksa şiddetin gerektiği yerde, makul şekilde ve müdafaa amacıyla uygulanması zorunluluğuna işaret eder.

King ve Thoreau'nun pasif direniş fikirlerine karşı yöneltilen bir diğer eleştiri de adaletsiz buldukları devletin kanunlarına saygı duymaları sebebiyledir. Çünkü Thoreau vergi vermeyi reddederek bir direniş gösterse de bunun neticesi olarak hapse girmekte bir beis görmez. Cezaya karşı da bir direniş göstermez. Benzer şekilde, King de yasalara aykırı şiddet eylemlerinden kaçınılması gerektiğini savunur. Bu şekilde her ikisi de adaletsiz gördükleri sisteme tamamen karşı olmayıp sadece belirli kanunlara uymadıkları izlenimi verir (Bedau, 1991: 99).

2.5 DİRENİŞ SÜRECİNDE YÖNTEM DEĞİŞİMİ

Devrim sürecinde direniş türleri arasında geçiş yapmak da mümkündür. Silahsız sivil bir direniş, zamanla metot değiştirip şiddete başvurma yoluna da gidebilir. Çatışma çözümü alanında "çatışma yoğunlaşması" olarak tabir edilen bu durum karşı gruba gösterilen şiddetin yoğunluğunun ve sıklığının artırılmasıdır. Aşamalı olarak gerçekleştirilen bu geçişin zirve noktası ise radikalleşme olarak adlandırılır (Dudouet, 2013: 145). Bahsedilen geçişin aksi de mümkündür, yani silahlı direnişin aşamalı olarak bırakılması veya en aza indirilmesiyle devrim sürdürülebilir ve bu durum "çatışma azalması" terimiyle ifade edilir. Güç ilişkilerinin direnişçilerin lehine değişmesi durumunda, daha verimli bir siyasi çözüm için, muhalif grupla müzakere etmeye olumlu bakılması durumunda silahsız direnişe geçişin ilk adımı

atılmış olur. Silahsız direniş temel olarak dört şekilde görülür. İlk grup geçişte direniş hareketleri açık bir şekilde silahsız direnişi benimsediklerini, çoğunlukla hareket lideri tarafından ilan eder. Ancak geçiş döneminde şiddete başvurulmadan hareketin ne şekilde gerçekleşeceği büyük oranda net değildir. Mısır'da Cemaat'ül İslamiyye, İran'da Halkın Mücahitleri Örgütü ve Bask'taki Euskadi Ta Askatasuna hareketi bu grup direniş geçişini tecrübe eden oluşumlardır (Dudouet, 2013: 147).

İkinci grupta ise temel mücadele yöntemi değiştirilir, ancak asgari düzeyde şiddet ve silah edinimi devam eder ve bu durum kamuoyundan gizlenmez. Doğu Timor Ulusal Bağımsızlık Örgütü, Mexico Chiapas'da Zapatista Ulusal Bağımsızlık Örgütü ve Nepal Komünist Partisi sivil itaatsizliği en az şiddetle sürdürme yoluna gitmişlerdir (Dudouet, 2013: 153).

Direniş hareketlerinin kitlesel olarak silahsız mücadeleyi benimsemelerinden önce kurumsallaşarak aktif siyasete girmeleri ve muhalif oldukları gruplarla müzakerelerde bulunmaları üçüncü grup direniş yöntem geçişidir. Müzakerelerden istenilen netice elde edilemeyince aktif sivil direnişe devam edilir. Filistin'deki el-Fetih ile Kolombiya'daki Quintin Lame Hareketi bu tür bir geçiş yaşamıştır. Dördüncü tip geçişte direniş hareketi mensupları silahlı direnişi terk etseler de liderleri tarafından resmi olarak bu geçiş ilan edilmez. Genellikle grup içindeki etkin üyelerin inisiyatifleriyle tedrici olarak geçiş sağlanır (Dudouet, 2013: 155).

En genel anlamda ele alındığında reformcu direniş hareketleri ve devrim benzer motivasyonlarla başlatılır. Ancak devrim temelinde mevcut hükümeti ve sistemi değiştirmeyi hedeflerken reformcu sivil direniş, öncelikle sosyal ve ekonomik politikaların değiştirilmesini talep eder ve siyasi, toplumsal adaletsizliklere son vermek adına kanunlara itaatsizlik yöntemini çeşitli stratejiler kullanarak uygular. Yakın dönemde de özellikle Arap İsyanları³ sürecinde, silahsız direniş yöntemleri ile

³ 2010 yılının sonlarında demokrasi ve insan haklarının tesisi talepleriyle başlayan toplumsal hareketler; Arap Baharı, Arap İsyanları veya Arap Hezeyanı olmak üzere farklı şekillerde isimlendirilmektedir. Diktatörlerin devrilmesi ve rejimlerin demokratik seçimlere zorlanması gibi bir takım kazanımlar sayesinde Arap Baharı isimlendirmesi yaygın olarak kullanılmaktadır. Öte taraftan, yaklaşık dokuz yılın ardından bölgede yaşanan istikrarsızlıklar, darbeler, sivillerin ölümü, dış müdahaleler, ülkelerini terk etmek zorunda kalan halklar ve terör örgütlerinin bölgedeki faaliyetleri gibi olumsuzluklar, sürecin Arap Hezeyanı olarak anılmasına da sebep olmuştur. Orta Doğu toplumlarının otoriter rejimlere başkaldırışı ve temel haklar için verilen mücadele bölgede direniş

rejim değişiklikleri sağlandı. 2011’de kitlesel protestolar Hüsnü Mübarek rejimini devirdi. Tunus’ta Zeynel Abidin bin Ali yönetimin değişmesi de yine halk tarafından başlatılan devrimin ve sivil itaatsizliğin bir sonucu oldu.

2.6 SİVİL TOPLUM VE TOPLUMSAL HAREKETLİLİK

En eski tanımıyla sivil toplum doğuştan gelen haklar ile adaleti tesis etmeyi ifade etmektedir. 1750-1850 arasında sivil toplum artık devlet hegemonyasından sıyrılmaya ve toplumsal hayata entegre olmaya başlamıştır. Sivil toplum, 1850’den sonra devletlerin toprak dağılımındaki eşitsizlik, kadınların toplumsal hayattan soyutlanmasının modern formlarının ortaya çıkması gibi sebeplerle direniş hareketlerinin önünü açmıştır. 1910’lardan itibaren Asya ve Afrika ülkeleri başta olmak üzere direniş hareketleri sömürgecilere karşı yürütülmüştür. 1968’den sonra ise savaş karşıtı hareketler, işçi hareketleri, kadın hareketleri ve ekolojik hareketler gibi yeni konular sivil toplumun gündemine girmiştir. 1970’lerden sonra sivil toplumun devlete olan bağı iyice zayıflamıştır. Aynı dönemde Avrupa (Prag Baharı’ndan sonra), Afrika ülkeleri, Tayvan ve Brezilya gibi ülkelerde diktatörleri devirme amacıyla düzenlenen toplumsal hareketler, otokratik rejim sonrası dönemde de demokrasi gibi alternatif politik hedeflere ulaşma amacıyla oluşturulmuştur. Aynı süreçte siyasal taleplerin yanı sıra, liberalleşme karşıtı ekonomik hareketler de gündeme gelmiştir. 1990’dan sonra özellikle demokrasi talepleri, işçi hakları, kadın hakları, iklim değişikliği konularına odaklanan direniş hareketleri 1990’ların sonunda sosyal adaletin tesisini hedeflemiş ve küreselleşme karşıtı bir duruş sergilemiştir. 11 Eylül’den sonra teröre karşı savaş kapsamında Müslüman toplumların maruz kaldığı hak ihlalleri direnişe yol açmıştır. Buna ek olarak bu dönemde savaş karşıtı eylemler de ön plana çıkmıştır.

kültürünün oluşması açısından kıymetlidir. Sürecin doğru yönetilmeyişi ve uluslararası aktörler ile terör gruplarının manipölasyonları direnişi uzun vadede sivillerin aleyhine çevirmiştir. Direnişin olumlu ve olumsuz sonuçlarına eşit şekilde yaklaşılmalı istendiği için bu tezde Arap İsyanları ifadesi tercih edilmiştir.

Direnış hareketlerinin aktörü çoğunlukla sivil toplum olmuştur. Bu sebeple direnişı anlayabilmek için sivil toplumu, bu kavramın tarihsel seyrini ve uluslararası ilişkiler alanındaki yerini incelemek gerekir. Sivil toplum kavramı tarih boyunca farklı biçimlerde tanımlanmıştır ve her dönemin baskın ideolojileri bu kavramı şekillendirmiştir. Antik Yunan döneminde sivil toplum Aristoteles'in görüşleri çerçevesinde oluşmuştur (Duman & Barut, 2015: 873). Aristoteles, sivil toplumu ahlaki değerlerden yola çıkarak toplumun barış içerisinde birlikte yaşaması olarak tanımlanmışsa da pratikte erkek köle sahiplerinin eşitliğini ve hürriyetini öncelemiştir. Ayrıca Antik Yunan'da sivil toplum ile devlet arasında kesin bir ayrım yoktur. Yani devletin vatandaşları aynı zamanda sivil toplum üyesidir ve vatandaşlıktan çıkarılan birey sivil toplumdan da dışlanmış olur. 18. yüzyıla kadar düşünürler, Aristoteles'in devlet ve sivil toplum arasında fark gözetmeyen düşünme biçimini sürdürmüşlerdir (Duman & Barut, 2015: 875). Dönemin siyasi sisteminin kavrama atfettiği anlam ile sivil toplumun kapsadığı sınırlar çizilmiştir. Dolayısıyla Orta Çağ'da feodal sistem, imparatorluk ve krallıkların hakim olduğu siyasi bir ortamda sivil toplum yönetim türlerini nitelendirmek için kullanılmıştır. Akabinde kentsel hayata geçiş ve feodalizmin çöküşüyle birlikte sivil haklar daha çok gündeme gelmiş ve sivil toplum kavramı bu bağlamda değerlendirilmiştir.

Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi Aydınlanma Çağı'na kadar Batı düşünce dünyasını şekillendiren düşünürler "Toplumsal Sözleşme" fikriyle devlet ve sivil toplum kavramlarını eş anlamlı addetmişlerdir. Hobbes, insanların eşit yaratıldığını ve bu eşitliğin güvensizlik oluşturduğunu savunmuştur. Hobbes'a göre bu güvensizlik aslında eşit şartlar altındaki bireylerin rekabet ederek birbirlerini yok etmelerine yol açacak ve böylelikle savaşlar önlenemez bir hal alacaktır. Ancak insanları denetleyecek bir güç vasıtasıyla bu durumun önüne geçilebilir ve mevzubahis güç de bireylerin gücü bir insan veya kurulda toplamalarıyla mümkündür. Bireyler, Hobbes'un "Leviathan" olarak isimlendirdiği bu gücün sağladığı güven ortamında kültür ve medeniyet inşa edebilecektir (Şahin & Öztürk, 2008: 3).

Georg Wilhelm Friedrich Hegel ise sivil toplumu şahsi çıkarların çatıştığı ve rekabet ortamının olduğu problemlili bir yapı olarak değerlendirir. Devlet ise bu çatışmaların yıkıcı bir niteliğe bürünmesini önleyici bir görev üstlenmektedir. Liberal

düşünürlerden farklı olarak Hegel, devletin rasyonel bir yapı olarak toplumu düzenleyici bir misyona sahip olduğunu iddia ederken sivil toplumun şahsi çıkarların çatışma merkezi olduğunu savunur. Ayrıca sivil toplumu oluşturan sınıfların siyasete katılarak siyasal sınıflara dönüşmesiyle birey- devlet arasındaki mesafe azaltılabilir.

Gramsci'ye göre sivil toplum üst yapısal bir nitelik taşır ve gücü elinde bulunduran unsurun kültürel hegemonyasını toplum üzerinde sürdürdüğü bir kurumdur. Niccolo Machiavelli ve Montesquie sivil toplumun ara yapılar gibi görülmesi gerektiğini ileri sürerken Émile Durkheim ikincil yapılar olarak değerlendirmiş ve Max Weber özerk yetkili kuruluşların sivil toplumu oluşturduğunu savunmuştur (Şahin & Öztürk, 2008: 11).

18. yüzyıldan itibaren sivil toplum modern devlet ve kapitalist sistem ile farklı anlamlar kazandı ve genel itibariyle kamusal alanda bireylerin sahip olduğu hak ve sorumluluklar sivil toplum bağlamında değerlendirildi. 1750'den sonra sivil toplum ilk kez devletten bağımsız bir yapı olarak görüldü. Liberal düşüncüyü benimseyen burjuvazi o dönemde sivil toplumu devletten ayrı düşünüp toplumsal ve ekonomik alana ait bir sosyal oluşum olarak ele aldı. Bu nedenle Karl Marx, sivil toplumun 18. yüzyılda burjuvazi ile paralel olarak gelişen bir kavram olduğunu savunur. Bir bakıma sivil toplum, dönemin Avrupası'nda ekonomik ilişkilerin bireysel düzlemde gerçekleştiği bir alana karşılık gelmektedir (Şahin & Öztürk, 2008: 16). Buna ek olarak Marx, Hegel'in siyasal sınıf kavramının mümkün olmadığını, aksi halde devlet- sivil toplum ayrımının olamayacağını belirtir. Hegel ise sivil toplumun eşitliğini siyasal bağlamda göremeyip hukuksal anlamda değerlendirmiştir. Bununla birlikte Marx devlet-sivil toplum ikileminin gerçek hayatta karşılığının olmadığını, devletin Hegel'in iddia ettiği uzlaştırıcı ve çatışma önleyici bir misyon taşımadığını, aksine devletin sivil toplumun bir yansıması olduğunu savunur.

Sivil toplum, siyasi ve ekonomik otoritelere karşı haklarını muhafaza edebilmek için farklı yöntemler kullanarak sivil toplum örgütleri, partiler, dernekler, toplumsal hareketler veya sendikalar aracılığıyla mücadele eder. Önceleri kanunların uygulanabilmesi, keyfi uygulamalar ve tutuklamaların önüne geçilerek korku ortamının yok edilebilmesi için sivil toplum devreye girmiştir. 19. yüzyılda sivil toplumda henüz oluşmaya başlayan burjuvazi etken olurken sivil toplum çoğunlukla

siyasi haklar için mücadele vermekteydi. 20. yüzyılda devletin karşısında işçi hareketleri bulunmaktaydı ve ekonomik kalkınma ile sosyal adaletin tesisi mücadelenin ana hatlarını oluşturunuyordu. 1970'lerden önce sivil toplum devletle ilişkilendiriliyordu ve sivil toplum teorisyenleri ekseriyetle bu kavramı bir toplumun kendi ülkesindeki gelişmelerden ziyade diğer ülkelerde yaşanan savaş ve haksızlıklara karşı bir protesto mahiyetinde veya dış düşmana karşı verilen mücadele olarak görmüşlerdir. Öte taraftan Immanuel Kant, devletin mükemmel bir anayasa oluşturabilmesini anayasanın evrensel sivil toplum bağlamında hazırlanmasına bağlar (Kaldor, 2003: 584). 1970 ve 1980'lerde sivil toplum devletle bağını büyük ölçüde koparır. Özellikle Latin Amerika ve Doğu Avrupa örneklerinde sivil toplum askeri rejimlere karşı bir mücadeleye öncülük etmiştir. Farklı siyasi sistemlere sahip iki toplumun sivil toplumu benzer şekilde ele alışı dikkat çekicidir. Marksist Latin Amerikalıların askeri diktatörlüğe; Anti-Marksist Doğu Avrupa'nın totaliter rejimlere karşı verdiği mücadelede rejimlerin tepeden inme bir yöntem yerine sivil toplum vasıtasıyla toplumu değiştirerek daha başarılı olunacağı sonucuna varılmıştır (Kaldor, 2003: 588). Ayrıca bu şekilde sivil toplum kendinin devletten soyutlayarak daha küresel bir konum elde etmiştir. İletişim ve seyahat imkanlarının artmasıyla küresel sivil toplum daha etkili olmaya başlamıştır. Hatta internetin gelişmesinden önce de dünyanın farklı ülkelerdeki sivil toplum oluşumları birbirleriyle irtibat kurarak benzer konularda çalışmalar yapmışlardır. Doğu Avrupa'daki sivil toplum faaliyetleri Batı Avrupa'da insan hakları örgütleri tarafından maddi olarak desteklenmiş ve bu bölgedeki direniş, küresel kamuoyuna duyurularak hükümet ve çeşitli kuruluşlara baskı yapılmıştır. Benzer şekilde Latin Amerika'daki direniş de Kuzey Amerika'daki sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmiştir (Kaldor, 2003: 589). Tüm bu gelişmeler sivil toplumun küresel bağlantılar sayesinde zamanla devletten uzaklaşarak bağımsız bir siyasi bir zemin kazandığına işaret etmektedir.

Doğu Avrupa'da gerçekleşen 1989 devrimlerinden sonra sivil toplum farklı bir mahiyet kazanmıştır. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılan 90'lı yıllardaki sivil toplum hareketleri 1968'den sonra gelişen hareketlerden odaklandığı konular itibarıyla farklılık göstermektedir. Bu dönemdeki sivil toplum insan hakları, kadın hakları, çevre sorunları ve barış hareketleri gibi konularla ilgilenirken farklı protesto türleri denemiştir. Ayrıca sivil toplum hareketleri partiler ötesi bir nitelik kazanırken

ulus-ötesi bağlantılar ile iklim değışikliğı ve insan hakları gibi küresel konularla ilgilenmiştir ve özellikle Afrika, Güney Asya ve Batı Avrupa’da sivil toplum bu tür yaklaşımları benimsemiştir. Sivil toplumun küresel ve parti-üstü bir nitelik kazanması, küresel kurumlar ile Batılı hükümetler tarafından da benimsendi. Piyasa reformlarını kolaylaştırma ve parlamenter demokrasiyi uygulatma amacıyla Batılı hükümetler sivil toplumu gündemlerine almış oldular ve Kaldor’un neo-liberal sivil toplum olarak adlandırdığı bu yapıda temel aktör, toplumsal hareketlerden ziyade sivil toplum kuruluşlarıdır (Kaldor, 2003: 590). Sivil toplum örgütleri bir bakıma kurumsallaşmış toplumsal hareketlerdir. Bir müddet sonra toplumsal hareketler şiddete meyledebilir ya da kurumsallaşarak devletlerle anlaşma yapabilir. 19. yüzyılda kölelik karşıtı hareketlerin zamanla liberal partilere evrilmeleri ya da temelde evrensel ve ulus-ötesi nitelikte olan işçi hareketlerinin resmi olarak sendikalaşmaları veya Sosyal Demokrat partilere dönüşmeleri kurumsallaşan sivil toplum hareketlerinin örneklerindendir.

1990’lı yıllarda sivil toplum hareketleri, devletten maddi destek görmelerinin de etkisiyle, büyük oranda kurumsallaşarak sivil toplum örgütlerine dönüştü. Devletin görevlerinden bir kısmını üstlenmeleri ve sivil-toplum örgütlerinin yarı-hükümet işlevi görmesine; birbirleriyle rekabet halinde oluşları ise bu kavramın bir pazar piyasasına dönüşmesine sebep oldu (Kaldor, 2003). Öte taraftan, sivil toplum hareketlerinin otoriter rejimlere karşı verdiği mücadelenin kurumsallaşma neticesinde baltalandığı görüşü de aktivistler arasında yaygınlaşmaktadır. Afrikalı siyaset bilimci Mahmud Mamdani sivil toplum örgütlerinin aktivizmi öldürdüğünü iddia etmektedir (Kaldor, 2003: 591). Mamdani gibi aktivistlerin sivil toplum örgütlerine mesafeli yaklaşımının sebepleri arasında, bu örgütlerin toplumsal hareketleri kurumsallaştırması, devlet fonksiyonlarını gerçekleştirdikleri alanlarda yarı devlet kurumu olarak işlev görmeleri, müzakerelerde kurumsal olarak devlet tarafından muhatap alınmaları ve sivil toplum örgütlerinin birbirleriyle rekabeti sebebiyle yeni bir piyasa ortaya çıkarmaları sıralanabilir. Doğası gereği toplumsal hareketler ya da direniş hareketleri bir anda ortaya çıkar. Ancak olayların seyrine göre ya düşüşe geçerler ya da kurmsallaşırlar. Genellikle bu kurumsallaşma, ulusal sistem çerçevesinde gerçekleşir. Örneğin, 19. yüzyılda kölelik karşıtı toplumsal hareketler liberal partiler tarafından kurumsallaşmıştır. Benzer şekilde, işçi

hareketleri resmi sendikalara ve siyasi partilere dönüşmüştür. Fakat 1990’lardan sonra yeni toplumsal hareketler daha küresel bir çerçevede kurumsallaşma temayülü göstermiştir (Kaldor, 2003). Kurumsallaşan sivil toplum örgütlerinin toplumsal hareketleri sivil oluşumlar olmaktan ziyade ulusal ve küresel sisteme entegre ederek sistem sınırları içinde etken olmaya zorlaması, aktivistlerde sivil toplum örgütlerinin aktivizmi öldürdüğü kanaati oluşturmuştur.

1990’lar küresel siyasete yalnızca devletlerin ve uluslararası kuruluşların yön vermediği; insan hakları, çevre, baskıcı rejimlere karşı verilen mücadeleler gibi bir dizi konu ile ilgilenen farklı sivil toplumların siyasete ulus-ötesi boyut kazandırdığı bir dönem olmuştur. Küresel siyasete dahil olan sivil toplum aktivistlerin, neo-liberallerin, sivil toplum örgütlerinin, dini grupların ve ulusal örgütlerin bölgesel ve küresel olaylara yön vermek üzere çeşitli konularda kampanya oluşturduğu, tartıştığı ve mücadele ettiği bir platform işlevi görür. Sivil toplum, herhangi bir seçimle oluşturulmadığı için demokratik değildir. Ayrıca sivil toplumun küresel çapta bir yaptırım gücü yoktur, çünkü aksi durumda tek bir dünya devletinin olması gerekirdi. Sivil toplum, Doğu Avrupa ve Latin Amerika örneklerinde de görüleceği üzere, kapalı toplumlara küresel meselelerde söz alabilme imkanı sağlamıştır.

11 Eylül’den sonra ise sivil toplumu hiçe sayan gelişmeler yaşanmıştır. Amerika’nın öncülük ettiği “teröre karşı savaş (the war on terror)” adı altında Irak ve Afganistan’da başlattığı savaş en az terör kadar sivil topluma zarar vermiştir. Küresel sivil toplum, iç meseleleri dışa taşıyıcı bir nitelik taşıırken teröre karşı savaş bu durumun tam tersine sebep olmaktadır (Kaldor, 2003: 592) ve teröre karşı savaş, terörü önlemek yerine farklı grupların radikalleşmesine sebep olarak teröre hız kazandırmaktadır. Orta Doğu’da terörle mücadele savaşları tam da bu neticeye sebep olurken insan haklarının çiğnenmesine ve sivillerin ölümüne yol açmıştır. Amerika, benimsediği “liderlik stratejisi” ile çok kutuplu bir siyasi düzen yerine uluslararası siyasette tek güç olmayı hedeflemektedir ve teröre karşı savaş konsepti üzerinden diğer ülkeleri, Amerika’nın liderliğini tanımaya zorlamaktadır, çünkü aksi halde Amerika diğer ülkeleri terör gruplarıyla işbirliği yapmakla suçlamaktadır (Aydın, 2018). Terörle mücadele, ayrımcılık ve aşırılığa yol açan ve insan hayatını hiçe sayan savaşlar yerine uluslararası hukuk çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

Özetle, dünyanın dört bir yanında sürdürülen direniş hareketlerinin başarısı için yalnızca belirli bir yöntemin uygulanması gerektiğini söylemek mümkün değildir. Her bölge ve her mücadele kendi koşulları altında değerlendirilmeli ve direnişin oluşma sebepleri iyi analiz edilmelidir. Muhalif grup veya grupların talepleri dinlenmeli, öncelikle uzlaşma yolları aranmalıdır. Etkili bir direniş için istikrar sağlanmalı ve şiddet, eğer gerekliyse, sadece müdafaa amaçlı olarak ve makul oranlarda “siyaset kartı” olarak kullanılmalıdır. Elzem olan bir diğer husus da haksızlığa karşı mücadele veren direniş gruplarının- bizzat kendilerinin olası bir adaletsizliğe sebep olmalarını önleme adına- öz eleştiride bulunmaları ve halkın taleplerini de dikkate alarak yöntemlerinin meşruluğunu sorgulamaları gerekliliğidir.

3. AFRİKA'DA DİRENİŞ VE ÇATIŞMA

3.1 AFRİKA KITASI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.1.1 Afrika'nın Tarihsel Arka Planı

Afrika'da tarih boyunca farklı milletler çeşitli medeniyetler inşa etmiştir. Ticaret vasıtasıyla İlk Çağ'dan itibaren Araplar doğu kıyıları ve kuzey bölgede etkinlik göstermişler ve Kuzey Afrika'yı *İfrikkiye* olarak adlandırmışlardır. Öte taraftan farklı dönemlerde Bizanslılar, Romalılar, Vandallar ile Fenikeliler de Afrika'da devletler kurdular. Kuzey Afrika M.Ö. 146'da Roma İmparatorluğu'na dahil oldu ve Kuzey Afrika bölgesi Pön Savaşları'na kadar Afrika olarak isimlendirilmiştir. Sezar, M.Ö. 70'de Numidya Devleti'ni kurmuştur ve bu devlet Yeni Afrika ismiyle nitelendirilmiştir. Kıtanın tamamı ise ancak M.Ö. 100 yılından itibaren Afrika diye bilinmektedir (Abdi, 2017: 4).

Afrika halklarından Berberiler kuzey bölgelerde; Tevârik ve Tubular ise Sahra'dan Çad bölhesine kadar olan bölgeye hakimdi. Tevârikler arasında kabilecilik yaygın olduğu için bağımsız ve tek bir Tevârik oluşumu söz konusu olmamıştır. Aynı zamanda, Tevâriklerin bu bölgeye göçle geldikleri görüşü de yaygındır. İbni Haldun Tevârik kabilelerinden Senhâce ve Kutâme mensuplarının Yemen bölgesinden geldiklerini öne sürmektedir (Tandoğan, 2018).

13. yüzyılda Mali, Moritanya ve kısmen de Senegal'i kapsayan bölgede Mali Sultanlığı kurulmuştur. Mali Sultanlığı en parlak dönemini Mansa Musa hükümdarlığında (1312-1337) yaşadı. Mansa Musa döneminde devlet sınırları Gine ormanı ile Sahra Çölü arasında ve Atlas Okyanusu ile günümüz Nijerya'sını kapsamaktaydı. Mansa Musa zenginliği ve cömerliğiyle İslam coğrafyasında tanınırlık kazanmıştır. 14. yüzyılın sonunda Mali Sultanlığı güç kaybetmiş ve 1430'da yıkılmıştır Bölgede 15. ve 16. yüzyıllarda Songay Sultanlığı hakimiyet kurdu ve Fizan'ın alınmasına müteakip Osmanlı ile de komşu olan Songay Sultanlığı 1591'de yıkıldı (Mali, 2017).

Hevsalar ise Nijerya ve Sokoto (19. yy) sultanlıklarını kurdular. Çad'da Kânim-Bornu (9-19. yy)⁴, Vaday ile Bagirmi (16. yy) sultanlıkları ve bu sultanlıklara bağlı emirlikler yıllarca hüküm sürdü. Gine'de Kankan Sultanlığı döneminin en güçlü devletlerindendi. Bunun yanı sıra Senegal'de Tuba Sultanlığı Batı Afrika bölgesinde egemendi. Nijer'de kurulan Agadez Sultanlığı ve Sudan'daki Func ile Darfur Sultanlıkları dönemin etkili güçlerindendi. Benzer şekilde Etiyopya'daki Harar Emirliği bahsi geçen sultanlıklar gibi etkinliği sadece Afrika ile sınırlı olmayıp dünya siyasetinde büyük güçler arasında yer almıştır (Kavas, 2017: 7).

3.1.2 Sömürgecilik Dönemi

Kaynaklara sahip olma ve misyonerlik gibi motivasyonlarla Avrupalı Hristiyan seyyahlar coğrafi keşifleri başlatmışlar ve akabinde sömürgecilik ve emperyalizme yol açmışlardır. Kral I. João'nun oğlu Prens Infante Henrique o Navegador'un keşifleri teşvik edici tutumu nedeniyle Portekiz, coğrafi keşiflerde başat ülke olmuştur. Afrika'daki ilk sömürgecilik hareketleri Portekiz'in gönderdiği bir filo ile başlamış ve filo ilk kez Kuzey Afrika'da bulunan aynı zamanda zengin bir ticaret merkezi olan Ceuta'yı 1415'te işgal etmiştir. Bu olay Afrika'da sömürgeciliğin ilk adımı olmuştur (Abdi, 2017: 10). Bu işgali yine Portekiz İmparatorluğu'nun Atlas Okyanusu'ndaki Azorlar ve Madeira'yı ele geçirmesi izlemiş ve böylece kıtada sömürgecilik faaliyetleri hız kazanmıştır. 15. yüzyılda ticari imkanlara kavuşmak amacıyla çeşitli baharatlarıyla ünlü Hindistan'a ulaşabilmek için Portekizli denizciler Afrika'nın güney kıyılarını keşfettiler. Bu bölgede ticaret merkezleri kuruldu ve Portekizli Bartolomeo Dias (1450-1500), Ümit Burnu'nu gemiyle ilk kez dolaşan kişi oldu. Ayrıca Dias günümüz Namibya kıyılarına ulaşarak Afrika'nın güneyine doğru en fazla yol kat eden Portekizli idi. Ümit Burnu ismi ise Hindistan'ın keşfedilme ümidine binaen Kral I. João tarafından verilmiştir (Gilbert & Reynolds, 2016: 229).

19. yüzyılda ise Avrupa ülkeleri Afrika'da sömürge yönetimleri kurmaya başlamıştır. 18. yüzyılda en üst seviyede seyreden köle ticareti, 19. yüzyılda sınırlandırılmış ve

⁴ **Detaylı bilgi için bakınız:** Gökgedik, İsa. (2014). Afrika (Bilâdüssûdan)'da Kurulmuş Bir İslam Devleti: Kânim-Bornu ve Osmanlı ile Münasebetleri. Marmara Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YT.* İstanbul.

mevcut devletler ticaretle desteklenmeye çalışılmıştır. Nüfusun da artmasıyla ekonomik ve siyasi olarak Avrupa'ya bağlı sömürge idareleri kurmak amaçlanmıştır. Fransa ve İngiltere Afrika'yı sömürgeleştirmede öncü ülkeler olmuştur. İngiltere'nin Afrika'yı işgali, 19. yüzyılın başlarında Hollanda'dan Cape Colony'i almasıyla başladı. 1815'ten itibaren kuzeye ilerleyen İngiltere 1882'de Mısır'ı işgal etti ve böylelikle Fransa'nın Mısır hakimiyetine son verdi. Daha sonra, Nil bölgesinde hakimiyetini garantilemek adına Sudan'ı işgal eden İngiltere, Sudan'da Müslüman halkların direnişi sayesinde mağlup olup güney bölgelere yönelmiştir. İngiltere 1877'de Hollandalı çiftçiler tarafından kurulan Oranj ve Transvaal devletlerini alarak sömürgecilik faaliyetlerine hız kazandırdı. 1885'te Zimbabwe, 1889'da Malavi'yi ele geçirdikten sonra İngiltere, Güney Afrika Federasyonu'nu kurmak istedi. Daha sonra Doğu Afrika'daki Uganda, 1892'de Kenya 1895'te İngiliz himayesine girdi. I. Dünya Savaşı sonunda Almanlardan Tanganyika'yı alan İngiltere, böylece Doğu Afrika'yı tamamen işgal etmiş oldu. Batı Afrika'da ise Gambiya, Sierra Leone, Alün Kıyısı ve Nijerya'yı işgal ederek sömürgeleştirmiştir (Özey, 2014; Abdi, 2017).

İtalya ise Afrika işgaline 1889 yılında Eritre'ye yerleşerek başlamıştır. 1893'te Somali'yi ele geçirdi ve 1912'de sonra Etiyopya'da hakimiyet kurmak istese de Adva (Adoua)'da yenilmiştir. İtalya, Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'nın zor durumda oluşundan faydalanarak 1912'da Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal etmiştir. 1935 yılında ise Etiyopya'yı ele geçirmiştir (Northrup, 2013; Özey, 2014: 3).

Fransa, 1830'da Cezayir'i işgal etmiş ve 1845 yılı itibarıyla Senegal, Gine ve Batı Afrika kıyıları üzerinden işgal faaliyetlerini sürdürmüştür. 1881'de Tunus'u almış ve daha sonra Nijer, Çad, Mali ile Orta Afrika'yı işgallerinin yanı sıra Batı Sudan'ı da hakimiyeti altına almıştır. Fransa, Kongo Nehri'nin ağzı mevzusunda Belçika ile karşı karşıya gelmiştir, ancak Berlin Konferansı'nda Belçika, nehrin sağ tarafının Fransa'ya teslim edilmesini kabul etmiştir ve böylece anlaşmazlık çözülmüştür. Fransa sonraki süreçte Benin ile Fildişi Sahili'ni ele geçirmiştir. Fransa, sömürgecilik faaliyetlerini daha iyi yönetebilmek için Sömürgecilik Bakanlığı kurmuş ve sömürdüğü topraklarda asimilasyon politikaları uygulamıştır. Bunun yanında sömürgeleri federasyonlar biçiminde yöneten Fransa, Fas'ı 1912'de ele geçirmiş ve I. Dünya Savaşı'nın neticelenmesiyle Kamerun'u Almanya'dan alarak Kuzey ve Doğu Afrika topraklarının çoğunu, başka bir deyişle kıtanın üçte birini işgal etmiştir.

1896'da başkenti Dakar olmak üzere Senegal, Moritanya, Yukarı Senegal, Nijer, Yukarı Volta (Burkina Faso), Fildişi Sahili, Gine ile Dahomey (Benin) topraklarını kapsayan Fransız Batı Afrikası'nın kuruluşunu ilan etti (Kavas, 2017; Özey, 2014: 5).

Almanya'nın Afrika'yı sömürgeleştirme yönündeki tavrı diğer Avrupa ülkelerinden farklıydı. Bu fark Başbakan Otto von Bismarck'ın sömürgeciliği gereksiz görmesinden kaynaklanıyordu, fakat 1884'te halkın sömürge yarışına Almanya'nın da katılması gerektiği yönündeki ısrarları neticesinde Kamerun yönetimi, seyyah Dr. Nachtigal'in bir takım kabile reisleriyle yaptığı anlaşmalar sayesinde ele geçirildi ve böylece Afrika'da Alman sömürgeciliği başlamış oldu. Aynı yıl Togo da Alman hakimiyeti sağlandı ve güneybatı Afrika sömürgeleştirildi. 1885'te ise Cari Peters isimindeki denizcinin devlete terk ettiği arazileri sayesinde Doğu Afrika Alman sömürgesi oldu. İngiltere, Almanya'nın Afrika'daki sömürgelerini genişletmesinden rahatsızlık duymuş ve bunun üzerine Almanya ile 1890'da anlaşma imzalayarak Doğu Afrika'daki hakimiyetini teyit etmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Almanya'nın sömürgeleri Milletler Cemiyeti tarafından İngiltere ve Fransa'ya verilmiştir (Özey, 2014).

3.1.3 Sömürgeciliğin Etkileri

Portekiz 15. ve 16. yüzyıllarda İspanya ile coğrafi keşifleri başlattı ve akabinde sömürgeci yayılmayla ticaret ve köle ticaretini sürdürdü. Afrika'da özellikle tropikal bölgeler, Avrupalılar tarafından rağbet gördü ve beyaz göçmenler bu bölgelere yerleştirildi. Sömürgeci yayılmayı meşrulaştırmak adına Avrupa, Papa'dan destek aldı ve 1494'te Tordesillas Antlaşması'yla Papa Brezilya, Hindistan ve Afrika kıyılarını Portekiz'e bağışladığını ilan etti (Özey, 2014: 9). Bunun yanı sıra, Avrupalılar Afrika halklarının üretim ve ticaret faaliyetlerine sınırlandırma getirerek kıtayı ekonomik açıdan bağımlı kılmak istediler. Bu sınırlandırmalar bazı ürünlerin sadece sömürge şirketlerine satılması ve mevzu bahis şirketler için rekabet sebebi olabilecek ürünlerin üretiminin sınırlandırılması veya yasaklanmasını da içeriyordu. Portekiz özellikle sömürgeleştirdiği ülkelerde zeytin ve zeytinyağı üretimini engellerken dokumacılık faaliyetlerini kısıtlamak için usta dokumacıları ülkelerinden uzaklaştırmıştır (Özey, 2014:10). Öte taraftan İspanya, Amerika'daki kolonilerine iş

gücü sağlamak için Afrika'daki kölelerini Amerika'ya taşımıştır. Sömürgecilikte 17. yüzyılda Fransa ile Hollanda öncüyken 18. yüzyılda Fransa ile İngiltere kıtanın sömürgeleştirilmesinde nüfuz sahibi ülkeler arasında yer almıştır; ancak 19. yüzyılda İngiltere tek başına kıtada hakim olmuştur. 20. yüzyılın başlarında ise yaklaşık olarak kıtanın Portekiz, İtalya, Belçika, Almanya, Fransa ve İngiltere tarafından işgal edilip kolonileştirilmiştir. I. Dünya Savaşı neticesinde ise Almanya'nın sömürgeleri savaşı kazanan ülkeler tarafından paylaşılmıştır, fakat Etiyopya tarihi boyunca hiç sömürgeleştirilememiştir (Thornton, 1998).

Afrikalılar doğrudan Avrupalıların işgali neticesinde sömürgeleştirilmenin yanı sıra sığındıkları başka ülkeler tarafından da sömürgeciliğe maruz kaldılar. Özellikle Hristiyanlık üzerinden siyahın bir beyazla asla eşit olamayacağı empoze edilerek nüfus olarak baskın oldukları yerlerde bile toprakları beyazlara verildi. Örnek vermek gerekirse Güney Afrika'da 1913 yılında yapılan Yerlilerin Mülk Anlaşması (Natives' Land Act) ile sömürgeci yönetim, Afrika topraklarının haksız bir şekilde paylaşılmasını meşrulaştırmayı amaçlamaktaydı. Anlaşmaya göre toprakların %87'si beyazlara verilecekti. Hintli ve Malay Müslümanlar başta olmak üzere bu anlaşma Güney Afrika halkları tarafından protesto edildi. Tüm tepkilere rağmen uygulamaya konulan bu anlaşmaya direnilmesi gerektiğini Mahatma Gandhi de savunmaktaydı. Mahatma Gandhi, Güney Afrika'da beyazlar dışındaki halkları yok saydığı gerekçesiyle bu anlaşmanın hukuka aykırı olduğunu Newton Hamidiye Camii'nde anlaşmayı protesto etmek için toplanan Müsüman, Hristiyan, Çinli ve Hintli göçmenlere açıkladı (Gençoğlu, 2019).

1492'de Avrupalıların başlattığı Afrika'nın sömürgeleştirilmesi ile 500 yıldır Avrupa ve ABD'ye taşınan yer altı ve yer üstü kaynakları buraların günümüzde de diğer ülkelere nazaran daha zengin ve oluşunda büyük etkisi vardır. Sömürgeleştirilmenin bir diğer boyutu da Avrupa'dan sömürgeleştirilen kıtalara din, dil, kültür ve silah transferinin gerçekleşmesidir. Günümüzde de sömürge ülkelerinde Avrupa dilleri ve Hristiyanlığın yaygın olmasının temel nedeni de budur (Thornton, 1998; Özey, 2014).

3.1.4 Bağımsızlık Dönemi

Afrika halklarının kalkınması ve hayat standartlarının yükselmesi adına girişimde bulunmadan yalnızca kıtanın zenginliklerini ve insan gücünü sövmeyi hedefleyen Avrupalılardan bağımsızlıklarını geri aldıktan sonra Afrika yönetimleri, öncelikle temel sağlık ve eğitim hizmetlerini düzenleyerek halkların yaşam kalitesini artırmayı hedeflemişlerdir. Ancak Afrika'nın bağımsızlaştırılması yoksulluk, yaşam süresinin kısalığı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği gibi olumsuzluklara ilaveten iç savaşların ve katliamların yaşandığı oldukça sancılı bir süreçten geçmiştir. Öncelikle Avrupalı devletlere sadık yöneticilere sahip ülkeler bağımsızlık sürecini nispeten daha az sorunla yönetebilirken Avrupalıların onaylamadıkları yönetimlerle idare edilenler iç savaşlarla karşı karşıya kalmıştır. Örnek vermek gerekirse Fransız Birliği üyesi olan ve sömürgeleştirilen ülkeler 1960'da kültürel ve ekonomik anlamda Fransa'ya bağlı olmak şartıyla bağımsızlıklarının ilan etti. Benzer şekilde İngiltere de yönetim, kültür ve ekonomik açıdan bağlılık koşuluyla Somali ve Nijerya'ya 1960'da; Sierra Leone, Tanzanya ve Güney Afrika'ya 1961'de; Burundi, Ruanda ve Uganda'ya 1962'de; Zanzibar ve Kenya'ya 1963'te; 1964'te Malavi ve Zambiya'ya; 1965'te Gambiya'ya; 1966'da Botswana ve Lesotho'ya bağımsızlık tanımıştır. Belçika çatışmalar sebebiyle Kongo'yu kaybederken Portekiz'in 1974'te Gine, Angola ve Mozambik'te yaşanan rejim değişiklikleri neticesinde buralardaki hakimiyeti nihayete erdi. Fakat günümüzde de Afrikalı bu ülkeler kültürel ve ekonomik açıdan Avrupa'ya bağlıdır ki Frankofon, Anglofon ve Lusofon Afrika tanımlamaları doğmuştur (Royle, 1998; Özey, 2014).

Afrikalılar bağımsızlık hareketleri neticesinde kıtanın büyük kısmını geri almayı başardılar, fakat Reunion ada devleti günümüzde de Fransa'ya bağlıdır ve Güney Afrika'da ırk ayrımına yönelik politikalar sebebiyle ülke idaresi beyazlardadır. Bağımsızlık hareketleri, askeri darbeler, dış müdahaleler, ırk ayrımcılığına karşı verilen mücadele ve iç savaşlar, son 30 yılda Afrika siyasetini ve halklarını derinden etkilemiştir. Avrupa artık doğrudan sömürgeleştirmek yerine sözde bağımsızlık vererek Afrika ülkelerini siyasi, ekonomik ve sosyolojik açıdan kontrol etme yoluna gitmiştir. Yanı sıra 1960-1970 yılları arasında sözde sınırlarla Afrika'nın toplumsal yapısını göz ardı ederek oluşturdukları devletleri kaosa sürüklemişlerdir. Afrika halklarının direnişi de kağıt üzerinde olsa bile bağımsızlığı elde etmelerini

sağlamıştır. Bu çerçevede 1961’de Angola’da, 1963’te Portekiz Ginesi’nde ve 1964’te Mozambik’te bağımsızlık hareketleri ortaya çıkmıştır. Portekiz’de 1974’de sol ideolojinin gerçekleştirdiği askeri darbe Afrika’daki halkların sömürgeci yönetimden kurtulup bağımsızlıklarını elde etmelerine yol açmıştır. İngiltere Fransa’nın aksine asimilasyon politikası uygulamak yerine yerel yönetimleri kullanarak sömürgelerini idare etmiştir. Böylece kabile reisleri ve yerli halk yönetimde etkili olabilmıştır. Ayrıca yerel kültürün de yaşatılması İngiliz sömürgelerinin bağımsızlık sürecini kolaylaştırmıştır. İtalya ise 2008’de Libya’yı sömürgeleştirdiği için özür dileyeceği bir anlaşma imzalama kararı aldı ve anlaşma kapsamında 5 milyar dolar tazminat ödeyeceğini duyurdu. Fakat bunun karşılığında İtalya’nın Libya’dan teşekkür ödülü beklemesi günümüz Avrupa’sının sömürgeci zihniyetinden vazgeçmediğine delil olarak işaret edilebilir (Springhall, 2001; Özey, 2014).

3.1.5 İç Siyaset ve Darbeler

Bağımsızlığı elde ettikten sonra darbeler, Afrika ülkelerinde siyasi istikrarsızlığa yol açan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yanı sıra iç savaşlar ve işgaller sebebiyle de siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan ülke halkları zarar görmüştür. 1960-1969 yılları arasında 27 başkan görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır. 1970-1979 senelerinde 20 başkan görevini terk ederken 1980-1989 yılları arasında 22 başkan, aynı şekilde 1990-1999 yılları arasında 22 başkan görevinden ayrılmıştır. 2000-2005 yılları arasında 5 başkanın görevini bırakmasıyla 1960-2005 yılları arasında toplam 96 başkan görevinden ayrılmış oldu. 12 başkan doğal ölüm ve kazalar nedeniyle, 19 başkan istifa ederek, 19 başkan ise seçimlerde başarısız olması sebebiyle görevini bırakmıştır (Özey, 2014: 16). Etnik çatışmalar, başarısız yönetimler, Batılı ülkelerin çıkarları, toplumsal ve ekonomik sorunlar sebebiyle askeri darbeler, kıtadaki pek çok ülkenin siyasi ve ekonomik gelişimini olumsuz etkilemiştir. Senegal, Togo ve Ruanda 1; Komor Adaları, Eski Fransız Kongo’su, Gabon, Fildişi Kıyısı ve Cibuti 2; Orta Afrika 3, Çad 4, Kongo 5 askeri darbe yaşamıştır (Decalo, 1990; Özey, 2014: 16). 1993-1999 yılları arasında Nijer askeri yönetim etkinken Gana ile Nijerya hala askeri rejimle yönetilmektedir.

Zambiya, Kenya, Moritus, Madagaskar, Mali, Senegal, Orta Afrika, Benin, Kongo'da başkanlar demokratik biçimlerde görevinden ayrılmıştır. Fakat yine de 21 ülkenin başkanlarının görev süresi 15 yılı aşmaktadır. Moritus, Sudan, Nijer, Komor Adaları, Botsvana, Namibya, Zimbabve, Ruanda çoğulcu rejimlerle yönetilmektedir. Kenya, Madagaskar, Malavi, Benin, Güney Afrika, Mali ve Zambiya'da ise tek parti yönetimi hâkimdir, fakat yönetimde demokratik uygulamalar görülmektedir. Öte taraftan Fas ile Esvatini'de krallık yönetimi devam etmektedir (Decalo, 1990).

3.1.6. Afrika'da Kimlik ve Kıta Milliyetçiliği

Afrika halkları dil, din ve kabile-etnisite olarak çeşitlilik göstermektedir. Bu sebeple sömürüye ve renk ayrımcılığına maruz kalmak Afrikalıları birleştiren iki temel unsur olmuştur. Bağımsızlık sürecinde de sömürgeci devletler tarafından çizilen sınırlar kabileleri böldüğünden ve sınırlar oluşturulurken ortak dil, kültür gibi etkenler dikkate alınmadığından dolayı yeni kurulan bu devletlerin vatandaşı olmak, o devletin halklarını birleştirici bir işlev görmemiştir. Sosyo-ekonomik açıdan geri kalmışlık ve sömürüye tabi tutulma sömürgeci güçlere karşı direnişi tetikleyen bir diğer faktör olmuştur. Afrika ülkelerindeki Avrupalı yerleşimcilerin bulunduğu bölgelerle Afrika'nın gerçek sahiplerinin yaşadığı mahalleler arasındaki mukayese, iletişim araçları ve seyahat imkanlarının gelişmesiyle sömürgeci Avrupalı devletlerin refah içindeki yaşamlarını gözlemleme olanağı Afrikalıların kendi yaşam standartlarının Avrupa ile eşitlenmesi gerektiği fikri, Afrika milliyetçiliğini etkilemiştir. Afrika milliyetçiliğini kıta halklarının sosyo-psikolojik durumlarını da şekillendirmiştir. Yıllarca sömürülme ve gayrı insani muamele görme Afrika halklarında derin izler bırakmıştır. Bu durumun sadece ekonomik gelişmişlik ile telafi edilebilmesi mümkün değildir. Afrikalılar kimlik inşasında bilim, kültür ve sanat alanlarında en az beyaz adam kadar başarılı olabileceklerini ispatlama isteği duymaktadırlar. Bu sebeplerden ötürü, Afrika halklarının milliyetçiliği yalnızca vatandaşları oldukları ülkelerin bağımsızlığını kapsamaz. Sömürgeciliğe maruz kalmış, sosyo-ekonomik açıdan geride bırakılmış ve ten rengi sebebiyle ayrımcılığa tabi tutulmuş tüm kıta halklarının özgürleştirilmesini, kalkınmasını, sanatta ve bilimde ilerlemesini savunur ve öncelikle kıtayı işgalci Avrupalılardan müdafaa etmeyi amaçlar. Sömürgeciliğe karşı başlatılan direniş hareketleri sadece post-kolonyal Afrika ülkelerini ayrı ayrı bağımsızlığa kavuşturmak, etnisite bazlı

milliyetçilik refleksi göstermek yerine kıta genelinin sömürgecilerden temizlenmesini hedefler. Kıta genelini kapsayan Afrika milliyetçiliği, bahsedilen sebeplerden ötürü farklı etnisitelerden müteşekkil ülkeler arasında bir çatışma unsuru olmamıştır (Oran, 1997).

Afrika milliyetçiliğini şekillendiren ve direniş hareketlerin yönünü tayin eden bir diğer husus da Avrupalı yerleşimcileri Afrika ülkelerindeki varlığı ve etkinliğidir. İngiliz Batı Afrikası gibi iklimin nispeten elverişsiz olduğu bölgelerde Avrupa devletleri beyazların ikamet edeceği yerleşimler, kolonlar kurmamışlardır. Bu tür bölgelerde direniş hareketlerinin önlenmesi daha güç olmuştur ve Avrupa ülkeleri direniş sebebiyle Afrika ülkelerine bağımsızlık verip bu ülkelerde temsilciler bırakarak ülkelerin siyasetini yönlendirme yoluna gitmişlerdir. Öte taraftan, Avrupalı yerleşimcilerin olduğu ülkelerde Afrikalıların bağımsızlık direnişine Avrupalı yerleşimciler karşı direniş göstermişler ve bu da sömürgeci devletlerin ülkelerin bağımsızlığına göz yummasının önüne geçmiştir. Beyazlar Afrika ülkelerindeki yerleşimlerini garanti altına almak adına kendilerinin siyahlardan üstün olduğu yönünde propagandalara başladılar. Bunun üzerine sömürgeci yönetim, hükümete, güvenlik güçlerine ve beyazlara yöneltilen eleştirileri önleyecek yasalar çıkardı. Bu yasalar protesto ve boykot gibi pasif direniş yöntemlerini de yasaklamış oldu. Afrika milliyetçiliğini bastırma adına sömürgeci yönetim hapis, işkence ve hakları kısıtlama gibi uygulamalar kullandı. Hatta baskılar bir ileri boyuta taşınarak siyahi halka silahlı kuvvetler ile mukabele edilmiştir ve Kenya ile Cezayir bu tür müdahalelerin yaşandığı ülkelerin başında gelmektedir. Avrupalı yerleşimciler, Afrikalı halkları bastırma adına bağımsızlığı savunan siyahlileri işten çıkarmışlar, üretim ve eğitim alanlarına hakim olarak yerel halkların eğitim, çalışma gibi bir takım hak ve özgürlüklerini kısıtlamışlardır. Avrupalı yerleşimcilerin bağımsızlık direnişini bastırmak amacıyla başvurdıkları bu yöntemler Kenya'da Mau Mau ayaklanmasında olduğu gibi daha büyük isyanlara yol açmıştır (Oran, 1997).

Kıta milliyetçiliği ve kimlik inşası, bağımsızlık hareketleri ve sonrasında post-kolonyal devletlerde yaşanan yeni direniş hareketleri ile çatışmaların oluşum biçimlerini ve yöntemlerini şekillendirmiştir. Kıta milliyetçiliğine yön veren Avrupalı yerleşimcilerin varlığının yanında Afrika milliyetçiliği, Avrupa kültürlerine maruz kalma derecesi, sömürgeci devletlerin politika farklılıkları ile kabile

yapılarındaki çeşitlilik gibi faktörlerden etkilenmiştir (Oran, 1997; Larmer, 2015). Afrika milliyetçiliğini oluşturan husus, kıta ülkelerinin politika, inanç ve halklarının birbirleriyle kurdukları ilişkiler gibi ülkelerin iç dinamiklerinden ileri gelmemekte; aksine emperyalizme karşı geliştirilen tepkiler neticesinde zuhur etmektedir. Bu sebeple Avrupa kültürüne en fazla maruz kalan bölgeler milliyetçiliğin ve direnişin en şiddetli geliştiği bölgeler olmuştur. Avrupa etkisine en açık bölgeler ise ticaret ve ulaşım için en elverişli olan kıyı bölgeleri olmuştur. Bu yüzden Senegal, Gine, Gana ve Nijerya’da milliyetçilik yoğun biçimde tecrübe edilirken Orta Afrika ülkelerinde direniş ve milliyetçilik aynı yoğunlukta gerçekleşmemiştir. Avrupalıların sömürge süresi haliyle Avrupa kültürüne maruz kalma derecesini ve dolayısıyla direnişin şiddetini de etkilemiştir. Fransa’nın 1848’den beri sömürdüğü Senegal ile İngiltere’nin ilk sömürgelerinden olan Nijerya ve Gana, milliyetçiliğin modern, organize ve daha şiddetli yaşandığı ülkeler arasındadır. Afrika halklarının köklü kültür ve inançlarına sahip çıkma oranları Avrupa kültüründen etkilenme seviyelerinin de farklılık göstermesine neden oldu. Avrupa kültürüne doğrudan maruz kalan ve dönüşüme uğrayan kabileler, Avrupa etkisini azaltmayı başarabilen ve kendi kültürlerini büyük oranda koruyabilen kabilelere kıyasla daha milliyetçi bir tutum izleyerek şiddet içeren direniş metotlarına daha çok rağbet ettikleri söylenebilir. Örneğin Nijerya’da Müslüman kimliklerini koruyabilen Hausalar, önceleri animist olan ve sömürgecilik ile Hristiyanlaşmaya başlayan İbolara nazaran milliyetçiliğe daha mesafeli yaklaşmışlardır (Oran, 1997).

Sömürge devletlerinin Afrika ülkelerinde gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler direniş ve milliyetçiliği seyrini değiştirmiştir. Gelişmişlik oranı nispeten az olan ülkelerde işçi sınıfı genel olarak milliyetçi direnişe dahil olurken daha gelişmiş ülkelerde kentleşme ve sınıflaşma gibi toplumsal değişimlerin yaşanması milliyetçi direnişin organize bir biçimde sürdürülmesinin önüne geçmiştir. Örneğin Gana’daki kakao işçileri kitlesel olarak direnişe destek olurken, Belçika Kongo’sunda ekonomik gelişmeyle paralel ilerleyen kentleşme Afrika milliyetçisi direniş hareketlerinin aynı şiddette olmasını engellemiştir (Oran, 1997). Sömürge yönetiminde yerli halkların kamusal anlamda ne kadar özgür oldukları milliyetçiliğin yayılmasını biçimlendiren bir diğer husustur. Sivil toplum örgütleri ve dernekler kurabilen, kitle iletişim araçlarını kullanabilen ve seyahat kısıtlaması olmayan Afrikalılar, bulundukları

lkelerde fikirlerini başkalarına aktarma imkânı bulmuşlar ve direnişini daha kurumsal ve organize bir şekilde uygulamışlardır. Örneğin, Avrupalı yerleşimcilerin olmadığı bazı İngiliz sömürgelerinde Afrikalılar, yerel yönetimlere dahil olabilmekteydi ve böyle ülkelerde milliyetçilik ve direniş, aynı imkanlardan yoksun Fransız ve Portekiz sömürgelerine nazaran daha sistematik bir biçimde gelişti (Oran, 1997). Hak ve özgürlükler noktasında nispeten daha iyi durumda olan ülkelerde direniş hareketleri genellikle reformist bir yapıda olmuştur. Mevcut sıkıntıların giderilmesi, sosyo-ekonomik durumun iyileştirilmesi ve ayrımcılıkların son bulması gibi sebeplerle başlatılan bu reformist hareketler daha spesifik konulara odaklanmış ve pasif direniş yöntemlerini kullanmıştır. Ancak baskı ve hak ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı Angola ve Gine Bissau gibi Portekiz sömürgelerinde baskılar sebebiyle milliyetçi direniş hareketleri geç başlamıştır, fakat bu sebeple direniş hareketleri daha “kanlı ve devrimci” bir nitelikte gerçekleşmiştir (Oran, 1997).

Sömürgeci yönetimlerde eğitim imkanlarına ulaşım oranı da milliyetçiliğin hızlı ve organize bir şekilde gelişmesine yol açtı. Jomo Kenyatta, Kwame Nkrumah ve Julius Nyerere gibi isimler Avrupa ve Amerika’da eğitim aldıktan sonra lkeleri Kenya, Gana ve Tanzanya’da direniş hareketlerinin liderliğini üstlendiler. Bağımsızlıktan sonra ise eski sömürgeci yönetimlerle iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. Fakat bağımsızlığı elde ettiğinde ülkede üniversite mezunu olmayan Belçika Kongosu’nda milliyetçilik daha geç oluşurken ülkedeki direniş hareketi sistematik olmayan protestolarla sınırlı kaldı ve bu direnişin odağında yerel kültürün korunması vardı. Bağımsızlıktan sonraki süreçte de çeşitli nedenlerle protestolar sürdü ve eski sömürgeyle ilişkiler bahsedilen diğer ülkelerdeki gibi gelişemedi. Ayrıca sömürge politikalarındaki farklılıklar da milliyetçi direnişte belirleyici olmuştur. İngiltere’nin Afrikalıları yerel yönetimlerde görevlendirmesi, yerlileri kültürel alanda tamamen dönüştürmek yerine aralarından elit bir sınıf oluşturarak dolaylı bir biçimde ülkeyi yönetmek istemesi milliyetçiliğin daha erken ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Asimilasyon politikası güden Fransa’nın sömürdüğü ülkelerde ise milliyetçilik genele yayılan bir ideoloji olmamıştır. Bu ülkelerde aydınlar, beyaz adama karşı kendini kanıtlama veya Batıya hayranlık gibi çelişkili reaksiyonlar göstermişlerdir. Kabilelerin karakteristik özellikleri de direniş reflekslerine yön vermiştir. Örneğin Kenya’da Kikuyular siyasi ve askeri tecrübe açısından yaklaşık yedi yüz senelik bir

geçmişleri olduğundan Batının iktisadi ve kültürel etkisine diğer kabilelerden daha mesafeli yaklaşmışlardır. Bu sebeple sömürgecilığe karşı daha sert ve güçlü şekilde direniş gösterdiler. Reformist protestolarla başlayan direniş hareketlerini Afrika milliyetçiliğine dönüştüren ve böylece Kenya'nın bağımsızlığına yol açan Mau Mau direnişi Kikuyular tarafından başlatılmıştır (Oran, 1997).

3.2 BAĞIMSIZLIK SONRASI AFRİKA'DA DİRENİŞ HAREKETLERİ

Afrika'da sömürgecilik döneminde kolonyal güçlere karşı bağımsızlık kazanma adına kitlesel direnişler yaşanmıştır ve çoğu zaman milliyetçilik düşüncesi kitlesel hareketlerin temel dayanak noktası olmuştur. Bağımsızlıktan sonra ise siyasi ve sosyo-ekonomik değişiklik talepleri, baskıcı yönetimler, bireysel ve toplumsal ifade özgürlüğü gibi nedenlerle kitlesel hareketler yaşanmıştır. 1950 ve 60'lardan günümüze kadar uzanan süreçte toplumsal direniş etkin olsa da direniş hareketlerine dahil olan grupların çıkar çatışmaları ve farklı ideolojik yaklaşımları sebebiyle direniş hareketleri beklenen siyasi, ekonomik ve toplumsal değişimleri gerçekleştirememişlerdir.

Bağımsızlıktan sonra Afrika'da yer alan kitlesel direniş hareketleri sadece yerel halklar tarafından başlatılmamıştır. Batılı devletlerin yanı sıra bağımsızlıktan önceki süreçte kolonyal güçler tarafından yetiştirilen elitlerin yönettiği direniş grupları da devletlerin dinamiklerini değiştirmek için kitleleri harekete geçirmek istemişlerdir. Özellikle 20. yüzyılda sosyalizm ve Hristiyanlık gibi Batı menşeli dini ve ideolojik sebepler, direniş hareketlerinin genel çerçevesini oluşturmuş ve batıda uygulanan yöntemler bölgeye adapte edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, Batılı ülkelerin çeşitlilik gösteren sömürgecilik ideolojileri Afrika halklarının kolonyal dönemde siyasi ve toplumsal anlamda farklı uygulamalara maruz kalmalarına neden olmuştur. Bu farklılık da bağımsızlık sonrası dönemde direnişin metodu, kitleleri harekete geçirebilme yetisi ve ideolojik çıkış noktası gibi unsurları etkilemiştir.

Bağımsızlıktan günümüze kadar uzanan dönemde yerel halkın değişken sebeplerle sürdürdüğü direniş ve sivil itaatsizlikler gerektiği şekilde araştırılmamış ve yerel basında haber olmaktan öteye geçememiştir. Aynı şekilde kısa süreli tepkisel protestolar ile aktivistler eliyle gerçekleştirilen ve uzun döneme yayılmış olan direniş

hareketlerinin ayrımı net olarak yapılamamıştır. Yerel ölçekte gerçekleştirilen protestoların yeterince incelenmemesi kapsamlı bir direniş tarihinin oluşturulmasının önündeki temel engeldir. Sömürgecilik döneminde ve sonrasında gerçekleşen direniş hareketlerinin incelenmesi günümüz Afrika siyasetinin anlaşılması ve her bölgenin kendi dinamikleri dikkate alınarak politika üretilmesi açısından elzemdir.

Sömürgeciliğe karşı olan mücadelenin seyri ise günümüz Afrika siyasetini ve Afrika'daki toplumsal hareketleri anlayabilmek adına önemlidir. Büyüklükleri, yönetim biçimleri, doğal kaynakları, sosyal ve kültürel özellikleri birbirlerinden farklı olan devletlerin sömürgeciliğe karşı olan ilk tepkileri de çeşitlilik göstermiştir. Halihazırda çatışma içerisinde bulunan devlet ve kabilelerin direnişteki motivasyonları da aynı değildir. Siyasi sistemler sömürgeci rejimlere karşı başarılı olmada yetersiz kalmış ve sömürgeciliğin olumsuz yönlerinin hayatın her alanında hissedilmesiyle direniş hareketleri başlatılmıştır. Sömürgeciliğe karşı gösterilen bu ilk direnişlerde yerel halkın öncülüğünde, yaşantı biçimlerinin ve haklarının kolonyal yönetime karşı müdafaası için başlatılan hareketler ile batıdan ithal edilen ideolojiler çerçevesinde elitler tarafından yönetilen hareketler iç içe geçmiştir. 1960'larda sömürgeciliğe karşı gösterilen direnişi inceleyen Afrikanist tarihçiler ise sömürgeci yönetimlere karşı Afrika halklarının birleşip temel bir direniş gösteremeyişlerini eleştirirler (Meredith, 2006; Larmer, 2015: 67).

Sömürgeci güçlere karşı direniş toplumsal adaletsizlikler, sosyo-ekonomik sıkıntılar ile yerel halkın yoksullaşması, dini gerekçeler, milli kimliği koruma çabaları gibi sebeplerle başlatıldı. Özellikle kitlesel direnişin en yoğun olduğu 1945-1965 yılları arasında kırsal ve kentsel bölgelerde gerçekleştirilen devrim hareketleri, protestolar ve boykotlar bağımsızlık sürecini hızlandırdı (Larmer, 2015: 67). Bağımsızlığı kazanma sürecinde milliyetçi refleksler hakim oldu ve farklı ideolojileri temsil eden gruplar da toplumda gerçekleştirilmek istenen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler için bağımsızlığı ön koşul olarak gördüklerinden milliyetçilik vurgusu yapan hareketlere dahil olmada bir beis görmediler. Dolayısıyla bağımsızlık için gösterilen direnişi belirli bir ideolojik düşünce veya toplumsal kesime indirgemek mümkün değildir. Bunun yanında sosyo-ekonomik ve kültürel hedefleri de ulusal bağımsızlık çerçevesine yerleştirilerek oluşturulan direniş hareketleri Mahatma Gandhi gibi isimlerden de büyük oranda etkilenmiştir. Fakat, bu etkilenme direnen

grupların kendi içerisinde karşı bir direnişe de sebep olmuştur. Bölge dinamiklerinin farklılığı, Afrika dışındaki direniş metotları karşı bir alt-milliyetçilik refleksine yol açmıştır (Herbst, 2000).

Milliyetçilik fikrinin yanı sıra dini fikirlerden ilham alarak başlatılan direniş hareketleri de sömürgeci yönetimleri en çok zorlayan gruplar arasında yer almıştır. Orta ve Güney Afrika'da Etiyopyalı yerel kiliseler, sömürgeci güçlerden bağımsızlık kazanmak ve siyasi sistemde kapsamlı bir dönüşüm sağlamak için Ortodoks misyoner kiliselerinin önerdiği metinleri kullanmak yerine İncil'deki metinlerden faydalanarak direniş göstermişlerdir (Larmer, 2015: 70). Benzer şekilde dini fikirlerden ilham alınarak yürütülen hareketler, kitlesel harekete dönüşüp toplumsal değişimlere yol açmıştır. John Chilembwe'nin Nyasaland'da (Malavi) Avrupalı yerleşimcilere karşı başlattığı silahlı direniş dini fikirlerden esinlenmiştir. Cheikh Ahmadou Bamba ise Senegal ve Batı Afrika'daki Fransız sömürge bölgelerinde İslami bir direniş hareketiyle sömürgeci yönetime karşı çıkmıştır. Nyasaland ve Kuzey Rodezya'da Yehova Şahitleri'nin Gözcü Kulesi Kilisesi ile Belçika Kongosu'ndaki Simon Kimbangu'nun başlattıkları direniş gibi pek çok örnek dinin sivil direnişin temel sebepleri arasında yer aldığını gösterir (Bay & Donham, 2007; Larmer, 2015: 71).

İşçi hareketleri de sömürgeci güçlere karşı etkili olan gruplar arasında yer almıştır ve hayat pahalılığı, sendikaların men edilişi gibi etkenler işçi sınıfının direnişini tetiklemiştir. Örneğin, 1945'te Nijerya'yı büyük şekilde etkileyen genel grev, daha sonra pek çok kolonideki madenlerde ve ulaştırma servislerinde de greve gidilmesine yol açtı. Genel olarak işçi direnişleri, kolonyal yönetimler tarafından yasa dışı ilan edildi ancak 1940'ların sonunda işçi sınıflarının sendika taleplerinin Fransız ve İngiliz sömürge yönetimleri tarafından karşılanacağı belirtildi (Ayittey G. B., 1999). Bağımsızlık için milliyetçi gruplar ile işçi hareketleri birlikte mücadele etmişlerdir. Milliyetçi gruplar işçi sınıfıyla ittifak kurarlarken siyasi bir değişim için iş yavaşlatma gibi bir strateji belirlemekten ziyade bağımsızlık sürecini kolaylaştırmak adına grevleri önleme yoluna gitmişlerdir. Bağımsızlıktan sonra ise kapitalist, az gelişmiş ekonomiye sahip ülkeler ulusal kalkınma adına grev gibi metotlardan uzak durmaya çalışmışlardır. Ancak bazı işçi gruplarının kitlesel direnişlerde milliyetçi gruplarla birlikte hareket etmeyi reddettikleri de vakidir. 1953'te Kuzey Rodezya'da

Afrika Maden İşçileri Birliği, Afrika Ulusal Kongresi tarafından başlatılan ve iki gün süren protestolara katılmayı reddetmiştir (Salih, 2001; Larmer, 2015: 73).

Kadın organizasyonları da bağımsızlık için mücadelede etkin olmuştur. Ancak Tanganyika'da sömürgeci devletlerin dayattığı zirai modernizasyon programlarına karşı gösterilen yerel direnişin benzeri kadın örgütleri tarafından erkek yöneticilerin baskın olduğu milliyetçi partilere karşı da başlatılmıştır. Mesela Nijerya'da Fummilayo Anikulapo- Kuti tarafından yönetilen Abekouta Kadın Birliği (Abekouta Women's Union- AWU) sömürgeci devlet adına vergi toplayan yetkililere karşı "temsil yoksa vergilendirme de yok" sloganını kullanmıştır (Larmer, 2015: 74). Ancak Kuti ve arkadaşları 1947'de 10 bin kadının olduğu protestoları organize ettikleri gerekçesiyle tutuklanmıştır. Abekouta Kadın Birliği daha sonra Nijerya Kadın Birliği adını aldı ve birçok üyesi Ulusal Nijerya ve Kamerun Konseyi gibi mevcut milliyetçi partilere katıldı. Nijerya'daki milliyetçi partiler kadın direnişçileri desteklemelerine rağmen seçimlerde kadınları aday göstermeyi reddetti. Ancak Bibi Titi Mohammed tarafından yönetilen Tanganyika Afrikan Ulusal Birliği'nin (TANU) Müslüman üyelerden oluşan kadın kolları birliğin siyasi partiye dönüşmesinde aktif rol aldı (Jobe, 2017; Larmer, 2015: 75). Böylelikle, partinin toplumun geniş kesimini kapsayan bir yapıya bürünmesine katkıda bulunmuş oldu.

Kolonyal dönemde sosyo-ekonomik gelişmişlik oranı nispeten yüksek bazı Afrikalılar yerel bir burjuvazi oluşturmuşlardır ve yerel burjuvazinin birtakım taleplerinin sömürgeci yönetimler tarafından karşılanmayışı da direnişe yol açmıştır. Kenya'da Harry Thuku'nun kurduğu Kikuyu Birliği (daha sonra Doğu Afrika Birliği ismini aldı) sömürgecilerin toprak işgali ve Afrikalı işçilerin düşük ücretle çalıştırılması gibi sebeplerle kolonyal güçlere karşı direniş göstermiştir. Milliyetçilik fikrinin ağır bastığı oluşum daha sonra Kenya'nın bağımsızlık sürecinde önemli bir adım olan Mau Mau İsyanı'nda da etken bir rol almıştır. Belçika Kongosu'nda da évolués (gelişmiş gruplar) olarak tabir edilen ve Batı kültürünü benimsemiş yerel burjuvazi de benzer bir tutum sergilemiştir. Bu grup geri kalmış olarak addettikleri toplumun diğer kesimleri karşısında yerel burjuvazi statüsünde oldukları için çıkarlarının devlet tarafından özel olarak korunması talebinde bulunmuştur (Bay & Donham, 2007; Larmer, 2015: 76).

Kolonyal dönem sonrası Afrika'da genel olarak milliyetçi iktidar partilerine karşı direniş gösterilmiştir. İktidardaki partilerin halkın beklentilerini karşılayamaması; vaat edilen siyasi, toplumsal ve ekonomik değişimleri gerçekleştirememesi ve milli bütünlüğe ve bağımsızlığa tehdit olarak ilan ettiği muhalif unsurları bastırması gibi sebeplerle toplumun farklı kesimleri tarafından protesto edilmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkelerinde post-kolonyal devlet bir bakıma kolonyal geleneği devam ettirmiş ve toplumsal barış ve refahı mümkün kılacak politikalar üretmede başarısız olmuştur. Sömürge zamanlarında çoğunlukla Batılı eğitimden geçen ve sosyo-ekonomik durumu daha iyi olan elitlerin bağımsızlıktan sonra yönetimi ele geçirmeleriyle adaletli bir idare biçimi benimsemek yerine kendi iktidarlarını koruma uğruna halklarına zulmetmişlerdir. Muhalif parti, grup ve sendikaları neo-kolonyalizm emeliyle Batılı devletlerden destek aldıklarını iddia ederek ülkelerinin bağımsızlıkları için tehdit unsuru olarak görmüş ve bu minvalde muhalif grupları etkisiz hale getirme ya da direniş gruplarını pasifleştirerek devlet kurumlarına entegre etme yoluna gitmişlerdir. Bununla beraber oldukça çeşitli etnik unsurlardan oluşan devletlerde yöneticiler kendi kabilelerine büyük oranda imtiyaz sağlayarak sosyal adaletsizliğe sebep olmuş ve uzun vadede etnik çatışmaların yolunu açmışlardır (Salih, 2001; Larmer, 2015).

Etnik çeşitliliğin had safhada olduğu, zengin bir kültür ve tarihe sahip, kaynakları ve doğal zenginliklerine rağmen öncelikle Batı sömürüsü nedeniyle güçlü bir ekonomiye sahip olamayan Afrika, toplumsal hareketlerin oldukça sık tezahür ettiği bir coğrafyadır. Fakat çoğu dünya gündemine dahi giremeyen direniş hareketlerinin sebeplerini özellikle böyle bir coğrafyada genellemek oldukça güçtür; ancak Afrikalı halkların taleplerini ve günümüz Afrika siyasetini anlayabilmek adına toplumsal hareketler hakkında genel bir fikir edinmemizi sağlayabilir. Bağımsızlık sonrasında Afrikalı halkları direnişe sevk eden temel unsurlar sosyal adaletsizlik, yoksulluk, etnik çatışmalar ile siyasi ve toplumsal değişim talepleri olmuştur. Bahsi geçen toplumsal değişimler için dini, ideolojik yaklaşımlar benimsenmiştir. Afrika dışında geliştirilen ideolojilerin benimsenmesi veya yerel kültürle harmanlanarak toplumsal hareketlere yol açması özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında sık gözlemlenmiştir. Sömürgecilikle birlikte kıtada yaygınlaşan Hristiyanlık öğretileri, İslami hareketler, sosyalizm çeşitleri, ulusal bağımsızlık fikri, küreselleşmeyle birlikte gelen liberal

demokrasi ve Afrika dışında geliştirilen Afrika Birliği İdeali (Pan-Afrikanizm) direniş hareketlerinin arka planındaki felsefeler arasındadır (Herbst, 2000). Yakın dönemde etnik grupların direnişi, işçi sınıfı ve sendikaların mücadelesi, dini hareketler, kadın hareketleri ve öğrenci protestoları Afrika aktivizminin temsilcileri olmuştur.

2010'dan itibaren Afrika direnişine özellikle sosyal medya üzerinden organize olan sokak gösterileri yön vermiştir. Arap İsyanlarının etkilediği bu tür toplumsal hareketler, Afrika ülkelerinde 1990'larda başlayan demokratikleşme sürecini hızlandırmış ve otokratik yönetimler seçime gitme ya da belirli alanlarda reformlar yapma kararı almışlardır. Gabon, Nijerya, Esvatini, Senegal, Burkina Faso, Uganda, Gambia, Kamerun, Sudan, Zimbabve ve Cezayir gibi ülkelerde sokak gösterileri veya sosyal medya kampanyaları üzerinden toplumsal, siyasi ve ekonomik sebeplerin yanında demokratikleşme talepleriyle direniş hareketleri vuku bulmuştur. Cezayir'de Mart 2019'da başlayan protestolar Devlet Başkanı Abdülaziz Buteflika'yı istifaya zorladı ve Nisan 2019'da Buteflika istifa ettiğini duyurdu. Benzer şekilde Sudan'daki direniş, Ömer el Beşir'in görevden alınmasına yol açtı. Sudan'daki direnişin hedeflerinden biri de el Beşir'in istifası idi, fakat el Beşir'in görevi bırakması halkın talep ettiği üzere demokratik bir yolla olmayıp darbe ile bu değişim yaşanmıştır. Cezayir'de de geçici Devlet Başkanlığı yapan Abdulkadir Bin Salih'in devlet politikaları açısından eski liderden farklı olmayacağı görüşü hakimdir. Bu sebeple halk demokratik seçimlerle devlet başkanının seçilmesini talep etmiş ve gösterilere devam etmiştir (Ogunde, 2019). Sudan'da ise el Beşir'in darbeye devrilmesinden sonra seçimler için protestolar sürmüştür. Ancak darbe yönetimi halka şiddetle mukabele etmiştir. Arap Baharı olarak da adlandırılan Arap isyanlarının Afrika Baharı'na dönüştüğü söylenebilir. Afrika'da direnişçilerin demokratik seçim talepleri olumlu karşılık bulmuştur ve bu isyanlar Suriye örneğinde olduğu gibi savaşa neden olmamıştır. Öte taraftan, yeni liderlerin demokratik hakların tesisi ve politika üretme anlamında eski liderlerden çok farklı olmayışı Afrika'daki direniş ile Arap isyanlarının ortak sorunudur.

3.2.1 Etnik Unsurların Direnişi

İrk-etnisite bağımsızlığı elde etme sürecinde ve bağımsızlık sonrası dönemde Afrikalı liderler tarafından siyasi faaliyetlerini gerçekleştirebilmek adına halkları yönlendirmek için kullanılmıştır. Afrika genelinde ırk kavramı çeşitli şekillerde manipüle edilmiştir. Liderler, siyasi çıkarları için belirli bir etnik grupla dayanışma içinde olarak ya da modern ulus-devlet inşası için sakıncalı gördükleri etnisiteyi problemli bir hareket noktası olarak nitelendirerek ve etnik motivasyonlu grupları bastırarak etnisite kavramını kullanmışlardır. Fakat, genel itibariyle Afrikalı liderler etnik mücadeleyi muhtemel kanlı neticeleri sebebiyle kontrol altına almak istemişlerdir. Afrika'daki temel etnik mücadele hükümet güç ve otoritesinin kullanımı, devlet tarafından işe alım ve ülkenin coğrafi bölgelerine göre gelir dağılımı gibi meselelerde kontrolü ele geçirmek adına gerçekleşmiştir (Johnson, 2005: 51).

Etnik köken, genel itibariyle bir toplumu diğerlerinden farklı kılan ortak bir tarihe, kültüre sahip olmayı gerektirir ve bu toplumun fertleri arasında ortak çıkarlar doğrultusunda bir dayanışma vardır. Etnik bir grubun üyelerinin geliştirdiği bu farklılık bilinci zamanla belirli amaçlar edinen bir harekete dönüşür ve bu amaçları gerçekleştirmek için verilen mücadele etnik çatışmalara yol açan temel unsurdur. Çünkü, toplumlar adaletsizliğe uğrama korkusu, güvensizlik hissi ve olumsuz ekonomik şartlar gibi nedenlerle etnik kökenleri üzerinden geliştirdikleri farklılık bilinci etrafında bir dayanışma oluşturur ve ortak amaçları doğrultusunda farklı etnisitelere karşı savaş açar (Johnson, 2005: 53). Afrika özelinde ise kabile kimliğinin temelinde akrabalık, ortak dil ve aynı bölgeden olma vardır. Bahsedilen temeller çerçevesinde kabile üyeleri kendi kabilesinden olan insanlara karşı pozitif ayrımcılık gösterirken diğer kabileden olan insanlar için olumsuz özellikler atfederler. Etnisite ve kabilecilik, Afrika toplumları söz konusu olduğunda birbirlerinin yerine kullanılmaya müsait kavramlardır. Nukunya (2003: 281) 20. yüzyılın ikinci yarısında hızlı bir toplumsal değişim yaşayan Gana'daki gruplar arası çatışmalar üzerine yaptığı araştırmalarda etnik ayrımcılık tanımının Ganalılar için yeni olduğu ve etnik sınıflandırmanın kabilecilik çerçevesinde ele alındığı sonucuna varır.

Tajfel bireyin kendilik bilincinin bir kısmını sosyal kimliğinden edindiğini ve bu sosyal kimliğin de bir gruba aidiyet ile oluştuğunu belirtiyor (1974: 77). Bir gruba aidiyet, zamanla toplumsal sınıflandırmaya sebep olur ve birey kendi grubuna karşı pozitif ayrımcılık gözetirken diğer grupları ötekileştirmeye başlayabilir. Toplumsal sınıflandırmanın, gruplar arası çatışma gibi bariz olumsuz sonuçları özellikle kaynaklara erişim için sınıflar arası mücadele söz konusu olduğunda ortaya çıkar. Farklı etnik gruplardan oluşan Sahraaltı Afrika'da da eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri, iş imkanları gibi fırsatları elde etmek için etnik gruplar arası mücadele yaşanır (Laird, 2007: 699). Özellikle, yoksulluğun yaşandığı ve devletin sosyal yardım desteğinin olmadığı Sahraaltı ülkelerinde aile, akrabalık, gelenek ve dil gibi toplumsal kimliğin inşa edildiği unsurlara bağlılık güçlüdür. Kırsal bölgelerde yoksulluk sınırının altında yaşayan halklarda grup kimliği sadece toplumsal bir tanımlı ifade etmez, gruba bağlılık aynı zamanda bir hayatta kalma yöntemidir. Temel geçim kaynağının tarım olduğu bölgelerde ekip biçme ve hasat faaliyetlerinde akrabaların yardımlaşması geleneksel bir zorunluluktur. Sahraaltı ülkelerde hızlı kentleşme ve kente göç yaşansa da akrabalık bağları hala toplumsal ilişkilerde ve ekonomik faaliyetlerde önemini korumaktadır. Ancak bir kabilenin diğerini ötekileştirmesi, yanı sıra devletin siyasi ve ekonomik gücünü elinde bulundurarak mensubu olmadığı kabileye karşı adaletsiz politikalar geliştirmesi, Afrika ülkelerinin kalkınmasını engelleyen temel unsurlardan biridir. Özellikle kabileciliğin hakim olduğu Sahraaltı Afrika ülkelerinde elitlerin devlet kaynaklarının erişimini kendi kabilelerine mensup vatandaşlara kolaylaştırırken diğer vatandaşlara karşı ayrımcılık yapmaları etnik gruplar arasında kanlı çatışmalara neden olmuştur (Larmer, 2015).

Sömürgecilik sonrası dönemde etnik motivasyonlu direniş hareketlerinin yoğunluğu ve metodu kolonyal mirasın etkisiyle bölgelere göre farklılık göstermiştir. Bunun en bariz örneği Fransız ve İngiliz sömürgelerinde görüldü (Blanton vd., 2001 aktaran Larmer, 2015:73). İngiltere, Afrika'yı sömürgeleştirirken böl-yönet stratejisini uygulamıştır ve mevcut etnik grupların faaliyetlerini baskılamak yerine kendi çıkarları doğrultusunda grupları manipüle etmiştir. Yanı sıra merkezi bir yönetim oluşturmak yerine Afrikalı elitlerle iş birliği yaparak sömürge yönetimini sürdürmüştür. Özellikle Uganda ve Kuzey Nijerya'da yerel elitlerin işbirliğini kabullenmesi bu stratejiyi kolaylaştırmıştır. İngiltere sömürgecilik öncesi toplumsal

yapının korunmasını ve birbirlerine muhalif etnik grupların asimilasyona uğramadan devam etmesini sağlamıştır. Bu tutumun temel amacı Hindistan örneğinde olduğu gibi farklı etnik grupların bir araya gelerek sömürgeciliğe karşı milliyetçi bir hareket oluşturmalarını önlemektir. Merkezi bir yönetim, etnik gruplar arasındaki çatışmaları azaltarak halkları sömürgecilikle mücadele etme gibi bir ortak amaç etrafında birleştirebilirdi. Ayrıca İngiltere, farklı etnik gruplardan oluşan sömürgelerinde azınlık konumundaki etnik grupları seçerek İngiliz eğitim sistemine tabi tutmuştur. Batılı eğitimden sonra mevzu bahis grubun üyeleri sömürge devletinde baskın olan elitler konumuna getirildi. Tam da bu sebeple Tiv Nijerya’da, Acholi Uganda’da ve Kamba Kenya’da askeri birliklerde baskın oldu (Blanton, 2001 aktaran Larmer, 2015: 75).

Öte taraftan Fransa sömürgelerini kendi yönetimine dahil etme metodu uygulamıştır. Büyük Fransa idealinin etkisiyle etnik gruplar asimile edilmeye çalışılmış ve merkezi yönetime bağlanmıştır. Öncelikle sömürge ülkelerinde Fransızlar yönetimde baskındı ve yerel halk sadece sınırlı bir şekilde yönetime entegre edildi. Yönetime dahil olan yerel elitler ise Fransız eğitiminden geçen halklar oldu. Özellikle kültürel yönden halkı sömürgeci yönetimlere bağımlı kılmak için ticarette ve siyasette Fransızca konuşma zorunluluğu getirildi. Temel politika homojen, asimile edilmiş ve yönetime sadık bir sömürge toplumu oluşturmaktır. Sömürgeci elitler ancak bu şekilde sömürgeci rejime karşı bir direnişin önüne geçebileceğini düşünüyorlardı (Larmer, 2015).

İngiltere ve Fransa’nın Afrika halkları için geliştirdikleri politikaların farklılığı sömürgecilik sonrasında da etnik grupların direniş hareketlerinin yöntemini ve kitleleri harekete geçirme kabiliyetini etkiledi. Fransa asimilasyon politikası ile sömürgeleştirdiği ülkelerde etnik gruplar arasındaki farklılıkları bir nevi en aza indirmiş oldu ve asimile edilen yerel elitler Afrika halkları üzerindeki hegemonyalarını bağımsızlık sonrasında da sürdürdü. Elitlerin baskılarından ötürü direniş hareketleri kitleleri harekete geçirmede başarılı olamadı. Yanı sıra asimilasyon politikaları neticesinde Afrikalı halklar etnik kimliklerinden büyük oranda soyutlandılar. Bu sebeple bağımsızlık sonrası yaşanan isyan hareketleri etnik çatışma düzleminde gerçekleşmedi; fakat kolonyal dönemde elitler olarak konumlandırılan baskın grubun diğer halklar üzerindeki hegemonyasına karşı

m¼cadeleler yaşandı. Ancak direniş grupları, y¼netimin yoğun baskılarından dolayı kitleleri harekete ge¼irme imkanı bulamadılar. Bu durum da isyancıları militarist bir çizgiye kaydıldı ve şiddetli çatışmaların yaşanmasına sebep oldu. Bir bakıma kolonyal mirasın etkisiyle Afrikalı elitlerin uyguladığı baskı, isyancılar ¼zerinde direnişin ancak kanlı bir bi¼imde olabileceği algısı oluşturdu (Larmer, 2015).

İngiltere ise asimilasyon uygulayıp s¼m¼rgeleřtirdięi ¼lkelerin yerel otoritelerini dağıtmak yerine b¼l-y¼net y¼ntemi ile etnik grupları kendi çıkarları doğrultusunda manip¼le etti. B¼ylelikle etnik gruplar, kendi elitlerini muhafaza edebildi ve elitler İngiliz y¼netiminin kurallarını tanıyıp kendi gruplarında uyguladıkları m¼ddetçe rakip etnik gruplara karşı g¼venliklerini sağlayabildiler. İngiltere'nin b¼l-y¼net uygulaması belirli bir etnik sınıfın baskın olmasını engelledi. Bağımsızlıktan sonra da etnik gruplar arasında rekabetten kaynaklanan çatışmalar yaşandı. Etnik kimliklerini, kurumlarını ve elitlerini muhafaza eden halklar direnişlerinde kitleri harekete ge¼irebildiler ve bağımsızlıklarını kazanan Fransız s¼m¼rgelerine nispeten daha yasal bir d¼zlemde m¼cadelelerini s¼rd¼rd¼ler. Ancak daha şiddetli olan etnik çatışmalar i¼ savaşa sebep oldu (Larmer, 2015). Öte taraftan, yerel elitlerin kolonyal g¼çlere karşı direnişte önc¼l¼k ettiği de olmuştur. S¼m¼rgeci eğitimden ge¼en elitler toplumda y¼netimde ve y¼ksek memuriyetlerde g¼rev alarak kendi toplumlarını y¼nlendirmeleri gerektiğine inanıyorlardı. İngiltere başta olmak ¼zere s¼m¼rgeci devletler de Afrika ¼lkelerinin artık Afrikalı elitlerce y¼netilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Ancak bu s¼yleme rağmen devlet g¼revlerinde ve memuriyetlerde beyazlara öncelik tanınmaktaydı ve bu durum beyazlarla aynı eğitimi alan yerel elitlerin tepkisini çekti. Bu sebeple Afrika milliyetçiliği ve anti-kolonyal direniş çoğunlukla yerel elitler tarafından organize edildi ve emperyal g¼çlerin hegemonyasına karşı duyulan öfke ile kitleler harekete ge¼ti (Oran, 1997). S¼m¼rgecilik karşıtı direniş hareketlerine önc¼l¼k eden ve Batılı eğitimden ge¼miř yerel elitler, bağımsızlık sonrasında devlet y¼netiminde ¼st d¼zey g¼revlerde bulunmuştur. Bu durum ise Afrika ¼lkelerinde diktatoryal rejimlerin devam etmesinin en önemli faktörü olarak addedilebilir. Örneğin, anti-kolonyal direniş hareketinin etkin isimlerinden Jomo Kenyatta bağımsız Kenya'nın ilk devlet başkanı olmuştur, fakat s¼m¼rgeci İngiliz rejiminin baskıcı politikalarını s¼rd¼rm¼řtür.

3.2.2 Dini Hareketler

Kolonyalizm sonrası yönetim ve toplumda gerçekleşen radikal değişikliklerle birlikte Afrika ülkelerinin genelinde etkin yönetimler kurulamamış ve ülkeler büyük oranda dış müdahaleye maruz kalmıştır. Ekonomik sıkıntılar, ahlaki çöküntü ve yolsuzluklar, etnik ve dini çeşitlilikler ile farklılıkların çatışma unsuru olmak üzere manipüle edilişyle Afrika ülkelerinde istenilen istikrar sağlanamamış ve halklar taleplerini gerçekleştirmek uğruna farklı şekillerde direniş göstermişlerdir. Din de kuşkusuz Afrika toplumlarının sosyal ve siyasal taleplerini temellendirdiği bir alan olmuştur. Dini direniş hareketleri, farklı dini gruplar arasındaki anlaşmazlıklar, modernleşme ile benimsenen yönetim biçimleri, dış müdahale, özellikle de Batı müdahalesi, yöneticiler tarafından dinin suiistimal edilmesi ve yine devletin dini grupları baskı altına alarak faaliyet alanlarını sınırlandırması veya engellemesi gibi sebeplerle ortaya çıkmıştır. Dini gruplardaki radikalleşme ise esasında yönetim ve Batı tarafından kurulan hegemonyaya tepki olarak meydana gelse de eğitim imkanlarından mahrum bırakılma ve halkın sosyo-ekonomik durumunun oldukça düşük oluşu gibi unsurların da etkisi oldukça fazladır (Larmer, 2015).

Siyasi yapının dini kurumlar tarafından eleştirilişi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde Kitawala Kilisesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Kilise İncil'den yola çıkarak sistem eleştirisinde bulunmuştur ve bağımsızlıktan iki yıl sonra ekonomik ve sosyal değişimin yavaş oluşu sebebiyle bağımsızlığın kalkınma ve refah getireceği umutlarının tükendiğini belirtmiştir. Devletin daha kötü durumda olduğunu öne süren Kitawala hareketi 1964 yılında Kisangani şehrinin ele geçirilmesiyle neticelenecek bir isyana sebep olmuştur. Kitawala hareketi şiddetli bir şekilde bastırılmadan önce hareketin içinde radikalleşen gençlik grupları pek çok entelektüeli katletmiştir (Larmer, 2015: 77).

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra otoriter rejimler tarafından yönetilen Afrika ülkelerinde yönetimi eleştiren sivil oluşumlar, iktidarın hassas hegemonyasının sürdürülebilmesi için baskı görmüşlerdir. Özellikle devlet eliyle gerçekleştirilen teşebbüslere karşı mesafeli duruş bu oluşumların engellenme sebebi olabilirdi. Malavi ve Zambiya'da Yehova Şahitleri'nin Gözcü Kulesi Kilisesi'nin şiddet uygulanarak bastırılmasına kilise üyelerinin iktidardaki partinin üyelik kartlarını

taşımayı reddetmeleri, ülke bayraklarını selamlayıp milli marşı söylememeleri gerekçe olarak gösterilmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde de dinin direniş gruplarının oluşmasında önemli bir yeri olmuştur. Genellikle, bölgesel olarak farklılık göstermekle birlikte İslam ve Hristiyanlık toplumun siyasi ve ahlaki düşünme ve direnme biçimlerini etkilemiştir. Afrika'daki kiliseler genel olarak faaliyetlerinin engellenmelerine karşı başarılı bir direniş gösterebilmişlerdir. Özellikle küresel ölçekte etkin olan kiliselere bağlı olan yerel kiliseler diğer gruplara nazaran direnişte daha başarılı olabilmişlerdir. Afrikalılar tarafından bu durum önceleri dış müdahale olarak addedilirken, kiliselerin küresel bağlantılarını kullanmaları bu kez direnişe güç katan bir etken olarak değerlendirilmiştir (Larmer, 2015).

Gana'da ise demokratikleşme sürecinde din etkin bir faktör olmuştur. Bağımsızlıktan sonra ekonomik sıkıntılar, siyasi karışıklıklar ve ahlaki çöküntülerle Gana yaşanması zor bir devlet konumundaydı. Bu durumdan yararlanan Jerry John Rawlings, 15 Mayıs 1979'da darbe teşebbüsünde bulundu ancak başarılı olamayıp tutuklandı. Öte taraftan Ganalılar hükümet değişikliği istiyorlardı ve Rawlings, taraftarlarının uğraşları neticesinde hapisten çıkarıldı. 4 Haziran 1979'da ise daha önce başarılı olamadığı darbeyi gerçekleştirdi. Ganalı Hristiyanlar, Jerry John Rawlings'in iktidara gelmesinden hoşnuttu ve isminin baş harflerinden (J.J) yola çıkarak ona Junior Jesus (Küçük İsa) lakabını verdi (Asamoah-Gyadu, 2014: 168). Yönetimi ele geçirdikten sonra ekonomi ve yönetimde temizlik faaliyetine girişen Rawlings, Devrimci Silahlı Kuvvetler Konseyi'ni (Armed Forces Revolutionary Council) kurdu ve kısa süre içinde pek çok Ganalının hayatını kaybetmesine ve mülkiyetinin zarar görmesine sebep oldu. Daha sonra yönetimi sivil hükümete devretse de Rawlings 31 Aralık 1981'de ikinci kez darbe yaparak halk tarafından çoğunlukla olumsuz tepkiler aldı. İki yıl içerisinde Rawlings'in lakabı Junior Jesus'tan (İsa'nın Halefi) Junior Judah'a (Yahuda'nın- İsa'yı ele veren havari- Halefi) dönüştü (Asamoah-Gyadu, 2014: 172). Tarihi misyoner kiliselerinden Gana Hristiyan Konseyi ile Roma Katolik Psikopos Konferansı Rawlings'i kötüleşen ekonomi ve siyasete karşı politikalar üretmesi yönünde zorladı. Bunun üzerine Roma Katolik Kilisesi'nin aylık gazetesi *Catholic Standard* hükümet tarafından yasaklandı ve gazeteciler kötü muamelelere maruz kaldı. Halk Rawlings'in yönetimi demokratik biçimde seçilen bir partiye

devretmesini istiyordu ve bu sebeple mevzubahis kiliseler demokrasi taleplerini doğrudan Papa II. John Paul'a ilettiler. Bunun yanında din görevlileri sıklıkla dualar edip dini törenler düzenleyerek ülkenin ahlaki çöküntü ve ekonomik sıkıntılardan kurtulması için mücadele etti.

Rawlings yönetimi yaklaşık yirmi sene sürdü ve 2000 yılındaki Gana'da gerçekleştirilen ilk demokratik seçimde yönetimi John Kofi Agyekum Kufuor'a devretti. Yıllardır demokrasi isteyen Ganalılar için bu seçimin önemi büyüktü. Dini bir müzik türü olan gospel besteleriyle ünlü müzisyen Cindy Thompson *Ewurade Kasa* (Tanrım Konuş) isimli bir şarkı çıkardı. Şarkı politik olmamasına rağmen kiliselerin yanı sıra siyasi platformlarda söylendi. Merhametli Tanrı'nın şahsi bir krize müdahalesi üzerine olan şarkı seçimlere uyarlanarak ülkenin Rawlings yönetiminden Tanrı'nın müdahalesiyle kurtulup demokrasiye kavuşmasını temsil etmek üzere kullanıldı. Şarkı halk tarafından benimsendi ve bir bakıma hükümete karşı pasif bir direniş işlevi gördü. Kufuor'un seçimi kazanması ise Tanrı'nın müdahalesi ile kazanılan zafer olarak yorumlandı ve Kufuor bunun üzerine Uluslararası Merkez Gospel Kilisesi'ni seçim başarısı için Tanrı'ya şükredeceği yer olarak seçti (Asamoah-Gyadu, 2014: 177).

Öte taraftan dinin Afrika toplumlarındaki önemi siyasiler tarafından suiistimal edilmesine de neden olmuştur ve politikacılar siyasi beceriksizliklerini gizlemek için dini kullanmaya çalışmıştır. Gana örneğinde ise darbe ile yönetimi ele geçiren General I.K. Acheampong kendi ahlaki çöküntüsünü ve hükümetinin usulsüzlüklerini dini kullanarak halka yükleme yoluna gitti. Ekonomik sıkıntılar had safhaya ulaştığında bu sorunların halkın günahları nedeniyle ortaya çıktığını iddia ederek Ulusal Tövbe haftası ilan etti (Asamoah-Gyadu, 2014: 178). Ancak kiliseler General'in çağrısını dikkate almadı ve demokrasi taleplerini sürdürdü.

Afrika genelindeki dini motivasyonlu direniş hareketleri sadece pasif direniş metotlarını kullanmamış şiddete de başvurmuşlardır. Boko Haram ve eş Şebab gibi örgütler zaman içerisinde radikalleşen ve vekâlet savaşlarını üstlenen hareketler arasında yer alır. Boko Haram kuzey Nijerya'da nüfusu 50 milyonun üzerinde olan bir bölgede kurulmuştur. Bölgede Hevsalar ile Fulaniler (Pöller) çoğunluktadır ve nüfusun yaklaşık %95'ini Sünni Müslümanlar oluşturur ve Müslümanlar ekseriyetle

Kadiriyye ve Ticianiyye tarikatlarına mensuptur. Çoğunlukla Sünni Müslüman olan Hevsalar tarih boyunca İslami temelli devlet kurmayı başarabilmişler ve bölgesel güç olabilecek bir gelişme kaydedebilmişlerdir. Fakat Nijerya'nın bağımsızlığından sonra özellikle din alanındaki görüş ayrılıkları istikrarın önündeki büyük engellerden biri olmuştur. 1961 yılında kurulan Cemâatü Nasri'l-İslâm⁵ bu ayrılıkları önlemede başarılı olamamıştır ve bu dönemde radikalleşme emareleri görülmüştür. 1980 yılında kurulan Maitatsine Hareketi 20 yıllık radikalleşmenin neticesinde güç kazanıp devlet kurumlarına karşı saldırılara başlamıştır (Artokça, 2014: 205). Batılılaşma ile modernitenin İslam'a zarar verdiği düşüncesiyle Batıya ve batılı eğitime karşı mücadele etmek için kurulan bu hareket zaman içerisinde radikalleşerek kanlı eylemler düzenlemiştir ve bilinen 104 saldırıda yaklaşık yirmi bin insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. 1999 yılında darbelerin nihayete ermesi bile Maitatsine'in saldırılarının önüne geçememiştir (Artokça, 2014: 208).

Bu örgütün mensupları 2009 yılında Boko Haram ismiyle eylemlerini sürdürmüştür. Nijerya'nın Talibanı olarak kendilerini adlandıran örgüt Selefi-Vehhabi İslam anlayışına sahip, çoğunlukla eğitimsiz, yoksul, işsiz ve zorlu hayat şartlarından hoşnutsuz Afrikalı Müslümanlar ile sayıca fazla olmasalar da iyi eğitilmiş insanlardan oluşmaktadır. Örgüt sözcüsü Ebubekir Şekau 2012'de yaptığı açıklamada Boko Haram'ın amacının Ortodoks bir İslam anlayışını gerçekleştirmek olduğunu belirtmiştir (Artokça, 2014: 209). Örgütün temel finansörleri arasında Suudi Arabistan ile Birleşik Krallık gösterilmektedir. Ayrıca Islamic World Society gibi uluslararası finans kuruluşları ile Cezayir'deki İslami Cephe Örgütü ve Nijerya'daki Halkın Demokrasi Partisi, Bütün Nijerya Halkları Partisi gibi partilerin de mali destekte bulunduğu iddia edilmektedir (Artokça, 2014: 214). Boko Haram her ne kadar Batıya ve Batılı eğitime karşı bir oluşum olarak kurulsun da kurbanlarını çoğunlukla Nijeryalılar arasından seçmektedir. Kullandığı yöntemlerin de ithal olduğu söylenebilir çünkü oluşum intihar eylemlerine de başvurmaktadır ve bu tür eylemler intiharın iyi karşılanmadığı Batı Afrika'ya yabancıdır. Nijerya güvenlik güçleri ise Boko Haram'a karşı etkin biçimde mücadele vermekten uzaktır. Bunun

⁵ **Cemâatü Nasri'l-İslâm:** 1954-1966 yılları arasında Kuzey Nijerya'nın Başkanı ve Afrika'nın batısında etkili bir Müslüman lider olan Ahmedu Bello (1909-1966) tarafından Nijerya'da İslami faaliyetler sürdürmek ve İslam'ın yayılmasını sağlamak amacıyla kurulan bir teşkilattir (Kavas, Sokoto, 2009).

yanı sıra Nijerya güvenlik güçleri Boko Haram ile mücadele adına artan polis şiddeti muhalif vatandaşları olumsuz etkilemektedir. Yozlaşmış polis güçleri yargısız infazlarlabirçok insanın ölümüne sebep olmuştur ve yargısız infaz mağdurlarının sayısı Boko Haram kurbanlarının sayısına yakındır. Öte yandan, ülkede siyasi ve etnik şiddet devam etmekte ve bu şiddetin sorumluları adil bir biçimde yargılanmamaktadır. Nijerya’da yoksulluk, kötü yönetim ve neo-kolonyal etkilere tepki olarak gelişen Boko Haram, bu sorunlara çözüm sağlamak yerine halihazırdaki olumsuz tabloyu kötü yönde pekiştirmiştir. Nijerya hükümeti ise sorunların kaynağını bulup gerekli reformları yapma noktasında başarılı olamamış ve mevcut duruma şiddetle ve adil olmayan yöntemlerle müdahale ederek sorunların çözümsüzlüğüne katkı sağlamıştır (Tandoğan, 2015).

2000’li yıllarda etkinlik gösteren eş-Şebâb örgütü ise Somali’de ortaya çıkmıştır. İç savaş öncesi dönemde Somali din anlayışında tasavvuf baskın olsa da son yıllarda özellikle eş-Şebâb’ın faaliyetleriyle radikalleşme meyilleri gözlenmektedir. Bunun yanında Hristiyanlara karşı düşmanca tutum birtakım sebeplerden dolayı rağbet görmektedir. Bunda Hristiyan olan Etiyopya’nın Somali sömürsünde Portekizlilere ve daha sonra İngiliz ve Fransızlara destek olmasının katkısı büyüktür. İlaveten Etiyopya’nın Etiyopya Somalisi olarak bilinen bölge üzerinde hakimiyet kurma çabası yer yer ayaklanmalara ve bağımsızlık için verilen bir mücadeleye dönüşmüştür. Asker kökenli lider Barre döneminde vuku bulan yukarıdan devrim seküler ve Pan-Somalist bir toplum oluşturma fikri ile gerçekleşmiştir. Devletin toplum yapısına yukardan müdahalesi ile laik, kapitalist bir ulus-devlet çizgisi oluşturmak istemesi toplumun büyük kesimi tarafından hoş karşılanmamış ve en büyük ortak payda olan din çerçevesinde bir direnişe yol açmıştır (Artokça, 2014).

Aslında toplumun radikalleşmesi devletin devrim yoluyla toplumu baskı altına almasına bir tepki olarak gerçekleşmiştir. Sovyet benzeri bir ekonomi ve devlet anlayışı benimseyen Barre döneminde din, Somali halkını komşuları ve dünya ile bağlayan bir unsur olmuştur. Ancak 1991 sonrası dönemde Selefi-Vehhabi din yorumu Somali’de etkinliği artırmıştır. Bunun temel sebebi ise iç savaş ile yaşanan otorite boşluğu olmuştur. Selefi anlayış ile ülkenin güney ve kuzey bölgelerinde bazı kabileler radikalleşmeye başlamış yanı sıra “savaş lordları” siyasi ve ekonomik anlamda güç kazanmıştır (Artokça, 2014: 215). 10 yıl boyunca UNISOM ile

AMISOM barış güçleri Mogadişu ve civarındaki bölgelerde aktif olmuştur. Ayrıca bölgesel ve uluslararası aktörler ile barış gücü Federal Geçiş Hükümeti oluşturmuştur ancak bu geçici hükümet Mogadişu'da merkezi bir otorite kurmada başarılı olamamıştır. 2006'da İslâm Mahkemeleri Birliği Örgütü hâlihazırdaki otorite boşluğunu kullanarak Somali'de şiddet eylemlerine başlamıştır. Örgüt radikal ve ılımlı Müslümanlar, savaş lordları ve Somalili iş adamları başta olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden destek almıştır. Öte taraftan İslâm Mahkemeleri Birliği'ni dini temelli bir hareket olması sebebiyle tehdit unsuru olarak değerlendiren Etiyopya, sınır güvenliğini sağlama gerekçesiyle Eritre ile birlikte Somali'ye saldırmıştır ve bu saldırı için büyük oranda ABD'den destek almıştır. Etiyopya'nın Somali müdahalesi nedeniyle İslâm Mahkemeleri Birliği Örgütü'nün üyeleri Somali'yi terk etmeye başlamıştır ancak örgütün 200 kadar üyesi Mogadişu direnişini eş-Sebâb Örgütü adı altında sürdüreceklerini ilan etmiştir. Aslınsa eş-Şebâb İslâm Mahkemeleri Örgütü'nün gençlik kolu görevindeydi ve bir bakıma özel harp timi vasfı vardı. Fakat Etiyopya müdahalesi ile başlı başına bir örgüt halini aldı ve Somali halkının Etiyopya'ya karşı beslediği tarihi düşmanlık örgütün giderek halk tarafından benimsenmesine neden oldu. Bu şekilde üye sayısını yaklaşık 10 bine çıkaran eş-Şebâb Somali diasporasından da mali destek alarak güç kazandı. Ayrıca Örgütün el-Kâide'den de eğitim desteği sağladığı yönünde iddialar da bulunmaktadır (Artokça, 2014: 219).

Afrika'da başlayan ve başta Arap dünyası olmak üzere pek çok ülkede faaliyet gösteren İhvân-ı Müslimîn (Müslüman Kardeşler) dini bir toplumsal hareket olarak günümüzde de etkisini sürdürmektedir ve özellikle Kuzey Afrika'daki direniş hareketlerini anlayabilmek adına İhvân incelenmelidir. 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler 1930'ların ortalarına kadar Kuzey ve Orta Afrika'nın yanı sıra Suriye, Ürdün, Yemen, Kuveyt, Pakistan ve Avrupa'ya yayılarak buralarda şubeler açmış ve başka örgütlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Çakmak, 2007: 73). 1948 yılında Mısır'da 2000 ve Sudan'da 50 şubesi olan İhvân'ın zaman içinde üye sayısı milyonları bulmuştur. Bununla beraber nüfuzlu olduğu bölgelerdeki etkinliğini, geçirdiği zor dönemlere rağmen günümüze kadar sürdürebilmiştir.

İhvanı Müslimîn hareketinin kurucu lideri Hasan el-Benna İhvân'ı dünya çapında manevi bir örgüt olarak tanımlar ve oluşumu Kur'an ve sünnete bir davet olarak takdim eder (Çakmak, 2007: 75). Ancak toplumsal bir hareket olan İhvan aynı zamanda siyasi, ekonomik, sportif bir kuruluştur. Toplumu ilgilendiren meselelerde aktif rol alarak toplumun İslami çizgide bir dönüşüm geçirmesini hedefler. Hareket Asr-ı Saadet döneminin aktivizmini örnek alarak İslam'ın taklitten uzak bir şekilde ve öz kaynaklarından beslenerek yaşanmasını savunur. Dönemin şartlarının da etkisiyle Batının emperyalistliğini eleştiren ve Müslüman halkların Batı tahakkümünden kurtulmasını önceleyen hareket, en nihayetinde İslâmi bir toplum ve yönetim biçimini hedeflemiştir. Bununla birlikte İhvân çoğunlukla Arap dünyasında rağbet görmüş olsa da milliyetçilik fikrinden uzaktır ve İslâm'ı milliyete tercih eden tutumuyla da İslam'ın evrenselliğini vurgulamıştır.

İhvân genel olarak siyasi meselelerde yakından ilgilenmiştir ancak ilk dönemlerinde toplumsal meselelere odaklanarak davasının halk arasında yayılmasını amaçlamıştır. Hareket İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren siyasi ve ekonomik meselelere yoğunlaşmaya başlamıştır. Tarihi boyunca İhvan mevcut hükümetler tarafından baskı görmüş ve pek çok üyesi tutuklanmış veya öldürülmüştür. 1980'lerden itibaren siyasette görünür olmaya başlamış ve 1984'te ilk kez parlamentoda altı İhvân temsilcisi yer almıştır. Müslüman Kardeşler, Hasan el-Benna'nın görüşünün aksine ilk kez 2011 Mısır Devrimi'nden sonra Özgürlük ve Adalet isminde bir parti kurdu. Seçimleri kazanan Muhammed el-Mursi devlet başkanı oldu; fakat, 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen askeri darbe neticesinde yönetime Abdulfettah es-Sisî el koydu ve Muhammed el-Mursi başta olmak üzere İhvân'ın üst düzey üyelerini hapsedti (Çakmak, 2007).

3.2.3 İşçi Hareketleri ve Sendikalar

Bağımsızlık sonrası süreçte toplumsal hareketler genel olarak devletle ve iktidar partisiyle iş birliğine zorlanmıştır. Milliyetçi tutumun bir neticesi olarak yaygın bir biçimde Afrika toplumlarında sınıfsal farklılıklar artmış ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir uygulama olarak bağımsız sivil kurumların faaliyetleri sınırlandırılmıştır. Gineli başkan ve eski Ticaret Birliği lideri Sekou Touré, Afrika toplumlarında

çıkarlar söz konusu olduğunda çoğulculuğun sağlanamadığını ve herhangi bir yerel muhalif sesin de dış müdahale olarak görülüp neo-kolonyal etki altında olmakla suçlandığını ifade etmiştir (Hewitt, 2006; Larmer, 2015: 75).

Nispeten ayrıcalıklı sayılabilecek kentli işçilerden ziyade kırsal kesimde yaşayan yoksul halkın kalkınmasının daha öncelikli olduğunu savunan Afrikalı liderler olmuştur (Larmer, 2015: 75). Özellikle sömürge sonrası dönemde yeni Afrika ülkeleri işçi hareketleri mevzubahis olduğunda sömürgeci ülkelerle benzer bir endişe taşımışlardır. Post-kolonyal dönemdeki Afrikalı liderler grevin birkaç stratejik endüstri kolu üzerinden sömürge ekonomisini nasıl etkilediğine tanıklık ettiklerinden işçi hareketlerini kontrol altına almışlardır ve kendilerini gelir dağılımının yeniden düzenlenmesindeki tek yetkili merci olarak konumlandırmışlardır. Bu şekilde bağımsız işçi hareketlerinin otonomisi zamanla kaybolmuştur. Öte taraftan bazı milliyetçi rejimler korporatizm türlerini uygulayarak işçilerin de siyasi sistemde temsil edilmelerini sağlamaya çalışmışlardır. Bu sistemde işçi liderleri hükümet içerisine atanarak sembolik olarak işçi sınıfını temsil etmişleridir. Fransız Batı Afrikası'nda sekiz çalışma bakanının dokuzu eski sendikacıydı (Larmer, 2015: 79). Tanganyika'da işçi sınıfının yasal tek temsilcisi olarak Ulusal Tanganyika Birliği (NUTA) kuruldu ve bağımsız sendikalar ile grevler yasaklandı. Nispeten daha güçlü ve iyi organize olmuş işçi hareketlerinin olduğu Zambiya ve Nijerya gibi ülkelerde işçi sınıfının hükümete bu şekilde entegre edilmesine karşı güçlü bir direniş gösterildi (Larmer, 2007 aktaran Larmer, 2015: 80). Bu ülkelerde sendikalar, iktidar partisi bünyesinde faaliyet gösterir duruma getirilseler de yerel aktivistler gayri resmi olarak iş yavaşlatma eylemlerine devam ettiler. Direnişçiler bu tür eylemleri önceden mahrum oldukları hakları bağımsızlıkla birlikte elde edebilmek adına elzem görüyorlardı. Fakat yine de iktidarın işçi hareketlerini etkisiz kılma çabaları büyük oranda başarılı olmuştur (Kiros, 2007; Larmer, 2015).

Bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin kalkınma politikaları sömürge dönemi politikalarından etkilenmiştir. Kırsal bölgelerde yaşayan halklar Batılı kalkınma danışmanları ile kentli memurların tasarladığı kalkınma programlarına tabi olmaya zorlanmışlardır. Bununla birlikte sömürge döneminde olduğu gibi yerel yönetimler karar alma sürecinde saf dışı bırakılarak etkili bir bölgesel yönetim mekanizmasının önüne geçilmiştir (Ayittey G. B., 1999; Larmer, 2015).

Küçük çiftçiler pazarlama birliklerinden destek görseler de bu birlikler çoğu zaman mahsullerin dağıtım ve satışlarını tekellerine almışlar ve fiyatları kendi kontrollerinde tutmuşlardır (Bates, 1976:121). Pek çok ülke çiftçilere yapılan ödemelerde kısıtlamaya gitmiştir. Yeni kurulan devletler bu kısıtlamalarla devlet bütçesine katkıda bulunmayı ya da artan kent nüfusuna ucuz gıda desteği sağlamayı amaçlamışlardır. Zambiya'yı inceledikleri eserlerinde Moore ve Vaughan, hükümet müdahalesinin önceleri kıta genelinde kırsal bölgelerde yaşayan halkların politikaya dahil olmalarını mümkün kılmak için olduğu ve bu bölgelerdeki gelir düzeyini artırmayı hedeflediği kanısının 1970'lerden sonra değiştiğini belirtmişlerdir. Müdahale bundan sonra köylülerin faaliyetlerini kontrol altına alma ve sınırlama projesi olarak değerlendirilmiştir (Jobe, 2017; Larmer, 2015: 83).

Öte taraftan solcu rejimler kolektif çiftçilik yöntemlerini devlet eliyle tepeden inme bir modernizasyon örneği olarak uygulatmaya çalışmışlardır. Temelde kırsal kesimde eşitlik sağlama ve insan haklarının korunması gibi amaçlar güdülse de, bu uygulamalar hak ihlaline sebep olacak korkunç sonuçlar doğurmuştur. James Scott (1998:364) 1970'lerin sonunda Tanzanya'daki *Ujamaa*'nın kolektif çiftçilik politikalarını tepeden inme bir kalkınma modeli olarak değerlendirir ve sömürge döneminin otoriter uygulamalarıyla eş değer olduğunu söyler (Bay & Donham, 2007; Larmer, 2015: 85). Aynı dönemde Güney Afrika'da ise sömürge rejimlere karşı gerilla yöntemleri ile direniş gösteren milliyetçi hareketler kırsal bölgelerde yaşayan Afrikalılarla birlikte hareket etmişlerdir. Kırsal bölgelerdeki halklar kitlesel direnişte önemli rol oynamışlardır. Ancak daha sonra sömürgecilere karşı yürütülen gerilla hareketlerinin başvurduğu şiddetten kırsal bölgelerdeki Afrikalılar da etkilenmiştir. Ayrıca ulusal bağımsızlığı kazanma yolunda milliyetçi hareketler tarafından uygulanan şiddet sömürge sonrası dönemde Zimbabwe, Namibya ve Angola gibi ülkelerde otoriter rejimlerin kurulmasına temel teşkil etmiştir. Benzer şekilde, 1970'lerin başında Mozambik'in Portekiz sömürsünden kurtulmak için gösterdiği mücadelede köylü hareketlerinin önemli katkıları olmuştur (Bowen, 2000:13). Fakat bağımsızlık sonrasında iktidara gelen Frelimo Partisi köylü hareketlerinin direnişe desteklerini göz ardı etmiştir ve zirai uygulamalarıyla bağımsızlığın köylüler için bir kazanım olup olmadığının sorgulanmasına sebep olmuştur (Harrison, 2002: 121).

Kırsal bölgelerde yaşayan halklar bahsedilen sorunlar karşısında mukavemet gösterecek de direnişleri genellikle bireysel boyutta kalmış ya da gizlenmiştir. Köylüler genellikle tarımı geliştirmek adına tıpkı sömürge döneminde olduğu gibi mecbur bırakıldıkları zirai uygulamaları reddetmişler ve kolektif çiftlikleri terk ederek kendi arazilerine dönmüşlerdir. Bu şekilde kırsal bölgelerdeki halklar karşı oldukları tarım ve ekonomi politikalarına karşı direnmişlerdir. Afrika ülkeleri ise gerekli otoriter yapıya sahip olamadıklarından kalkınma stratejilerine karşı gösterilen direnişlere karşı yeterince başarılı olamamışlardır (Herbst, 2000; Larmer, 2015).

Sömürgecilik sonrası dönemde 1970'lerin ortalarına denk gelen ekonomik sıkıntı Afrika'daki aktivizmi önemli ölçüde etkiledi. Ekonomileri büyük oranda maliyeti yüksek petrol ithalatına dayanan ve temel ürünleri için daha az gelir elde eden Afrika ülkeleri krizden etkilenerek gerileme yaşadı. Kısa vadeli krediler uzun dönemde borçlanmaya yol açmıştır. Bunun neticesinde Afrika ülkeleri 1970'lerin sonu ile 1980'lerde IMF ve Dünya Bankası tarafından yapısal uyum programlarının uygulanması talebiyle karşılaşmışlardır. Afrika ülkelerinin borçlar sebebiyle dışa bağımlılığının artması ülkelerin iç işlerinde de otoritelerinin sarsılmasına ve muhalif seslerin bastırılmasında başarısızlığa yol açmıştır. Fakat aynı dönemde gerçekleşen dış destekli ekonomik liberalleşme ile aktivistler büyüyen ekonomik ve sosyal sorunlara karşı siyasete çok girmeden bölgesel çözümler üretebilecek bir alan buldular. Ayrıca Afrika dışındaki aktivistlerle de bir araya gelerek tecrübe paylaşımında bulundular. Örneğin 1985 yılında Nairobi'de gerçekleştirilen 3. Dünya Kadın Konferansı'nda Afrikalı aktivistler batılı feministlerle bir araya geldi. Yanı sıra yeni oluşan köylü birlikleri uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla bağlantı kurarak Afrika'nın sorunlarını siyasetten uzak kalarak ele aldılar. Bu şekilde 1990'lardan itibaren Afrikalı sivil toplum ile küresel sivil toplum irtibata geçmiş oldu. Hatta bazı tek partili yönetime sahip devletler, toplumsal sorunların çözümü için halkın yönetime dahil olmasına bir dereceye kadar müsaade ettiler (Larmer, 2015: 87).

1980'lerin başından ortalarına kadar geçen sürede tüketici sübvansiyonlarının geri çekilmesiyle kentsel bölgelerde hayat pahalılığı arttı. Bunun üzerine bağımsızlığa geçiş sürecinde yeni kurulan devlete karşı olan beklentiler azaldı ve toplumda hükümete karşı genel hoşnutsuzluk hakim oldu. Fakat toplumdaki hoşnutsuzluğu

yasal olarak ifade imkanı yeni kurulan devletlerin baskıları ve sivil toplum kuruluşlarının devlete entegrasyonu gibi sebeplerden ötürü oldukça sınırlıydı.

1970'lerin sonu ile 1980'lerin başında Afrika ülkelerinin kentli yoksul halkın hayat standartlarına yönelik yaptırımları gıda isyanlarına yol açtı. Aslında işsiz vatandaşlar ve kentli yoksul halkın sebep olabileceği kargaşa bağımsızlık sonrası dönem hükümetleri tarafından da korkulan bir unsur olmuştur. Ancak sömürgeci yönetimlerden farklı olarak bağımsız devletler kırsaldan kente göçüşü engelleyememişlerdir. Öte taraftan muhalif grupları kontrol altına alabilmek adına tüketici gıda fiyatlarında indirimle gitmişlerdir fakat gerileyen ekonomi indirimi sürdürülemez kılmıştır. Yapısal düzenlemelere karşı gösterilen ilk protesto örneği 1977'de Mısır'da gerçekleşti. Hükümet ve uluslararası finans kurumlarının kentli yoksulları kendi iradeleri dışında krizin faturasını ödetmeye çalışması isyanın temel nedeniydi. Benzer şekilde Tunus ve Zambiya'da gıda yardım ödeneklerinin kaldırılmasıyla temel ürünlerin fiyatları iki katına çıktı ve bu durum genel isyana sebep oldu. Tunus'taki isyan devlet hakimiyetindeki dernekler veya devletle işbirliği yapan oluşumlar tarafından başlatılmadı; aksine yerel halkın, ekseriyetle de kadınların ve işsizlerin teşebbüsleriyle gerçekleşti (Zghal, 1995: 111). Tunus ve Zambiya'da gerçekleştirilen protestolar kamuoyunun da desteğiyle gıda fiyatlarındaki devlet desteğinin yeniden düzenlenmesini talep ediyordu. Ülkelerin isyanlar karşısında pasif kalması aslında iktidar partilerinin yetersiz olduklarını gösteriyordu. Bu şekilde kentli halklar tarafından sürdürülen aktivizm daha organize ve sürdürülebilir direnişleri mümkün kılma potansiyeline sahipti. Buna mukabil devletlerin isyanları bahane ederek sivil oluşumlara karşı baskılarını artırmasına da neden olabiliirdi.

3.2.4 Demokrasi ve İnsan Hakları Kapsamında Direniş Hareketleri

1990'lardaki hızlı demokratikleşme dalgası önceki dönemlerdeki denemelerden farklı bir biçimde gerçekleşmiştir. 1993 yılında 14 ülkede demokratik seçimler gerçekleştirilirken 1992 yılına kadar Afrika'daki çoğu ülke reform yapmaya zorlanmıştır. 1990'da protestoların başlamasından sonraki dört yıllık sürede protesto hareketleri, grevler ve ilk kez gerçekleştirilen demokratik seçimlerle toplamda 35

hükümet devrilmiştir (Hewitt, 2006; Larmer, 2015: 90). Doğu Avrupa’da gerçekleştirilen komünizm karşıtı devrimler Afrika’daki demokrasi yanlısı devrimleri büyük oranda etkiledi ancak yine süregelen ekonomik ve toplumsal hoşnutsuzluk devrimlerin temel sebebiydi.

Afrika genelinde kitlesel eylemler siyasete entegre olmayı başaran toplumsal hareketlere dönüşemediği için demokrasiye geçiş sürecinde siyasi liberalleşmeye piyasa tabanlı ekonomik liberalleşme eşlik etmiştir. Özellikle Amerika’nın baskın olduğu tek kutuplu düzende ekonomik liberalleşme Afrika’nın sorunları için yegane çözüm olarak sunulmuştur. Ancak toplumsal hareketler ekonomik liberalleşme programlarının uygulanmasına yol açmıştır. Bu durumun arka planında hareketlerin tutarlı bir şekilde siyasette aktif olamayışları vardır ve böylece Afrika’da istenilen ve sürdürülebilir bir siyasi değişim gerçekleşmemiştir (Ayittey, 1993; Larmer, 2015).

Demokrasiye geçiş taleplerinin yükseldiği yerlerden biri de Benin oldu. Ocak 1989’da ödemesi geciken burslar ve mezuniyet sonrası iş bulma ihtimalinin düşük olması sebebiyle öğrenciler tarafından başlatılan gösteriler zaten ekonomik skandallarla felce uğramış; sermaye kaçışı ve vergi gelirlerinin düşüşü gibi sorunlarla uğraşan hükümet tarafından bastırılmak istenmiştir. Tüm sene boyunca artan direniş hareketleri sendikalar ve yoksul kentli halk ile de işbirliği içinde olmuştur. Bunun üzerine eleştirileri azaltmak adına Başkan Mathieu Kérékou kendi partisi olan Benin Halkların Devrimci Partisi’nin (PRPB) Marksizm ve Leninizm’i terk ettiğini ve çok partili demokratik seçimlerin yapılabileceğini ilan etti. Yanı sıra Kérékou, sendikalar, öğrenciler ve dini dernekler gibi muhalif grupların da yer alacağı bir ulusal uzlaşma sempozyumu düzenledi. Sendikacılar devlet kontrolündeki Ulusal İşçi Sendikası Federasyonu’nu (UNSTB) terk etti. 1989’un sonunda ise Kotonu kitlesel protestoların merkezi oldu. Kérékou göstericilerle uzlaşmaya çalışsa da muhalifleri tarafından tehdit edildi ve kaçmaya zorlandı. Şubat 1990’da Aktif Güçlerin Ulusal Konferansı (National Conference of Active Forces) milli meclisten ayrılarak özerkliğini ilan etti (Larmer, 2015).

“Afrika genelinde etkili olan protestolar ve genel grevler demokrasiye geçiş sürecini hızlandırdı. Çeşitli gruplar tarafından başlatılan protestolar Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komorlar, Kongo, Fildişi Sahili, Gabon,

Gana, Gine, Kenya, Lesotho, Madagaskar, Mali, Moritanya, Nijerya, Esvatini, Zaire (Kongo Demokratik Cumhuriyeti) ve Zambiya gibi ülkelerin rejimlerini zorladı” (Larmer, 2015:91). Sendikalar sadece üyelerinin çıkarların korumak için değil, yeni bir siyasi sistem oluşturabilmek için de mücadele ettiler (Wiseman, 1996:98). Kenya ve Malavi’de ise kilise liderleri bağımsız bir söylem geliştirmekten uzak grupları bir araya getirebildi. Kiliseler uluslararası muadilleriyle de iş birliğine giderek direnişlerine küresel destek sağlamış ve baskılara karşı İncil öğretileri doğrultusunda direniş gösterebilmeyi meşrulaştırmıştır (Springhall, 2001; Larmer, 2015).

Demokrasi yanlısı protestolar sömürgeci güçlere karşı bağımsızlık adına gösterilen milliyetçi direnişlerle pek çok açıdan benzerlik göstermekteydi. Bağımsızlık öncesi ve sonrası dönemlerin her ikisinde de çeşitli toplumsal güçlerin etkisiyle kısa sürede muhalif gruplar bir araya geldi, ortak bir amaç etrafında birlik sağladı. Bunun yanında tek bir meseleye karşı direnen gruplar kısa bir süre içinde muhalif siyasi partilere dönüştüler. Çok partili bu tür direniş hareketlerinde yapısal uyuma karşı mücadele veren sendikacılar, Zambiya örneğinde olduğu gibi, ekonomik liberalleşmeyi gerçekleştirebilmek adına çok partili sistemi destekleyen iş adamlarıyla ortak bir zemin yakalayabildiler. Sosyal ve ekonomik problemlerden iktidardaki parti sorumluydu ve partinin devreden çıkarılmasıyla bu problemler çözülebilirdi. Milliyetçi hareketler örneğinde olduğu gibi, geçici bu birlik çok partili demokrasiye geçiş sürecini kolaylaştırdı. Ancak milliyetçilik ilkesi, bağımsızlığın kazanılmasındaki gibi zafer kazandıktan sonra yeni devletin karşılaşıacağı öngörülemeyen zorlukları beraberinde getirdi (Bay & Donham, 2007; Larmer, 2015).

Demokrasiye geçiş sürecimde ve sonraki sınırlı demokrasi döneminde aktivizmin rolü muğlak kaldı. Devlet kapasitesindeki azalma ve dış fonun sivil toplum örgütlerine yönlendirilmesi mevcut toplumsal hareketleri güçlendirirken yeni sivil toplum örgütlerinin de kurulmasına yol açtı. Fakat mevzubahis örgütler dış fonlara bağımlıydı ve bu sebeple temsil ettiği toplumdan ziyade dışarda daha muteberdi. Siyasi liberalleşmeyle sivil toplum, hareketlerinde bir derece bağımsızlaşırken bir taraftan da ekonomi liberalleşmenin olumsuz sonuçlarıyla karşı karşıya kaldı (Larmer, 2015).

3.2.5 Liberalleşme Karşıtı Direniş Hareketleri

Afrika’da siyasi ve ekonomik liberalleşmeye geçiş tamamlanamadı ve pek çok ülkede geçiş süreci ters yüz edildi. Liberalleşmeye geçişin Afrika direnişi üzerinde birbiriyle çelişen etkileri oldu. Çoğu ülkede toplumsal aktivizm için uygun zemin oluşturdu. Yeni anayasalar demokrasi yanlısı hareketler tarafından başa getirilen yeni hükümetlerin bu yasaları göz ardı etmelerine rağmen, ifade özgürlüğünü ve toplumsal birlikleri yasallaştırdı. Yeni bağımsız gazeteler ve radyo istasyonları sayesinde toplumsal hoşnutsuzluğun dile getirebildiği ortamlar oluşturuldu. Neo-liberalizm ile birlikte sivil toplum örgütleri siyasette daha etkin bir rol almaya başladılar ve devletteki çürüme sonucu oluşan boşluğu doldurdular. Yanı sıra sivil toplum örgütleri batılı ülkeler tarafından finansal olarak desteklendi ve Batılı ülkeler Doğu Avrupa’da sivil toplum olarak nitelendirdikleri yapının üstlendiği rolü Afrika için de uyarlamaya çalıştı. Ancak bazı durumlarda sadece dış destek almak için kurulan göstermelik sivil toplum örgütleri ortaya çıktı (Northrup, 2013).

1990’ların sonu ve 2000’lerin başında ekonomik ve siyasi liberalleşmeye geçişin yaşandığı dönemde ortaya çıkan direniş hareketleri iyi yönetim ve insan hakları için mücadele verdiklerini söylüyorlardı. Ekonomik liberalleşmenin etkilerini azaltmak isteyen aktivistler Batılı fon sağlayıcıları tarafından mücadelelerini anayasal yolla ve siyasi reformlarla göstermeleri yönünde desteklendiler. Aktivistler, Batılı destekçilerinden derin bir demokratik kültür ve toplumsal tahkikin neticesinde sosyo-ekonomik durumun kontrol altına alınması yönünde bir yardım görmediler. Bazı durumlarda, sınırlı toplumsal protestoları liberal reform programlarını başarıyla uygulayamayan hükümetleri sarsmak için bir yöntem olarak düşünmeye başladılar. Elbette ki bu tüm toplumsal hareketlerin Batılı güçler tarafından manipüle edildiği anlamına gelmiyor. Ancak 1990’lardan itibaren oluşan toplumsal hareketler eleştirel bir üslupla yeniden incelenmelidir (Jobe, 2017; Larmer, 2015).

Çoğu sektördeki işçi sayısının azaldığı ekonomik liberalleşme çağında, azalan üye sayılarıyla işçi örgütleri ile artan kentli yoksulları temsil etmeye çalışan ve aralarında eski sendika üyelerini de barındıran toplumsal hareketler arasındaki ilişki değişmekte olan aktivizmi anlamak için oldukça önemlidir.

3.2.6 Öğrenci Hareketleri

Afrika genelinde öğrenciler bağımsızlık mücadelesinde etkin rol almıştır. Öğrencilerin ulusal bağımsızlık sürecinde edindikleri tecrübe ve sosyal statü ile post-kolonyal dönemde edindikleri birtakım ayrıcalıklar özellikle Sahraaltı Afrika’da üniversitelerin siyasallaşmasına yol açmıştır. Bunun yanında siyasi liderlerin iktidara gelişinde öğrencilerin yaptığı propagandanın da büyük etkisi olmuştur. Ancak 1960’lardan itibaren Afrika ülkelerinin sosyo-ekonomik durumu, eski kolonyal devletlerle olan ilişkisi ile yöneticilerin eğitimde uyguladığı değişken politikalar gibi sebepler öğrenci hareketlerinin amaç ve yöntemlerinde değişiklikler gözlenmiştir. Bağımsızlık sonrası Afrika siyasetinin ve ülkelerin demokratikleşme sürecinin seyrini anlayabilmek için öğrenci hareketlerini incelemek gerekir. Kendilerini Afrika halklarının sesi olarak gören öğrencilerin direniş motivasyonları ile metotlarının analizi Afrika toplumların sıkıntılarını ve siyasilerden beklentilerini öğrenebilmek ve bu beklentiler doğrultusunda politikalar belirlemek adına faydalı olacaktır.

Zimbabve, Afrika genelinde direniş hareketlerinin en yoğun yaşandığı ülkelerden biri olmuştur ve öğrenci hareketleri ülkedeki toplumsal ayaklanmalarda çoğunlukla öncülük etmiştir. Bu sebeple Zimbabve’deki öğrenci hareketlerini incelemek post-kolonyal dönemde Afrika’daki ayaklanmaları anlamayabilmek için önemlidir. Bağımsızlık mücadelesi zamanında genellikle milliyetçi oluşumlarla birlikte hareket eden öğrenciler 1963 yılında kurulan Zimbabve Afrika Ulusal Birliği’ni (ZANU) desteklemiştir. 1980 yılında Rodezya’nın Zimbabve olarak bağımsızlığını kazanmasıyla ZANU iktidarı başlamıştır. ZANU’nun kurucu kadroları Zimbabve bağımsızlık mücadelesinde öncülük etmesinden ötürü öğrenciler 1980’lerin sonuna kadar bu partiyi desteklemiştir. Ayrıca hükümetin sağladığı maddi imkanlar sayesinde öğrencilerin edindiği ayrıcalıklı konum elit bir sınıfa dönüşmelerini kolaylaştırmıştır. 1988’e kadar kendilerini “devrimci entelektüeller” olarak gören öğrenciler, bu tarihten sonra parti içindeki ahlaki çöküntü ve yozlaşma sebebiyle ilk kez partiye karşı protesto düzenledi. Ancak bu aşamada öğrenciler hükümete tam olarak muhalif bir çizgide değildi. Mugabe hala öğrenciler arasında kahraman olarak görülüyordu ve protestolar sadece devlet kadrolarındaki birkaç isim üzerine yoğunlaşmıştı. Öğrenciler Mugabe’nin başlattığı yozlaşmaya karşı başlatılan eylem planına destek oldukları kanısındaydı. Yozlaşmaya karşı ilk gösteriler, Eylül 1988’de

Zimbabve Üniversitesi'nde düzenlendi ve bu protestolar öğrenci hareketlerinin eksenini tamamen farklı bir yöne kaydırды. Bir zamanlar ZANU'yu kendi partileri olarak gören öğrenciler artık hükümete muhalif olacaktı. Mugabe'nin eylemleri şiddetle bastırmasıyla 1980'lerin sonundan itibaren öğrenciler artık Mugabe'nin "adanmış devrimcileri" olmak yerine net bir şekilde hükümete karşı muhalif direnişçiler olma yolunu seçti (Nkinyangi, 1991; Zeilig, 2008: 218).

Zimbabve Üniversitesi Öğrenci Temsilciliği Konseyi o dönemde büyük ölçüde sosyalist ideolojinin etkisi altındaydı ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla değişen siyasi durum öğrencileri de etkiledi. Bunun yanında IMF'nin Zimbabve'de 1991'de başlattığı Ekonomik Yapısal Uyum Programı (ESAP) ile maliyet karşılama politikaları üniversitenin öğrencilere sunduğu ekonomik ayrıcalığa engel teşkil etti. Bursların azalması ve kesintiye uğraması, öğrencilerden harç talep edilmesi gibi uygulamalar öğrenci aktivizminin de farklı bir boyut kazanmasına yol açtı. Önceleri siyasi motivasyonlarla başlatılan ve çoğunlukla sosyalist ideoloji ile beslenen öğrenci isyanları artık temel ekonomik gerekçelerle de harekete geçecekti. Öğrenciler yönetimdeki parti çevresinde oluşan elit sınıfa, bu sınıfın zenginleşmesine ve neo-liberal etkilerle devlet kadrolarının özelleştirilmesine karşı tepkiliydi (Africa's student movements: history sheds light on modern activism, 2019).

1995'ten itibaren öğrenci hareketleri yeni bir nitelik kazandı. Yapısal Uyum Programı, özelleştirmeler ve ekonomik düzenlemeler öğrencileri yakından etkiledi. Bursların kesilmesi ve öğrenim harcı talep edilmesi öğrencilerin ekonomik açıdan edindikleri ayrıcalıklı konumu kaybetmelerine yol açtı. Bağımsızlığın ilk evresinde kendilerini halkın temsilcisi olarak gören ancak elit yapısı ve ekonomik ayrıcalıkları ile toplumdan soyutlanmış olan öğrenci grupları 1990'lardan itibaren toplumla benzer sorunlar yaşadığından halkla bağlantılı bir biçimde organize olmuştur ki bu da direnişin nispeten geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır. Öğrenci hareketlerinin şiddetle bastırılması Zimbabve Ulusal Öğrenci Birliği'nin (ZINASU) 1998'den itibaren hükümetten net bir şekilde ayrılmasını hızlandırmıştır. Öğrenciler ücretsiz eğitim için artık siyasi olarak örgütlenmenin gerektiğini savunmuştur. Bu aşamada işçi hareketleri ile yakınlaşan ZINASU; öğrenciler, sivil toplum kuruluşları ve sendikalar ile siyasi bir oluşum için görüşmelere başlamıştır. Bunun neticesinde ZINASU öncülüğünde ZANU'ya muhalif olarak Demokratik Değişim Partisi (MDC)

kurulmuştur. Öte taraftan Yapısal Uyum Programları ile neo-liberalizme karşı bir oluşum olan MDC zamanla bizzat muhalif olduğu bu unsurları savunur hale gelmiştir. Tıpkı ZANU gibi kendi elitlerini oluşturan MDC 2000 yılında gerçekleşen seçimlerde ZANU'ya karşı başarısız olmuş ve öğrencilerin bu kez MDC'ye karşı bir direniş başlatmalarına yol açmıştır. Öğrenciler yoksullar tarafından kurulan bir parti iken MDC'nin zamanla özelleştirme yanlısı zengin ve elitlerin partisine dönüştüğünü savunmuştur (Zeilig, 2008: 220). ZANU'dan sonra gelen MDC hüsrani direnişin yöntemi hususunda tartışmalara neden olmuştur. Siyasi oluşumlar ve sivil toplum örgütleri tarafından finanse edilen hareketlerin başarısız olacağı yönünde eleştiriler yükselmiştir. Öğrenci hareketlerinin bağımsız niteliğini kaybetmesi çıkar grupları tarafından manipüle edilmelerini kolaylaştırmıştır. 2000'li yıllardan itibaren eski aktivizmlerini kaybeden Zimbabveli öğrenciler otonomilerini elde ettikleri zaman yeniden ülke politikalarında etkili olabileceklerini düşünmektedirler (Zeilig, 2008).

1961'de bağımsızlığını kazanan Sierra Leone, öğrenci hareketlerinin yoğun olduğu bir diğer Afrika ülkesidir. Bağımsızlıktan hemen sonra otoriter rejime karşı gösterilen mücadele ve 1991-2002 yılları arasındaki kanlı iç savaş ülkede toplumsal hareketlerin yaygın olarak görülmesine neden olmuştur. Şiddet içermeyen sivil direnişin ülkedeki ilk örneklerinden olan 1977 öğrenci protestoları Başkan Siaka Stevens'in Sierra Leone Üniversitesi'nin Fourah Bay College kampüsüne davet edilmesiyle başladı. Çok partili seçim talebinde bulunan ve hükümetin içinde bulunduğu çöküntüyü gerekçe gösteren öğrenciler gösteri düzenleyerek Stevens'in konuşmasına devam edememesine yol açtı. Hükümet bunun üzerine silahlı polisler vasıtasıyla kampüsteki gerilimi bastırdı ve üniversiteyi kapattı. Bunun üzerine gösteriler genel bir greve dönüştü ve orta okul öğrencileri "Üniversite yoksa okul da yoktur!" sloganıyla şiddetsiz eylemler yürüttü. Öte taraftan *The Tablet* ve *For di People* gazeteleri ile de muhalifler hükümeti eleştirip hak ihlallerini dillendirebildi. Bu eylemler 1977'de Stevens'in çok partili seçimi kabul etmesiyle başarılı oldu. Ancak parlamentoya on beş muhalif üye seçilmesine rağmen Stevens parlamentoyu zorlayarak tek partili sisteme geçmek üzere kanun tasarısı çıkarılmasına neden oldu. Stevens, yeni seçilen muhalif üyelere iktidarda olan Tüm Halkların Kongresi'ne (APC) katılmalarını aksi halde istifa etmelerini önerdi. Bunun üzerine biri hariç tüm üyeler APC'ye katıldı (Zeilig, 2008).

Stevens muhalif grupları dağıtmak için çeşitli yollara başvurmuştur ve direniş gruplarının üyelerini parlamentoya dahil etmek de bunlardan biridir. İşçi hareketi mensupları, polis, asker, gazeteci ve akademisyenlerin parlamentoda yer almasını sağlayarak direnişi kırmada önemli başarı elde etmiştir. Yanı sıra uyguladığı işkence, idam ve keyfi tutuklamalar dönemin muhalif cephesini oluşturan işçi hareketleri ile öğrenci ayaklanmalarının koordineli bir biçimde hareket etmesinin önüne geçmiştir (Zeilig, 2008).

1991’de hükümete karşı direnen askerler Devrimci Birleşik Cephe’yi (RUF) kurdu. Temelde RUF ile hükümet arasında başlayan iç savaş, tek parti olarak otoriter APC’nin ülke yönetiminde olması ve giderek kötüleşen ekonomi Sierra Leone halkını oldukça yormuştu. 1992’de Ulusal Geçici Savunma Konseyi’nin (NPRC) APC’yi devirmesini halk sevinçle karşıladı ancak gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri sebebiyle NPRC iç savaşı önlemede başarılı olamadı. Özellikle gazeteciler tarafından eleştirilen cunta yine şiddet kullanarak direnişi kırmaya çalıştı. Yönetime geldikten üç ay sonra cunta aleyhine başlayan gösteriler bu kez sadece işçi ve öğrenci hareketleriyle sınırlı kalmamış daha kitlesel bir nitelik kazanmıştır. NPRC ise medya üzerinden muhalefeti kırmak için *For di People* gazetesini kapattı, ancak 1993’te gazetenin editörü Paul Kamara İnsan Hakları Ulusal Ligi’nin kuruluşuna öncülük ederek cuntanın hak ihlallerini raporlayıp uluslararası medya kuruluşları ile sivil toplum örgütlerine gönderdi (Zeilig, 2008).

Protestolar ve çok partili yönetim taraftarı forumlar sayesinde sivil toplum baskısına dayanamayan NPRC, 1996’da yönetimi seçilmiş bir partiye, Sierra Leone Halk Partisi’ne (SLPP) devretti. Fakat Mayıs 1997’de Devrimci Silahlı Güçler Konseyi (AFRC), RUF’un da desteğiyle bir darbe gerçekleştirdi. Bunun üzerine ülke çapında eylemler gerçekleşti ve kitlesel olarak hükümet ile işbirliği yapmama yoluna gidildi. Genel grevler, öğrencilerin, memurların iş bırakma eylemleri bu dönemde cuntaya karşı kitlesel pasif direniş yöntemi olarak kullanıldı. Öte taraftan işkenceler ve keyfi tutuklamalar ile AFRC-RUF cuntası direnişi kırmaya çalıştı ve 1998’de uluslararası askeri müdahale gerçekleşti (Zeilig, 2008).

Sierra Leone’da 1977 yılında öğrencilerin başlattığı hükümet karşıtı protestolar bağımsızlık sonrasında demokratikleşme sürecinde dönüm noktası olarak

addedilmektedir. 1992 ve 1997 yıllarında gerçekleşen cunta karşıtı gösterilerin de temelini oluşturan öğrenci hareketi, darbeler neticesinde siyasi ve ekonomik istikrarı yakalayamayan ülkede direniş kültürünün yerleşmesine öncülük etmiştir. Daha sonra kitlesel eylemlere dönüşen gösteriler çoğunlukla pasif direniş yöntemlerinden yararlanmıştır. Cuntalara karşı verilen mücadeleler bu yönetimlerin gayrı meşru oluşunun üzerinde durmuş ve hak ihlallerini belgeleyerek dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Bu şekilde kısmi başarılar elde eden aktivistler bağımsızlık sonrası Afrika ülkelerinin demokratikleşme mücadelesinde, tüm imkansızlıklara rağmen sivil toplum öncülüğünde bu sürecin hızlanabileceğini tecrübe etmiş oldular (Zeilig, 2008).

Öğrenci hareketlerinin yoğun olarak yaşandığı Senegal’de ise öğrenciler demokratik değişimde etken konumda olmuşlardır. Ayrıca siyasi elitler tarafından yönlendirilen öğrenciler, iktidar partileri için sorun teşkil etmiştir. Dakar Üniversitesi öğrencilerinin öncülük ettiği direniş grupları bağımsızlıktan hemen sonra siyasi değişimlere yol açabilme potansiyeline kavuşmuştur. Bağımsızlıktan sekiz yıl sonra Başkan Senghor yönetimi öğrenci direnişleri sebebiyle istifanın eşiğine gelmiştir. Her ne kadar Dakar Üniversitesi öğrencileri ekonomik ve toplumsal alanda edindikleri ayrıcalıkların da yardımıyla sivil protestolar vasıtasıyla ülke siyasetinde önemli bir konumda olsalar da bağımsızlığın ilk on yılında organize ve sistematik bir hareket oluşturmada başarısız olmuşlardır. Dakar Üniversitesi’nde Avrupa, Lübnan ve diğer Afrika ülkelerinden gelen öğrencilerin sayıca Senegalli öğrencilerden fazla oluşu bu durumun sebepleri arasında zikredilebilir. Ayrıca siyasi otoritelerin taraftar toplamak amacıyla öğrencileri manipüle ederek üniversitede siyasi bir rekabet alanı oluşturmaları öğrencilerin dayanışma ve birlik halinde direnmelerinin önüne geçmiştir (Gross, 1968).

3.2.7. Kadın Direniş Hareketleri

Bağımsızlık sonrası Afrika’da kadın hareketleri genel olarak siyasi partiler tarafından yönlendirilmekteydi. Siyasi parti güdümündeki kuruluşlar sınırlı konularla odaklanmaktaydı ve resmi ideolojilere, politikalara aykırı hareket etme yönündeki kuruluşların faaliyetleri engellenmekteydi. Mevcut organizasyonlar kadın haklarını

savunmaktan ve kadınlar adına hareket etmekten ziyade iktidar partisinin kadın oylarını güvence altına alma amacı gütmekteydi. Örnek vermek gerekirse Malavi eski Başkanı Hastings Banda Malavi Kadın Ligi'nin tüm resmi törenlere katılmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu törenlerde Lig mensubu kadınların kendisini öven şarkılar söylemesini ve parti uniformalarını giymelerini istemiştir. Zambiya'da ise kadın bir politikacı partilerin kadın kollarının kapatılması talebinde bulundu çünkü bu tür parti güdümünde hareket eden organizasyonların aslında kadınların aktif siyasete katılmalarındaki en büyük engel olduğunu iddia etmekteydi (Tripp, 2001: 146).

Bağımsız kadın sivil toplum kuruluşları, 1990'lardan itibaren Afrika'da yaygınlaşmıştır. Partilerin boyundurluğundan kurtulmak isteyen kadınlar kendi ihtiyaçlarına göre farklı etnik grupları barındıran, çok dinli ve kültürlü oluşumlar kurmayı hedeflediler. Bu oluşumlar sadece sivil toplum kuruluşu biçiminde olmayıp siyasi parti olarak da faaliyet gösterdi. Inonge Mbikusita-Lewanika 1991'de Zambiya'da Ulusal Parti'yi kurdu. Kopanang Basotho Partisi ise 1992 yılında Lesotho'da Limakatso Ntakatsane tarafından kurulurken Demokratlar Birliği Partisi'ni Margaret Dongo 1999 yılında Zimbabwe'de kurdu. 1990'larda benzer şekilde Kenya'da Charity Ngilu ile Wangari Maathai siyasi partiye başkanlık etmiş; Ruth Rolland-Jeanne-Marie ise Orta Afrika Cumhuriyeti'nde parti yönetmiştir. Angola'da ise Amália de Vitoria Pereira siyasi parti yönetiminde bulunmuştur (Tripp, 2001: 148).

Kadınlar için eğitim imkanlarının artması siyasi arenada daha faal olmalarına yol açmıştır. Kadınların kendi aralarında oluşturdukları yardım grupları, kulüpler ve dini gruplar siyasi parti çerçevesinde örgütlenme konusunda 1990'lardan itibaren daha başarılı olmalarına yol açmıştır. Ayrıca kadınların siyasette temsiliyetinde de bu dönemde artış gözlenmiştir. Yerel yönetimlerde vekillerin üçte birinin kadın olması zorunluluğunu getiren Uganda bu konuda öncü oldu. Yanı sıra 1999 Mozambik seçimlerinde, kadınlar Ulusal Meclis'te yaklaşık üçte bir oranında sandalye aldı ve aslında iktidardaki parti FRELIMO'nun yüzde 35 oranındaki kadın vekil kota uygulaması sayesindeydi (Tripp, 2001: 149).

1990'larla birlikte kadınların siyasette aktif oluşunda sivil toplum kuruluşlarının önemli rolü vardır ki bu kuruluşlar kadınların kendi gündemlerini belirleyerek pek çok alanda mücadelelerini sürdürmelerine vesile olmuştur. Örneğin Uganda'da 1986'da Yoweri Museveni'nin başkan oluşuyla göreceli bir demokratik ilerleme sağlanmıştır. Bu sayede iktidar partisinin güdümünde olmayan bağımsız STK'lar yaygınlaşmış ve Uganda kadın hareketi kadınları ilgilendiren pek çok konuyu gündeme getirmiştir. Şiddet, tecavüz, kadın sünneti, kadınların medyada küçümsenişi ve yolsuzluk Uganda kadın direnişinin yoğun olarak üzerinde durduğu mevzulardan olmuştur (Bauer, Darkwah, & Patterson, 2017: 6). Öte taraftan 1980 ve 90'lar boyunca Gana'da Jerry Rawling'in başkanlığını yaptığı parti kadın hareketleri üzerinde kurduğu tahakküm sebebiyle Uganda'dan oldukça farklı bir portre çizmiştir. Gana'daki en büyük kadın hareketi olan 31 Aralık Kadın Hareketi tüm kazanımlarına rağmen baskılar neticesinde istenen başarıyı elde edememiştir (Makan, 1997).

Bağımsızlık sonrası süreçte ve özellikle 1990'lardan itibaren kadın hareketleri Afrika genelinde pek çok kazanım elde etmiştir. Siyasette kadınların temsiliyeti ile kadınlar anayasa oluşturmada etkin olmuştur. Güney Afrika'da kadınlar hakları adına verdikleri direnişte anayasaya kanun ekleyerek başarılı olmuştur. Bu kanun, kadınları eşitlik, özgürlük ve güvenliğini garanti altına almaktaydı. Ulusal Bağımsız Kadın Koalisyonu (WNC) anayasa ile kadın haklarını güvence altına almak adına yoğun lobicilik faaliyetlerinde bulundu. 1991'de kurulan oluşum 81 kuruluş ile 13 bölgesel ittifakı bir araya getirdi (Tripp, 2001: 153). Aynı zamanda Kırsal Bölge Kadın Hareketi, Yahudi Kadınlar Birliği ve Güney Afrikalı Yerel İşçiler Birliği gibi farklı grupları da bünyesine katarak kapsamlı bir direniş sürdürmeyi hedefledi. Zambiya'da ise Ulusal Kadın Lobi Grubu ve altı sivil toplum örgütü Anayasal Komisyon'un ayrımcılık ve kadına şiddet gibi konularda kendileriyle iş birliği yapmasını sağladı. Başlattıkları siyasal direniş neticesinde kadın grupları eşit eğitim hakkını güvence altına almış oldu.

Kadın gruplarının direniş gösterdiği bir diğer konu ekonomi ve yolsuzluk sorunuydu. Uzun süre siyasal alandan soyutlanmaları kadınların teşviklerden yeterince istifade edememesine yol açmaktaydı. Yolsuzlukla mücadele Afrika'da kadın hareketlerinin odaklandığı önemli bir konuydu ve Zimbabwe'de Margaret Dongo, Kenya'da Wangari Maathai ile Charity Ngilu ve Uganda'da Winnie Byanyima'nın direnişi bu

konunun en güzel örneklerindendir. Bahsi geçen kadınlar mücadeleleri esnasında ölüm tehditleri almışlar ve zor şartlarda direnişlerini sürdürmüşlerdir (Tripp, 2001).

Afrikanlı kadın direnişçilerin engel olmaya çalıştığı bir diğer husus ayrımcılıktır. Uganda'da Hawa Yakubu, 1992 parlamento seçimlerinde partisindeki kabileci açıklamalara karşı çıkmış ve nihayetinde bağımsız aday olduğunu duyurmuştur. Etnik kutuplaşmaya karşıtı bir tutumla seçim kampanyasını sürdüren Yakubu kadınlardan yoğun destek görmüş ve seçimlerde zafer elde etmiştir. Bu durum bir bakıma kadınların etnik ayrımcılıkla mücadelede kararlı olduğunun göstergesi olmuştur (Tripp, 2001: 157). 1992-1994 arasında Rwanda Başbakanı olan Agathe Uwilingiyimana etnik ayrımcılığa karşı bir politikacıydı ki Rwanda Soykırımı'nın arefesinde öldürülmesinin de temel sebebi etnik tolerans tabanlı politikalarıydı (Makan, 1997).

Afrika'da özellikle son yıllarda kadınlar siyasi, iktisadi ve toplumsal alanlarda etkili olmaya başlamışlardır. Toplumun dönüşümünde ve direniş hareketlerinde kadınlar daha aktif konumdadırlar. Örnek vermek gerekirse 2005 yılında Liberya'da yapılan seçimler neticesinde Ellen Johson Sirleaf (görev süresi: 16 Ocak 2006-22 Ocak 2018), başkan olarak seçilmiştir ve böylece Afrika'da seçilmiş ilk kadın başkan olarak tarihe geçmiştir. 13 yıl iç savaşla mücadele etmiş bir ülkeyi devralan Sirleaf, şiddet ve çatışma ortamının yok olması için çabalamıştır. Liberya ekonomisini iyileştirmiş, altyapı sorunlarına çözüm üretmiş, büyük meblağlardaki dış borçları temizlemiştir. Ayrıca kadın hakları konusuna önem atfeden Sirleaf, cinsel ve fiziksel saldırılara karşı kadınları korumak adına yeni yasal düzenlemelerde bulunmuştur. İç savaş zamanında ülke çapında kadınların yüzde 70'inin cinsel saldırıya maruz kaldığı tahmin edilmektedir ve bu yüzden Sirleaf göreve geldiğinde bu tür saldırıları engellemeyi önclemiştir. Fakat yine de saldırganların cezalandırılması konusunda yetersiz kalınmıştır. Birleşmiş Milletler raporuna göre 2015'te kayıtlara geçen tecavüz ve cinsel saldırı vakalarının yalnızca %2'si cezai işlem görmüştür (UN Human Rights Report, 2016; Knott, 2017). Sirleaf döneminde kadınların siyasete katılım oranı artmış olsa da BM verilerine göre parlamentodaki kadın oranına göre Liberya, 190 ülkeden 146. sırada yer almıştır. Yasamanın %21'i kadınlardan müteşekkilen yerel yönetimlerde kadınların oranı %6'nın altında seyretmektedir. Ancak Liberya Feminist Forumu, Sirleaf'in kadın hakları konusundaki icraatlarını yeterli

görmemektedir ve sistem değişikliğine gitmeden kadınları daha görünür kılmamanın uzun vadede çözüm sağlamayacağını savunmaktadır (Knott, 2017). Öte taraftan Sirleaf; barış, demokrasi ve cinsiyet eşitliği konularındaki rolü sebebiyle 2011’de Nobel Barış Ödülü aldı.

Afrika’da kadın direnişine destek olan bir diğer figür Malavi’nin ilk, Afrika’nın ikinci kadın başkanı olan Joyce Banda (görev süresi: 7 Nisan 2012-31 Mayıs 2014) olmuştur. Başkanlığından önce de sivil toplum örgütleri bünyesinde aktivistlik yapan Banda, İş Kadınları Ulusal Birliği’ni (the National Association of Business Women) kurmuştur. Bu oluşum küçük ölçekli işletmelere nakit desteği sağlamıştır ve bu şekilde Joyce Banda Malavi’nin kırsal bölgelerinde tanınırlık kazanmıştır. 1997’de ise İş Kadınları Ulusal Birliği, Amerika merkezli Açlık Projesi (Hunger Project’s Africa) tarafından Açlığın Sürdürülebilir Şekilde Sonlandırılması (Sustainable End of Hunger) projesi liderliği ile ödüllendirildi. Bunun yanında, Malavili çocuklara ve yetimlere eğitim desteği sağlayan Joyce Banda Vakfı’nı kurdu ve Başkanlık Anne Sağlığı ve Güvenli Annelik İnisiyatifi’ni (Presidential Initiative for Maternal Health and Safe Motherhood) başlattı (Tenthani, 2012).

Demokratikleşme süreciyle birlikte Afrikalı kadınlar küresel anlamda kadın haklarının savunması konusunda yeni standartlar oluşturmuşlardır. Askeriye, siyaset ve ekonomi alanlarında kadınların rolü dikkat çekici oranlarda artmıştır. Örneğin Ruanda’da kadınlar parlamentoda sandalyelerin %61’ine sahip olarak dünya çapındaki en yüksek temsil oranına ulaşmışlardır. Benzer şekilde Senegal, Güney Afrika ve Namibya’da parlamentonun %40’ından fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Afrika parlamentolarının beşte birinin sözcüsü kadındır ve bu oran %14’lük dünya ortalamasından fazladır. Ayrıca Afrika genelinde kadınlar önemli bakanlıklarda görev yapmaktadırlar. Malavi ve Liberya’nın yanı sıra Moritus⁶, Orta Afrika Cumhuriyeti⁷, Burundi⁸, Güney Afrika⁹, Gabon¹⁰, Etiyopya¹¹’da kadın devlet

⁶ Ameenah Gurib-Fakim 2015’te seçimleri kazanarak Moritus’un ilk kadın devlet başkanı oldu. Yolsuzluk iddiaları sebebiyle 2018 yılında istifa etti.

⁷ Catherine Samba-Panza 2014-2016 yılları arasında geçici olarak devlet başkanlığı görevinde bulunmuştur ve Orta Afrika Cumhuriyeti’nin ilk kadın devlet başkanıdır.

⁸ Sylvie Kinigi 1993-1994 arasında Burundi’nin vekaleten devlet başkanlığını yapmıştır.

başkanları görev yapmıştır. Afrikalı kadınlar iş dünyasında da başat rol üstlenmektedirler. Gana, Nijerya ve Zambiya’da girişimcilik konusunda kadınlar öndedir. Yönetim kurulunda görev alan kadın sayısında Afrika, Avrupa ve Amerika ile eşit düzeyde olup Asya, Orta Doğu ve Latin Amerika’dan öndedir. (Badri & Tripp, 2019).

Afrika’da kadınlar askeri alanda da önemli görevler üstlenmektedir. Nosiviwe Mapisa-Nqakula 2012’den beri Güney Afrika’da savunma bakanı olarak görev yapmaktadır ve bu görevi kıtada en uzun süre yapan kadın bakan olmuştur. Benzer şekilde Raychelle Omamo da 2013’ten beri Kenya’da aynı görevi yapmaktadır. Birleşmiş Milletler kadınların askeriyede etkin olmalarını desteklemektedir. Çatışma alanlarında kadınların barış gücü olarak görev yapmaları halinde kadınlara ve çocuklara erkeklere nispeten daha faydalı olacakları savunulmaktadır. Çünkü özellikle bazı bölgelerde kültürel açıdan kadın askeri personelin erkeklerden daha rahat şekilde çatışma bölgelerindeki kadınlarla iletişim kurabilmektedirler. Afrika genelde kadınlar barış gücü olarak görev yapanların yüzde 22’sini oluşturmaktadır, fakat askeriyede aynı oranda barış gücü pozisyonunda temsil edilememektedirler. Afrika’daki yedi aktif barış gücü operasyonunda çalışan askeri personelin %4’ten daha az kısmı kadınlardan müteşekkildir. Birleşmiş Milletlerin Batı Sahra’daki Referandum Misyonu (United Nations Mission for Referendum in Western Sahara-MINURSO), yaklaşık %19’luk bir oranla Afrika’da en fazla kadın birliği olan misyondur (Solomon, 2019).

Kadın haklarının tesisi ve kadınların siyaset, ekonomi ve askeriyede temsiliyetini sağlamak ve sürdürmek amacıyla sivil toplum örgütlerinin yanında uluslararası organizasyonlar da fon sağlayarak, eğitim programları ve konferanslar düzenleyerek ve uluslararası anlaşmalar hazırlayarak kadınların Afrika’da etkinliği adına mücadele vermektedir. 1990’lardan itibaren hız kazanan bu tür faaliyetler hükümetlere baskı yaparak veya uluslararası yardımların kesileceği yönünde tehditlerde bulunarak

⁹ 2005-2008 yılları arasında Matsepe-Casaburri Güney Afrika’nın vekaleten devlet başkanı olmuştur.

¹⁰ 2009’da Rose Francine Rogombé vekaletne devlet başkanlığı görevini yürütmüştür.

¹¹ Sahle-Work Zewde 2018’de Etiyopya devlet başkanı olarak seçilmiş ve ülkenin ilk kadın başkanı olmuştur.

kadın hareketlerine maddi ve manevi destek sağlamışlardır. Kadın siyasilerin seçimlerde başarılı olmaları adına da çalışmalar yürüten uluslararası kuruluşlar kadınların Afrika toplumlarında çeşitli alanlarda aktif olmalarının önünü açmıştır. Öte taraftan, mali yaptırımlar aracılığıyla uluslararası organizasyonların ülkelerin iç siyasetine yön vermesi neo-kolonyal endişeleri beraberinde getirmektedir. Yolsuzluk vakaları kadın başkanlar döneminde de gözlenmiştir ve kadın haklarını savunan Afrikalı sivil toplum örgütleri, kadın başkanların, her ne kadar uluslararası destek alsalar da, yolsuzluk ve suçla mücadelede yeterince iyi olamayabildiklerini iddia etmektedirler. Örneğin Nobel ödüllü Devlet Başkanı Ellen Sirleaf, Liberya’da kadınların toplumda aktif olmaları yönündeki başarılarına rağmen feministler tarafından radikal değişimlerden kaçındığı ve kadına yönelik şiddet ve saldırı olaylarında caydırıcı cezaları uygulatamadığı için eleştirilmektedir. Ayrıca Sirleaf, yolsuzluk ve nepotizm ile mücadelede yetersiz kalmış, hatta bizzat kendisi aile üyelerini önemli devlet pozisyonlarına atamıştır. Bu yöndeki eleştirilere “özel yeteneklere” ihtiyaç duyduğunu söyleyerek karşılık vermiştir. Yolsuzlukla suçlanan yirmi bakan için herhangi bir cezai işlemde bulunulmaması yönündeki eleştirilere ise sistemlerinin böyle olduğunu ve ülke dinamiklerini bilmeden suçlamalarda bulunulmaması gerektiğini belirterek karşılık vermiştir (Did Ellen Johnson Sirleaf do enough for Liberia?, 2019). Bu sebeplerden ötürü kadın hakları için mücadele veren sivil toplum örgütleri yerli sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışarak bölgenin ihtiyaçlarına uygun çözümler sunmaları gerekmektedir.

Hakları konusunda bilinçlenen ve demokrasi talepleriyle yola çıkan kadınların oluşturduğu sivil toplum örgütleri ve siyasi partiler özellikle 90’lardan itibaren Afrika direnişinde belirleyici olmuştur. Kadınların siyasette etkili olmasıyla kadın haklarının yasalarla güvence alınmasının önü açılmış ve kadınlar direnişlerini ürettikleri politikalarla gerçekleştirmiştir. Kadınlar tarafından yürütülen sivil toplum örgütleri ile bireysel-yerel oluşumlar kadın ve çocukların eğitimi, kadının toplumdaki yeri ve bireysel hak ve özgürlüklerinin savunulması noktasında sivil olarak direnişi sürdürmüştür. Belirtilmelidir ki Afrika genelinde kadın hareketleri reformist yapıda olup belirli konulara odaklanmaktadır. Kadınların siyaset, ekonomi ve askeriye başta olmak üzere sosyal alanda aktif olmalarını sağlamak, şiddetin önüne geçmek ve eğitim haklarının tesisini sağlamak gibi hedeflerde büyük oranda başarı sağlandığı

söylenbilir. Fakat yine de uzun vadedeki hedefler konusunda, başta çatışma ortamları ve otokratik rejimler gibi gerekçeler sebebiyle istenen başarı sağlanamamıştır. Yeni toplumsal hareketler kategorisinde değerlendirilen ve spesifik sorunları gündemine alan kadın hareketleri, köklü sistem değişikliğini savunan devrimci nitelikten yoksun olduklarından ülkelerin dönüşümünde belirleyici aktör olamamışlardır.

3.2.8. Kültürel Direniş Hareketleri

Post-kolonyal dönemde Afrika ülkeleri beklenen ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyolojik bağımsızlığı elde edememiştir. Batılı sömürgecilerden sonra Afrika ülkelerinde sömürge dönemlerinde oluşturulan yerel burjuvazinin tahakkümü sürdü. Ülke imkanlarının adaletsiz dağıtımı, kabile ve etnisite tabanlı ayrımcılık, kadınların toplumdan soyutlanması, işsizlik, yolsuzluk ve sömürgelere ekonomik ve kültürel bağımlılık Afrika halklarının tepkisini çekmiştir. Bunun üzerinde başlayan direniş hareketlerinin odak noktalarından biri kültür ve dil olmuştur.

Sömürgeci yönetimlerin uyguladığı ırkçılık ve emperyalizme karşı tutumuyla tanınan aktivist Frantz Fanon'ın (1963) *Yeryüzünün Lanetlileri (the Wretched of Earth)* isimli eserinde açıkladığı hususların sömürge sonrası dönemde de geçerliliğini koruduğu söylenebilir. Fanon'ın burjuvazinin proletaryaya tahakkümünün tümüyle son bulmasını bağımsızlığın şartı olarak görür (Fanon, 1963: 51) Fakat post-kolonyal Afrika'da siyasi erki ele geçiren diktatörler devlet imkanlarını mensubu olduğu etnik gruba cömertçe dağıtırken farklı etnik grupları ötekileştirmesi direniş hareketlerinin temel motivasyonudur (Hansen & Musa, 2013: 282). Bağımsızlığın haklar, özgürlük ve kalkınma anlamında istenen gelişmeyi sağlayamaması temelde benzer motivasyonlara sahip farklı metotlar uygulayan direniş gruplarını oluşturmuştur. Şiddet içermeyen pasif direnişten radikal grupların başlattığı çatışmalar esasında halkın her anlamda tam bağımsızlığını sağlamak içindi.

Ortaya çıkığı dönemde kültürel bağımsızlığı savunan ve dini motivasyonla kurulan Boko Haram, Afrika'da kültürel direnişin radikalleşerek zarar verici bir boyuta geçişinin yakın dönemdeki örneğidir. Aslında Müslümanların gerçekleştirmede başarısız olduğu toplumsal reformları eleştiren Boko Haram ayrıca kültürel bağımsızlık adına Batılı eğitimi reddetme yoluna gitti. Halihazırda ülkede etnik ve

dini tartışmaların gündeminde olan Batılı eğitim Boko Haram tarafından sert biçimde eleştirilmiş ve kısa süre zarfında bilfiil şiddet eylemlerine katılmalarına sebep olmuştur. Köle ticareti ve sömürgecilik ile İngilizcenin ülkede kullanılması Nijerya'nın güneyinde kullanılan Yoruba, Ljawi Efik ve Igbo gibi yerel dillerin kullanımına ket vurmuştur (Hansen & Musa, 2013: 290). Ayrıca güneyde sömürgecilikle birlikte Hristiyanlık yaygınlaşmıştır. Yerel dinlerin ve dillerin sömürgecilikten sonra da etkinliğini sürdürmesi Boko Haram'ın kurulmasının sebeplerinden biridir. Batının eğitim, kültür ve din alanlarında etkinliğini kırma motivasyonu bu açıdan Boko Haram'ın şiddet uygulayarak başlattığı direnişi kültürel direniş kapsamına da almaktadır. Boko Haram'ın radikalleşip terör faaliyetlerine karışması da aslında eğitimsizlik ve ümitsizlik sebebiyledir. Özellikle gençler tarafından rağbet gören örgüt; işsizlik, yolsuzluk, suç oranlarının artışı, hırsızlığın yaygınlaşması gibi problemlere çözüm bulmak amacıyla kurulmuştur. Bu açıdan popülist bir oluşum olan örgüt sorunların kaynağını Batının kültürel hegemonyası olarak addetmiştir. Fakat Boko Haram'ın faaliyetleri her ne kadar Fanon'un gerektiğinde bağımsızlık adına şiddet kullanılması gerektiği savıyla paralel gözükse de örgütün yerel halklara ve sivillere şiddet göstermesi ve bu faaliyetlerin müdafaa amaçlı olmayışı örgütü bağımsızlık mücadelesi veren bir sivil direniş hareketi olmaktan çıkarmakta ve terör olaylarına bulaşmış bir oluşum haline getirmektedir (Hansen & Musa, 2013).

Kültürel direniş entelektüel düzlemde de gerçekleşmiştir. Bu konuda Thandika Mkandawire'nin editörlüğünü yaptığı *Afrikalı Entelektüeller: Politika, Dil, Cinsiyet ve Kalkınmayı Yeniden Düşünmek (African Intellectuals: Rethinking Politics, Language, Gender and Development)* adlı eser Afrikalı entelektüellerin bağımsızlık sonrası tutumları ve gösterdiği entelektüel direnişi anlamak adına önemlidir. Mkandawire sömürgecilik sonrası entelektüelleri dönemlere ayırır. İlk nesil entelektüeller siyasi erkin benimsediği kalkınmacı tutuma uyum göstermektedir. Milliyetçi ideolojiyle yoksulluk, cehalet ve hastalıkla başa çıkabilmeyi amaçlamaktaydılar (Nesbitt, 2008:275). Bu dönem Mkandawire tarafından emperyalizmin reddi ve fikri bağımsızlığın oluşması adına neo-kolonyal pratiklere karşı çıkma dönemi olarak nitelendirilmiştir (Mkandawire, 2005:197). Bu dönemde entelektüeller daha çok teslimiyetçi bir tutum sağlamışlardı. Öğrencilerin durumu da

çok farklı değildi. Genellikle burslar, kampüs koşulları gibi sebeplerle direniş ve protesto faaliyetleri düzenlendi. 1980'lerden itibaren Mkandawire'nin ikinci nesil olarak tanımladığı entelektüeller ise bağımsızlık sonrası zafer sarhoşluğundan kurtulup yolsuzluk ve adaletsizliğin yaygınlaşmasına dikkat çektiler. Bu dönemde Afrika genelinde bağımsızlık liderleri öldürülmüş, sürülmüş veya darbeye görevden uzaklaştırılmıştı. Neo-liberalizmin yükselişe geçişiyle milliyetçi reflekslerde azalma olmuş ve Dünya Bankası gibi kurumlardan gelen teşvik ile üniversitelerde araştırmalar sürdürülmekteydi. Kaynakların yetersizliği, akademide dışa bağımlılık ve üniversitelerdeki öğrenci yoğunluğunun artması ile eğitim kalitesinin düşüşü araştırmacıları dış göçe zorladı.

1980'lerden sonra Pan-Afrikanist ideolojiye sahip Afrikalı araştırmacıların eserlerini yayınlayan Afrika'da Sosyal Bilimler Araştırmalarının Geliştirilmesi Konseyi (CODESRIA) 1986'da "geliştirme" terimini kaldırdı. Devletin ve uluslararası bağışçıların kalkınmacı tutumları sebebiyle insan hakları, cinsiyet, eşitlik ve kültür gibi konularda bursları sınırlandırdığı düşüncesiyle CODESRIA geliştirme-kalkınma teriminden uzaklaştı. Yanı sıra CODESRIA kalkınmacı ideolojinin yerel hükümetlerin ve Batılı bağışçıların anti-demokratik uygulamalarını meşrulaştırdığını ve bunlara direniş gösteren entelektüelleri kısıtladığını savunmaktaydı (Nesbitt, 2008:277). Bir zamanlar talep edilen kalkınma programları artık entelektüellerin direndiği bir mefhum olmuştu.

Bağımsızlık sonrası dönemde Afrikalı entelektüellerin ideolojik mensubiyetleri kültürel direnişteki motivasyonlarını ve yöntemlerini etkiledi. Bağımsızlık zaferi ile milliyetçi ve devletçi tutumun yaygın olduğu dönemde bile Frantz Fanon gibi entelektüeller milliyetçiliğin olumsuzluklarına işaret etmekteydi. Azınlık durumundaki aydınlar Pan-Afrikanist organizasyonlarda bile marjinalleşmekteydi (Nesbitt, 2008: 278). Milliyetçiler sömürgecilik sonrası dönemde siyasi erkin uyguladığı politikaları benimsemişti. Solcular ise milliyetçiliğin zararlarına odaklanmış ve sınıfsal farklılıklar ile ayrımcılığın artışına direnmekteydi. Aynı zamanda uluslararası bağışçılara şüpheyile bakan solcular modernizasyon programlarına tepkiliydi ve tam bağımsızlığın ülkelerin kendi kaynaklarına dönerek sağlanabileceğini savunmaktaydı. Achille Mbembe gibi modernistler, Soyinka ve

Achebe gibi demokratlar ile Ali Mazrui gibi liberal demokratlar insan hakları, liberalleşme ve demokratikleşme gibi küresel neo-liberal gündemlere odaklanmıştı.

Ulusal burjuvaziyi sert bir şekilde eleştiren Frantz Fanon ve Ngugi wa Thiong'o gibi entelektüeller eğitimin ihmeline ve üniversitelerin siyasi iktidarı sürdürmek adına politize edilmesine karşı çıkmaktaydı. Öte taraftan, hükümet politikalarına uyum sağlayanlar ödüllendirilmekte ve üniversitelerde görevlendirilmekteydi. Hükümet politikalarından memnun olmayanlar ise bastırıldı, sürgün edildi veya göçe zorlandı. 1990'lardan itibaren yüksek oranlarda eğitilmiş akademisyenlerin her yıl ülkeyi terk ettiği bilinmektedir ve ortalama 20.000 akademisyenin diasporada olduğu tahmin edilmektedir (Nesbitt, 2008:280). Bu sebeple kültürel direnişin önemli bir kısmı diasporadaki aydınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak sahadaki aydınlar da kültürel direnişin en aktif unsurlarıydı. Dini liderler, gazeteciler, öğrenciler ve sanatçılar ötekileştirilen kesimlerin direnişini kültürel alanda sürdürmekteydi.

Edebiyatçı ve sanatçılar ise eserlerinde post-kolonyal yönetimleri eleştirerek kültürel direnişini sürdürmekteydi. Kendilerini hükümetten soyutlayan yazarlar ulus inşası programlarının kültürel hegemonyasına karşı çıkmıştır. Örneğin Wole Soyinka *Devlerin Oyunu (Play of Giants)* isimli eserinde Uganda başkanı Idi Amin, Orta Afrika Cumhuriyeti Devlet başkanı Jean-Bédél Bokassa ve Zaire (Demokratik Kongo Cumhuriyeti) lideri Mobutu Sese Seko gibi diktatörleri konu alarak post-kolonyal rejimlerdeki kişiselleştirilmiş iktidarlara eleştirmiştir (Nesbitt, 2008: 275). Benzer şekilde Ngugi wa Thiong'o'nun *Petals of Blood* isimli eseri neo-liberal düzene karşı bir direniş mahiyetindedir. Bu eser yolsuzlukları, siyasi sınıfları ve toplumdaki eşitsizlikleri eleştirmektedir. Chinua Achebe ise toplumsal değişimin gelenekle bağlantılı olarak tedrici bir biçimde gerçekleşmesi gerektiğini savunur ve *Anthills of Savanah* isimli eserinde bu konuyu işler.

Kültürel direniş konusunda sıklıkla tartışılan bir diğer konu da dildir. Ngugi wa Thiong'o kültür, dil ve kimliğin inşasının ancak yerel diller kullanılarak gerçekleştirebileceğini savunur. Afrikalı entelektüelleri Avrupa dillerinde eser verdikleri için Afrika halklarından soyutlandıklarını öne süren Ngugi, son eserlerinde Swahili'yi kullanmıştır. Dekolonizasyon sürecinin ancak yerel diller kullanılarak tamamlayacağını savunmuştur. Öte taraftan Achebe, kültürel direnişin dünyaya

duyurulması ve Afrikalı entelektüellerin dünya çapında tanınması adına Avrupa dillerinin kullanımının gerekli olduğunu iddia etmiştir (Thiong'o, 2017).

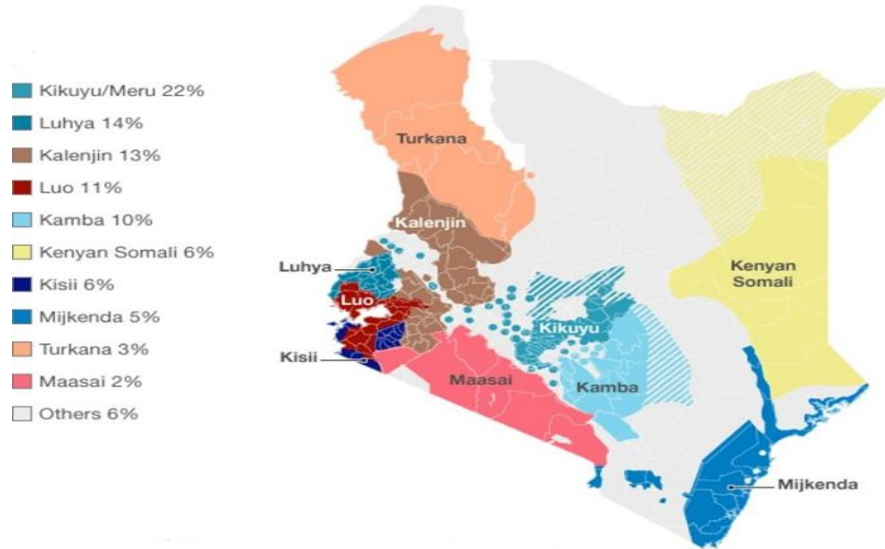
Özetle Afrika halklarının yolsuzluk, neo-kolonyalizm, eşitsizlik gibi sorunlara karşı direniş i kültürel alana da yansımıştır. Pasif direniş olarak edebiyatın kullanımı kolonyal dönemden günümüze kadar sürmektedir. Yerel dillerini muhafaza etmeye çalışan Afrikalı entelektüeller Avrupa dillerinin yanı sıra yerel dillerde de eserler vererek kültürel direnişlerini gerçekleştirmektedir

4. BÖLÜM: KENYA VE DİRENİŞ HAREKETLERİ

4.1 KENYA SİYASİ TARİHİ

Doğu Afrika'da yer alan Kenya'nın kuzeyinde Etiyopya, doğusunda Somali, batısında Uganda, kuzeybatısında Güney Sudan, güneybatısında ise Tanzanya bulunmaktadır. Hint Okyanusu ile de 500 kilometreden fazla kıyısı olan ülkenin yüzölçümü 582.650 km², nüfusu 46 milyondur. Kenya'nın başkenti Nairobi'dir ve Mombasa ülkenin en gelişmiş ikinci şehridir. Ülkede kırktan fazla etnik grup bulunmaktadır ve en kalabalık etnik grup Kikuyular olup nüfusun %22'sini oluşturmaktadır (Özey, 2016). Diğer etnik gruplar ise nüfus yoğunluklarına göre sırasıyla öyledir: Luhya (%14), Luo (%11), Kalenjin (%13), Kamba (%10), Kisii (%6), Meru (%6), diğer Afrikalılar (%14) ve Arap, Avrupa ve Asya kökenliler (%1) şeklindedir. Kenya'da çoğunluğu Hristiyanlar oluştururken Müslümanlar nüfusun %20-25'li kısmına tekabül etmektedir.

Kenya'da Etnik Grupların Dağılımı¹²

¹² Kaynak: <https://www.bbc.com/news/uk-21592589>

Kenya Siyasi Haritası¹³

¹³ Kaynak: https://www.nationsonline.org/oneworld/map/kenya_map2.htm

Kenya Commonwealth (İngiliz Milletler Topluluğu) üyesi olup ülkenin resmi dilleri İngilizce ve Svahili'dir. Ülkede bu dillerin haricinde kırkı aşkın dil konuşulmaktadır. Tarım, hayvancılık, balıkçılık ve ticaret alanlarında aktif olan Kenyalıların 1/4'ü şehirlerde yaşamaktadır (Hornsby, 2012).

4.1.1 Kenya'nın Siyasi Tarihi ve Sömürgecilik Dönemi

Sömürgeleştirilmeden önce Kenya'da pek çok kabile bulunmaktaydı. Kikuyular en geniş kabile olmakla birlikte Masailer en etkili grubu oluşturmaktaydı. Ticaret vesilesiyle başta Araplar olmak üzere İran, Fenike ve Yunan toplumları Kenya ile ilişki geliştirmişlerdir. 19. yüzyılda Arap tüccarlar fildişi ve altın ticareti için bölgeyle ilgilenirken Alman misyonerler de Doğu Afrika'da dinlerini yaymak üzere Kenya'ya gelmeye başlamışlardır. Ancak Kenya'nın sömürgecilik tarihi Zengibar'da (Zanzibar) gerçekleşen bir dizi olay neticesinde başladı. Zanzibar'da Imperial British Mombasa'yı 1887'de Sultan Bergeş b. Said'den devraldı (Tandoğan, 2017).

Her ne kadar 1888'de Sultanlık ile yapılan anlaşmalar neticesinde bölgeye yerleşmeye başlayan Almanlar 1888'de Kenya sahillerini sömürgeleştirdiyse de 1890 yılında İngiltere ile Almanya arasında yapılan anlaşmayla bu bölgeyi British East Africa şirketi almıştır. Almanya ise Tanganika (Tanzanya) sahillerini sömürgeleştirdi. Şirketin senelik 17.000 sterlin ödeyerek Kenya sahillerini idare etmesi İngiltere'nin bölgede hızla güçlenmesine yol açtı ve 1895'te İngiltere resmi olarak bölgenin hakimi olduğunu duyurdu. İngiltere iç bölgelerdeki toprakları da en verimli şekilde kullanabilmek adına Mombasa- Uganda demiryolu projesini hayata geçirdi. Bu hamle daha sonra bağımsız Kenya'nın başkenti olacak Nairobi'nin kurulmasına neden oldu. Çünkü projede büyük ölçüde İngiltere'nin sömürge idaresinde bulunan Hindistan'dan getirilen işçilerin inşaat sürecinde bu bölgede kalması ve demiryolu faaliyete geçtikten sonra da merkez istasyonun Nairobi'de olması, bölgenin işlek ve canlı bir yerleşim yeri olmasına yol açtı. Nairobi 1907'den itibaren İngiliz sömürge idaresinin başkenti oldu. Bölgedeki en yüksek dağ Kenya (Kikuyu dilinde "aydınlık dağ" anlamındadır) 1920'de ülkenin ismi olarak belirlenmiştir (Tandoğan, 2017). 1923'te sömürge ülkesi Kenya'yı yönetmek üzere

Legislative Council kuruldu. Bu meclisin üyeleri Avrupalılar, Asyalılar ve Araplardan oluşmaktaydı. Fakat yerel halkı temsil görevini sömürge valisinin atadığı bir misyoner üstlenmişti ve ancak 1944'te Kenyalı çoğunluğu oluşturan etnik grupları temsil etmek üzere yalnızca bir Kenyalı meclise girebildi ki bu durum Doğu Afrika kolonilerinde bir ilkti. Yerel temsilciler 1951'de sekize çıksa da temsilciler sömürge valisinin seçtiği itaatkar siyasilerdi. İngiltere tüm siyasi ve idari kurumları kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmiş ve bu da yıllar sonra halkın direnişine sebep olmuş ve 1963 yılından Kenya bağımsızlığa kavuşmuştur.

4.1.2 Mau Mau Direnişi

Kenya'da sömürgeci yönetime karşı gösterilen en şiddetli direniş niteliğindeki Mau Mau, bağımsızlığa giden yolda mihenk taşı olmuştur. Mau Mau direnişi reformist protestolarla başlamış ve kısa sürede Afrika milliyetçiliği hareketine dönüşerek devrimci bir direniş olmuştur. Kenya'nın en kalabalık kabilesi olan ve kültürlerine oldukça bağlı olan Kikuyular için toprak sadece ekonomik önem taşımamaktaydı. Ngai olarak isimlendirdikleri bir tanrıya inanan Kikuyulara göre yerleştikleri topraklar Ngai tarafından kendilerine verilmişti ve bu nedenle topraklar kutsal addedilmekteydi (Lewis, 2007). Sömürge yönetimi tarafından bu toprakların beyazlara verilmesi çok tepki çekmiş ve protestolara neden olmuştur. Ayrıca Afrika kültürünün zarar görmeye başlaması ve Avrupa kültürünün zorla benimsetilmeye çalışılması direnişin devrime dönüşmesini etkileyen başat unsurlardandır. Hristiyan misyonların Kikuyuların inançlarına saygı duymaması ve dini törenlerin yasaklanması Mau Mau direnişinin “anti-beyaz” olmasının yanı sıra “anti-Hristiyan” bir mahiyet kazanmasına yol açmıştır (Oran, 1997). Sömürge yönetiminin kabilelerin inançlarını, kültürlerini ve her kabilenin karakteristik özellikleri ile toprakla kurdukları ilişkiyi dikkate almaksızın oluşturmaya çalıştığı Kenyalı kimliğine, Kikuyular başta olmak üzere yerli halklar tepki göstermiştir. Bu tepki, dayatılan yeni kimliğe karşı Afrika milliyetçiliğinin geliştirilmesini sağlamıştır. Kikuyuların öncülük ettiği direniş hareketi, artık sadece toprakları geri kazanmak için değil, beyaz adamın Afrika'dan gitmesi ve tüm Afrika'nın bağımsızlığa kavuşması için başlatılmıştır ve böylece hareketin reformist olmaktan çıkıp devrimci bir nitelik

kazandığı söylenebilir. Bu direnişin neden Mau Mau olarak isimlendirildiği hakkında farklı görüşler mevcuttur. Kenyalı siyasetçi Josiah Mwangi Kariuki'nin (1929-1975) yaptığı tanım ise direnişin en genel amacını açıklamaktadır. Kariuki, "Beyaz adam Avrupa'ya gitsin, Afrika özgür olsun" anlamına gelen Svahili dilindeki "Mzungu Aende Ulaya-Mwafrika Apate Uhuru" sloganın baş harflerinden türetilen Mau Mau isminin direnişe verildiğini belirtmektedir (Kariuki, 1975).

Mau Mau Kenya'daki uzun süreli ve sistemli direniş olmuştur. Verimli toprakların Avrupalılar tarafından kullanımına başlanması ve ülkenin uygun ikliminin Avrupalılarca rağbet görmesi üzerine kalıcı yerleşimcilerin artması tehdidi direnişe yol açan ilk etken olmuştur. Bunun yanında, sömürge yönetimi tarafından başlatılan Uganda Demiryolu Projesi ile Britanya, bölgedeki kazancını en üst düzeyde artırmayı amaçlamış ve topraklar üzerindeki kontrolünü de yerliler üzerinde uyguladığı emek sömürüsüyle sürdürmüştür. Düşük ücretle çalışmanın yanı sıra, işçilerin kimlik bilgileri, çalışma geçmişi ve parmak izini ihtiva eden ve Kipande olarak isimlendirilen kartları taşıma zorunluluğu ile İngiliz yönetiminin Kenyalıları kontrole tabi tutması halk tarafından tepkiyle karşılanan bir diğer uygulamaydı (Çam, 2018). 1930'lardan itibaren Avrupalı yerleşimcilerin sayısı artmaya başlayınca İngiliz sömürge yönetimi, Carter Land Arazi Komisyonu'nu kurarak bölgedeki etkinliğini artırmayı hedefledi. Komisyon 1934 yılında ise Kenyalıların da haklarını koruma altına almak adına bir rapor hazırladı. Fakat Komisyon Kenyalıların haklarını korumaktan öte toprakları adaletsiz biçimde paylaşmaktaydı. 1.1 milyon Kenyalı Nyanza bölgesinde 18, 430 km² toprak alabilecekti. Sayısı 17 bini bulan Avrupalılar ise aynı bölgede 43 bin km² araziye sahip olabilecekti. Kikuyular adaletsiz arazi paylaşımından en fazla mustarip olan etnik gruptu. Masai ve Nandiler ise en fazla arazi kaybı yaşayan topluluklardı. Rift Vadisi de Avrupalı yerlilerce kamusallaştırılmıştı (Çam, 2018).

Sömürgeci yönetimin ayrılıkçı tutumuna karşı Kenyalılar haklarını savunma adına harekete geçti ve 1946'da bu amaçla Kenya Afrika Birliği Partisi kuruldu. Fakat Kenya Afrika Birliği Kenyalıların haklarının müdafaa noktasında gereken başarıyı gösteremedi. Bunun üzerine 1949'da başta Kenyatta'nın kabilesi Kikuyular olmak üzere Meru, Embu ve Kambalar Mau Mau isyanını başlattı. Bu isyanda sadece pasif direniş yöntemleri kullanılmamış, yer yer şiddete de başvurulmuştur. İlk olarak 2

Ekim 1953'te Avrupalı yerleşimci bir kadının bıçaklı saldırı sonucu yaşamını yitirmesi ve 9 Ekim 1952'de de Kenyalı Şef Waruhiu'nun vurularak öldürülmesi İngiliz Valisi Evelyn Baring tarafından olağanüstü hal ilan edilmesine yol açtı. Waruhiu sömürgeci rejimi destekleyenler arasındaydı ve olağanüstü hal kararına müteakip 20 Ekim 1952'de Jack Scott Operasyonu başladı ve İngiliz sömürge yönetimi Nairobi'de 180 Mau Mau direnişçisini tutukladı ki tutukluların arasında Jomo Kenyatta da bulunmaktaydı (Anderson, 2005).

Mau Mau direnişçileri olağanüstü hal sürecinde Kenya Dağı çevresindeki ormanlarda direnişi yönlendirdi. Gerilla taktiği uygulayarak mücadeleye devam eden direniş, liderlerinin sömürge yönetimi tarafından yakalanmasıyla zayıflamaya başladı. Özellikle Mau Mau liderlerinden Waruihu Itote'nin yakalanıp 68 saatlik bir sorguya tabi tutulması İngiliz yönetiminin direnişin işleyişi hakkında istihbarat elde etmesine neden oldu (Friedman, 2006). General Georger Erskine' nin göreve gelmesiyle direnişe müdahale farklı bir boyut kazandı. General Erskine, direnişçilerden boşaltılan bölgelere polis ve daha sonra askeri birlikler tayin ederek direniş bölgelerini güçsüzleştirme stratejisi uyguladı. Ayrıca Anvil (Örs) isimli bir operasyon başlatarak direnişçilerin finansal ve askeri güçlerinin zayıflatılmasına odaklanıldı. Direnişçileri izole ederek etkisizleştirmek için General Erskine, 1954'te 25.000 güvenlik gücü ile Nairobi'nin dışarıyla bağlantısını kesti. Yerli Kenyalılar gayri insani şartlarda, dikenli tellerle çevrili kafeslerden müteşekkil toplama kamplarına taşınmıştır. Toplama kamplarında Embu, Meru ve Kikuyu dışındaki kabilelerden kadın ve çocuklar çalıştırılmak üzere rezervlere sevk edildi. Erkekler arasında direnişte aktif olabileceğinden şüphe duyulanlar detaylı inceleme yapılmak üzere Langata Tarama Kampı'na taşındı. Anvil Operasyonu iki hafta sürdü ve bu sürede Mau Mau'ya dahil olduğu şühesiyle 20.000 kişi Langata'ya gönderilirken sayısı 30.000'i geçen kadın ve çocuk rezerv bölgelerinde çalışmak zorunda bırakılmıştır (Çam, 2018).

Anvil Operasyonu-Şüpheli Mau Mau Üyeleri¹⁴

Mau Mau Direnişi bastırmak üzere İngiliz sömürge rejimi Kraliyet Hava Kuvvetleri'nden destek almıştır. Direniş süresince Hava Kuvvetleri 900 direnişçinin öldürülmesinden sorumludur ve ormanda gerilla mücadelesini sürdüren direnişçilerin etkisini azaltmıştır. Buna ilaveten, Hava Kuvvetleri Kenya'da bulunduğu 28 Temmuz 1955'e kadar 6 milyon bomba ile direnişi bastırmaya çalışmıştır (Chappell, 2011). O yıllarda direnişçiler renklerine göre kategorize edilerek farklı toplama kamplarına götürülmüştür. Siyah, gri ve beyaz olmak üzere fişlenen direnişçilerden siyah olanlar önde gelen direnişçilerden oldukları gerekçesiyle daha ağır şartlara sahip gözaltı kamplarına alınmışlardır. Aynı kategorideki direnişçiler, çalıştırılmak üzere Güney Yatta sulama kanalına taşınırken, aileleri baskı ve tehdit altında istihbarat vermeye zorlanmıştır (Elkins, 2005).

¹⁴ **Kaynak:** <https://www.psywar.org/maumau.php>

Toplama Kampı- Mau Mau Direnişçisi Olduğundan Şüphelenilen Kenyalılar¹⁵

Mau Mau Direnişi yaklaşık 4 sene sürdü ve olağanüstü hal neticesinde neredeyse 20.000 direnişçi katledilmiştir. Resmi kayıtlar Mau Mau direnişçilerinin sayısının 12.000 civarında olduğunu belirtmektedir ve bu da çok sayıda sivilin de katledildiğini ortaya çıkarmaktadır. Öte taraftan, sömürge rejimi 200 güvenlik gücünü kaybetmiştir (Blakeley, 2009). Olağanüstü hal kaldırıldıktan sonra ise direnişçilere idam cezası uygulanmıştır ve Kenya’da gerçekleşen idamlar, Cezayir’de Fransızlar eliyle gerçekleşen idamların neredeyse iki katıdır (Elkins, 2005). Direniş sürecinde ise toplama kamplarında direnişçiler ağır işkence ve cinsel istismara maruz kalmıştır. Sömürge yönetimi Mau Mau Direnişi esnasında dış tıbbi yardım taleplerine sıcak bakmamıştır. Bunun sebebi ise yapılan işkence ve hak ihlallerinin tespit edilmesini önlemektir (Anderson, 2005).

İsyanlar sonucunda beyaz yerleşimciler can güvenliği gerekçesiyle ülkeyi terk etmeye başladı. İsyandan sonra güç kaybeden sömürge idaresi bağımsızlığa zemin

¹⁵ **Kaynak:** <https://www.dailymail.co.uk/news/article-1373650/Mau-Mau-rebellion-Torture-rebels-including-Obamas-grandfather.html>

hazırladı. Jomo Kenyatta bu dönemde bağımsızlığın sembol isimlerinden oldu. 1960'da hala hapiste olmasına rağmen arkadaşları Kenyatta'yı yeni kurulan partileri KANU'ya (Kenya Afrika Ulusal Birliği) başkan seçti. Mayıs 1963'te gerçekleşen seçimlerde KANU mecliste sandalyelerin çoğunluğuna sahip olurken 1961'de özgürlüğüne kavuşan Kenyatta başbakan olarak seçildi. 12 Aralık 1963'de Kenya bağımsızlığını ilan etti ve bir sene sonra yeni bir anayasa ile Kenya cumhuriyet oldu ve Kenyatta başkan seçildi (Hornsby, 2012; Tandoğan 2017).

4.1.3 Kenyatta Dönemi (1963-1978)

Bağımsızlık sonrası Kenya'da 1961 ile 1963 yıllarında çok partili seçimler gerçekleşti. Bu seçimlere katılan partiler Kenya Afrika Ulusal Birliği (KANU) ile Kenya Afrika Demokratik Birliği (KADU) idi. Mevzubahis partiler farklı sosyal ve etnik temeller üzerine kuruluydu ki bu durum yıllar içerisinde hükümete olan güven ve sosyal adalet üzerinde olumsuz etkiler doğuracaktı. 1963'te kurulan KANU'yu sömürgecilik döneminde daha iyi eğitim almış, ekseriyetle kentte yaşayan ve siyasette aktif olan halklar oluşturmaktaydı. Ancak KADU kırsal bölgelerde yaşayan, sömürgeci yönetim zamanında sosyo-ekonomik açıdan daha dezavantajlı konumdaki gruplardan müteşekkildi ve KADU mensupları KANU kadar organize olmayıp kendi içinde bölünmüştü. KANU'nun etnik temelini daha çok merkez bölgelerde yaşayan Kikuyular ile doğu bölgelerde yaşayan Embu ve Merular oluşturmaktaydı. Bu gruplar Kenya nüfusunun %28'ini oluşturmaktaydı. KANU ayrıca nüfusun %13'ünü oluşturan ve Nyanz bölgesinde yaşayan Luolar ile doğu bölgede yaşayan ve ülke nüfusunun %11'ini oluşturan Kambaların desteğini de almaktaydı. KADU ise batı bölgede yaşayan ve ülke nüfusunun %14'ünü oluşturarak ikinci büyük etnik grup olan Luhya ve Kalenjin başta olmak üzere kuzey bölgelere yayılmış pek çok göçebe etnik grup tarafından desteklenmekteydi (Hornsby, 2012: 97).

Jomo Kenyatta¹⁶

Partileri destekleyen etnik grupların nüfusları arasındaki fark sebebiyle KANU KADU'yu 1961 ve 1963 seçimlerinde yenerek bağımsız Kenya'nın ilk hükümetini Başbakan Jomo Kenyatta ile kurdu. Kenyatta siyasi pozisyon sağlamak suretiyle muhalif parti mensuplarını pasifize etme yoluna gitmiştir ki bu tutum pek çok Afrika ülkesinde liderlerin yıllarca partilerini yönetimde tutmak adına uyguladıkları bir yöntemdir. Öte taraftan Kenyatta KADU mensuplarına siyasi menfaatler sağlarken KADU'yu oluşturan Kalenjin gibi gruplardan olan vatandaşları sağlık, eğitim gibi toplum hizmetlerinden mahrum bırakmıştır. KADU mensuplarının siyasi olarak KANU'ya eklemlenmesiyle KADU 1964'te tamamen yok olmuştur ve böylece Kenya tek partili bir devlete dönüşmüştür. İki yıl sonra KADU'nun lideri ve aynı zamanda bir Kalenjin olan Daniel Arap Moi KANU başkan yardımcılığı ve aynı

¹⁶ **Kaynak:** <https://aaregistry.org/story/kenyas-first-president-jomo-kenyatta/>

zamanda Kenya başkan yardımcılığı görevine atandı (Daniel Branch, 2008; Hornsby, 2012).

1966'dan ölüm yılı 1978'e kadar Kenyatta ülkeyi sadık yardımcısı Moi ile yönetti. Esasında Kenyatta her zaman KANU'yu en başta destekleyen grupları önceledi ve Kikuyu gibi daha eğitimli ve avantajlı gruplar kamuda, önemli meslek gruplarında ve askeriyede büyük ölçüde yer aldı. Tek partili yönetimi sürdürme konusunda kararlı olan Kenyatta, 1966'da KANU mensubu Oginga Odinga tarafından kurulan Kenya Halkları Birliği (KPU) partisini 1969'da kapattı. Farklı etnik grupların bölgesel liderlerinin de kabine ve kabine altı pozisyonlar elde etmesini sağlayarak Kenyatta farklı grupların desteğini almayı başardı. Kenyatta kendi otoritesine karşı durmadıkları müddetçe liderlere sağladığı menfaat ve pozisyonları sayesinde iktidarını sağlamlaştırdı (Hornsby, 2012).

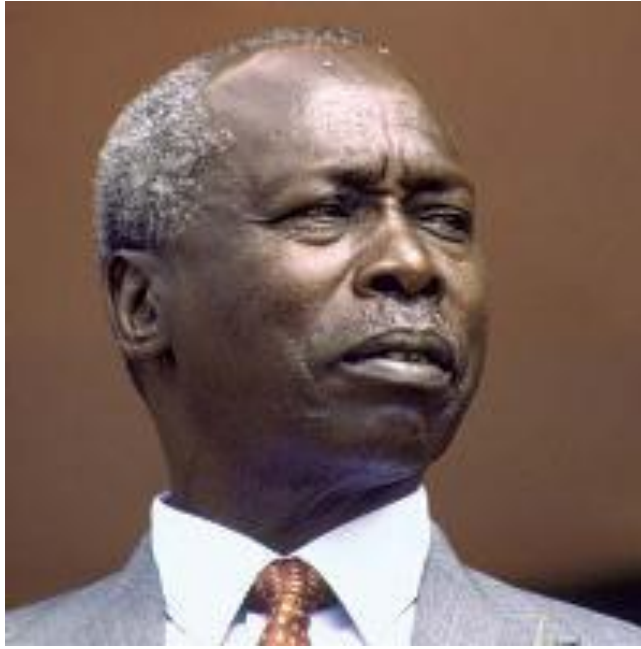
4.1.4 Arap Daniel Moi Dönemi (1978-1991)

Daniel Arap Moi'nin başkanlığı döneminde Kenya demokrasi yönünde ilerleme kaydedemedi. Tıpkı Kenyatta gibi Moi de kendi etnik grubu olan Kikuyu gibi dezavantajlı etnik grupları kamu ve kadrolarında başat konuma getirdi. Popülist bir söylemle dezavantajlı gruplar için adaleti sağlayacağını öne süren Moi; sağlık, eğitim, su, yol gibi hizmetleri dezavantajlı etnik grupların yoğun olarak yaşadığı ve KADU birliğinin üssü konumunda olan Rift Vadisi gibi bölgelerde yoğunlaştırdı. Benzer şekilde tarım politikaları ve üniversiteye giriş kriterleri de dezavantajlı grupların lehine olacak şekilde düzenlendi. Otoriter bir yönetim kuran Moi, Haziran 1982'de anayasada değişikliğe giderek Kenya'yı hukuken tek partili devlete dönüştürdü. Bunu değişikliği eleştirenleri de hapis ile cezalandırdı. Aynı yıl Ağustos ayında Kikuyu hava kuvvetleri personeli Moi'ye karşı bir darbe girişiminde bulundu. Bastırılan darbe sonrasında içe dönük bir politika izleyen Moi rejimi muhaliflere karşı daha baskıcı bir tutum izledi (Oyugi, 1997; Korwa G. Adar, 2001).

1983'ten 1991'e kadar olan dönemde Moi çevresini daraltarak "sadıklar" olarak adlandırdığı batı bölgelerden ve Rift Vadisi'nden olan eski KADU mensuplarından danışmanlarıyla politika geliştirdi. Farklı gruplardan olan KANU mensupları zaman zaman partiden ihraç edilerek siyasi hayatlarına son verildi. Yanı sıra Moi, bağımsız

kamuya ait veya özel güç merkezlerinde tam kontrol sağlamak için adımlar attı. Etnik kalkınma birlikleri, özellikle Kikuyu oluşumları, olası ekonomik ve toplumsal güç edinimlerinin önüne geçmek için yasaklandı. Tüm bu uygulamalar halkta korku kültürünün oluşmasına yol açtı. Moi'nin politikalarını eleştirenler arasında halkı isyana teşvik gerekçesiyle hapsedilenler ve işkence görenler oldu. Bu muameleye maruz kalanlar arasında hiç yargılanmayanlar da olurken 160 siyasi tutuklu da hapishanede pasifize edildi (Korwa G. Adar, 2001).

Daniel Arap Moi¹⁷

Moi rejimiyle birlikte hak ihlallerinin nispeten az yaşandığı Kenya artık Amnesty International ve Africa Watch gibi insan hakları örgütlerinin yakından takip ettiği bir ülke oldu. 1980'lerin sonunda ise Kenya halklarının yaşadığı baskılar ülkede çok partili sistem talep eden muhalefetin oluşmasına yol açtı. 90'ların başında Kenya'da ekonomi gerilemeye başladı. 1980'lerin ilk yarısında yüzde 3, 1985-1990 arasında ise yüzde 4,9 civarında seyreden ekonomik büyüme 1991'de yüzde 2,2'ye gerilerken 1992'de neredeyse yüzde sıfıra kadar düştü. Yıllık 3,7 nüfus artışıyla kişi başı milli gelir özellikle kırsal kesimlerde hızla düşmekteydi. Kenya'nın ekonomik gerilemesinde her ne kadar kahve fiyatlarındaki düşüşün etkisi olsa da Moi,

¹⁷ **Kaynak:** <http://www.president.go.ke/daniel-arap-moi/>

yardımcısı ve merkez bankası başkanının dahil olduğu yolsuzluk ekonomiyi olumsuz etkileyen başat unsur olmuştur. 1992’de yolsuzluk neticesinde 300 ila 500 milyon doların kaybolduğu tahmin edilmektedir ve ekonomistlerce bu meblağ ülkenin yıllık büyüme miktarını yüzde iki oranında azaltmaktadır (Githinji, 2017: 24). Etkili politika geliştirememesi ve yolsuzluk aynı zamanda çay, kahve, tahıl gibi ürünlerin yetiştirilmesini de menfi yönde etkiledi. Baskıcı rejim ve kötüleşen ekonomi neticesinde değişim talepleri kaçınılmazdı. 1988’de gerçekleşen seçime hile karıştığı iddiaları da halkın çoklu parti yönetimine geçiş talebini kuvvetlendirdi. Seçime katılım yüzde 24,6 olup Kenya tarihindeki en düşük katılımlı seçim oldu. Bu şartlarda oluşan Altıncı Ulusal Meclis Kenya halkları nezdinde geçersizdi (Githinji, 2017).

4.1.5 1990’lar Sonrası Kenya

1988’lerin sonuna doğru Kenya siyasetinde etkin isimlerden de çok partili yönetim sistemine geçiş yönünde talepler oldu. 1988 seçimlerinden sonra istifa eden Kikuyuların önde gelen kabine bakanı ve iş adamı Kenneth Matiba, yine eski bir kabine bakanı olan Charles Rubia ile Mayıs 1990’da çoklu parti yönetimi için hükümet karşıtı propaganda başlattı. Eki bakanların akabinde tutuklanmaları ve Temmuz 1991’de sokak satıcılarının tezgahlarına el konmasıyla Nairobi’de hükümet karşıtı isyanlar başladı. En az 28 kişinin öldüğü olaylar neticesinde Moi partisinin işleyişini denetlemek üzere bir gözlem komitesi atadı. Fakat Moi ve atadığı komite Kenya’nın kesinlikle tek-parti sistemini sürdürmesi gerektiği sonucuna vardı. Muhalefet partilerinin yasallaşmasının kabile çatışmalarını artıracak ve ulusal bütünlüğü bozacağını gerekçe gösteren Moi’nin muhalif grupların yeni bir parti kurabileceğine dair çekinceleri de vardı. Şubat 1991’de ise Luoların siyasi lideri ve Kenyatta yönetiminde bir dönem başkan yardımcılığı yapmış olan Jaramogi Oginga Odinga Ulusal Demokratik Parti’yi kurdu. Çok partili demokrasinin ekonomi ve siyasetteki kötü gidişatı düzelteceğinin iddia eden Odinga, yakın zamanda özgürlüklerine kavuşan Matiba ve Rubia’nın yanı sıra Luhyaların öncü liderlerinden olan Martin Shikuku ve Masinde Muliro’nun da dahil olduğu dokuz kişi ile aynı yılın Ağustos ayında Demokrasinin Restorasyonu Forumu (FORD)’nu kurdu. Böylece bir

bakıma KANU'nun restorasyonu gerçekleşmiş oldu (Hansen T. O., 2009; Githinji, 2017).

Siyasi parti kurmayı illegal olmaktan çıkaran bir diğerk önemli unsur da Kasım 1991'de Kenya İstişare Grubu'nun Paris'te düzenlediğı toplantıda müttefiklerin Kenya'ya yaptığı uyarılar oldu. 1989'a kadar çoğı Afrika ülkesinin aksine Kenya dış yardımlardan yararlanabiliyordu. Soğuk Savaş sonrasında ülkede artan yolsuzluk, Kenya'nın ekonomik düzenleme politikalarını uygulamada yetersiz kalışı- ki bu politikalar çoğı Afrika ülkesi tarafından 1980'lerin ortalarından itibaren uygulanmaktaydı- dış yatırımların Kenya'ya desteğini olumsuz etkiledi. Geniş çaplı ekonomik büyümenin politik reformlarla sağlanabileceğini savunan bağışçılar yardımlar için gerekli siyasi düzenlemelerin yapılmasını şart koştu. Siyasette çoğulculuk, insan haklarına saygı, hukuk kurallarının uygulanması, ifade ve topluluk oluşturma özgürlüğü ile yolsuzlukla mücadele noktasında somut adımların atılması Paris'te gerçekleşen İstişare Grubu toplantısında Kenya'ya yardımlara karşılık şart koşuldu ve altı aylık süre zarfında bu alanlarda ilerlemenin denetleneceğı Kenya temsilcilerine söylendi. Toplantıdan iki hafta sonra Moi parti kurma yasağını kaldırarak bir sonraki parlamento seçimlerin çok partili olacağını duyurdu. Bunun üzerine, eski başkan yardımcısı Mwai Kibaki'nin de dahil olduğı birkaç Kikuyu bakan KANU'dan istifa ederek muhalefete katıldı (Hornsby, 2012).

Parti kurma yasağının kaldırılmasının ardından Moi'nin belirleyeceğı seçim tarihine kadar muhalefet partileri kurulmaya başladı. Kenneth Matiba, Oginga Odinga ve Martin Shikuku tarafından yönetilen Demokrasinin Restorasyonu Forumu (FORD) Kikuyu, Luo, Kamba ve Luhyaları temsil etmekteydi. Ancak etnik bağlantılara göre FORD iki ayrı muhalif partiye bölündü. Raila Odinga'nın yönettiğı FORD Kenya Luolardan destek alırken Kenneth Matiba ve Martin Shikuku tarafından yönetilen FORD Asili Kikuyu ve Luhyalar tarafından desteklenmekteydi. Bu dönemde Moi Hükümetinde zamanında başkan yardımcılığı da yapmış olan Mwai Kibaki istifa ederek Demokratik Parti (DP)'yi kurdu. DP çoğunlukla Kenyatta rejiminde etkin olan Kikuyu elitleri ile Kenya Dağı civarındaki topluluklar tarafından desteklenmekteydi. Böylece eskiden beri devam eden kuzey-güney çatışmasında Kikuyu muhalefeti büyük oranda DP tarafından temsil edilmekteydi (Githinji, 2017).

Moi muhalefet partileri sayesinde bağışçıları memnun etmeye çalışırken Kenya halkını da çok partililiğin etnik çatışmalara ve nihayetinde ülkenin bölünmesine yol açacağına inandırmaya çalışıyordu. Aralık 1991’de Kenya’nın batısında kaynağı net olarak belirlenemeyen etnik çatışmalar patlak verdi. Mayıs 1992’ye kadar Rift Vadisi civarındaki Kalenjin topraklarının Kalenjin olmayan göçmenler tarafından ikame edilen bölgelerin neredeyse tamamına kargaşa hakim oldu. Hükümet bu çatışmaları önleme konusunda yetersiz kaldı hatta bölge insanları hükümetin kargaşayı önleme taraftarı olmadığını savunmaktaydı. Çatışmalarda 800’den fazla kişinin öldüğü kayda geçerken 130.000 kişi evsiz kaldı (Githinji, 2017: 72). Böylece muhalif grupların çok partili demokrasi talepleri şiddet ve çatışmayla karşılık buldu. Hükümetin muhalif grupları susturma çabaları sadece çatışmaları önlemedeki pasiflikten ibaret değildi. Yerel yönetimler ve polis vasıtasıyla muhalif grupların organize eylemler gerçekleştirmesine ve kırsal bölgelerde halka hitap etmesine engel olundu. Yanı sıra Rift Vadisi’ne ve Kuzeydoğu bölgelere muhalif konuşmacıların girişleri engellendi. Yine de bölgeye girmeye çalışan hatipler darp edildi ve bazı durumlarda hapsedildi (Githinji, 2017).

Seçim Komisyonu da muhalefeti sınırlandırıcı uygulamalarda bulunmaktaydı. Muhalefetin taleplerine rağmen Komisyona sadece bir yeni üye alındı. Komisyon ayrıca 18 yaşındaki 1.2 milyon genç seçmenin kimlik kartlarını çıkarmayı reddetti. Muhalefetin de eşit şartlarda faaliyet göstermesinin önüne geçti. Bunun yanında Komisyon, Uluslararası Hukukçular Komisyonu ve Ulusal Seçim Gözlemleme Birimi olarak da bilinen Kenya Ulusal Kilise Konseyi gibi yerel grupları akredite etmekten kaçındı ve böylece bu gruplar yaklaşık 9000 seçim yerinde faaliyet gösteremedi (Hornsby, 2012).

1992’de gerçekleşen ilk çok partili seçimlerde tüm zorluklara rağmen yüzde 53’lük bir katılımıla Kenya, 1963’den beri en yüksek katılımı seçimi gerçekleştirmiş oldu. Sandıklar geç saatlere kadar açık kaldı, görevliler ve gözlemciler tüm seçmenler oy verene kadar seçim mahalini terk etmedi. Seçim neticesinde Moi oyların sadece yüzde 36’sını almasına rağmen çoğunluk oyuyla yeniden seçildi. KANU ayrıca çoğunluk sayesinde Ulusal Meclis’te en fazla sandalyeye sahip oldu. Ancak halk Moi yönetimine hala güvenmemekteydi. Muhalefet başkanlık ve parlamento oylarının yaklaşık üçte ikisini kazansa da etnik farklılıklar sebebiyle ortak hareket edemedi.

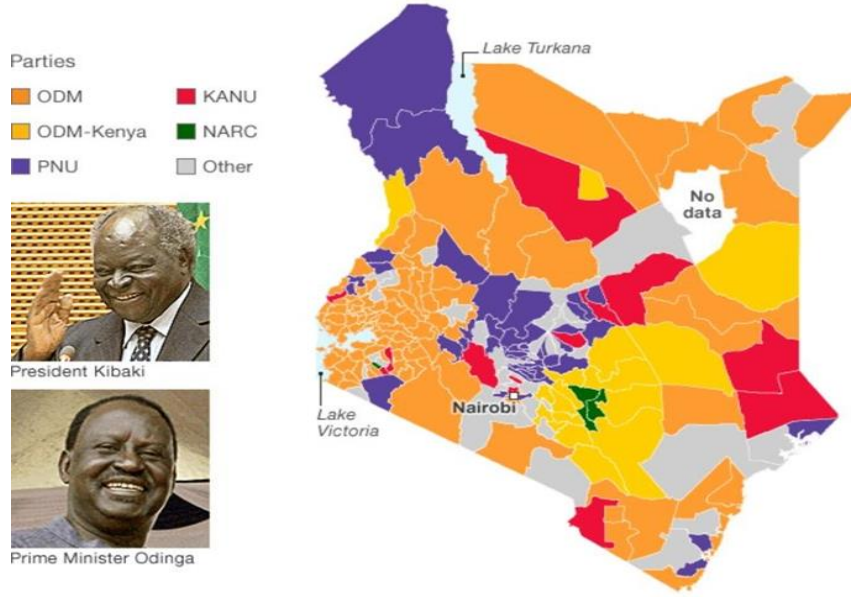
Böylece Moi ve KANU'nun güç kazandı ve muhalefet sadece yerel düzlemde zafer kazanmış oldu. Nairobi'nin de dahil olduğu birkaç belediyenin yönetimi muhalefete geçti. İlk çok partili olarak gerçekleşen bu seçimde muhalefetin en büyük hatası birlik sağlayamayıp etnik olarak bölünmesiydi. Moi yönetiminin baskılarına rağmen muhalefet bir adayda uzlaşabilseydi ya da her seçim bölgesi için ortak bir aday listesi belirleyebilseydi parlamentoda yaklaşık 16 sandalye ve muhtemelen Ulusal Meclisin kontrolünü kazanabilecekti (Manyasa, 2005: 103). 1992 seçimleri her ne kadar çok partili olsa da aslında ülke ağırlıklı olarak iki parti arasında bölünmüş oldu. Moi gereken yüzde 25'lik oranı beş bölgede elde eden tek başkan adayı oldu. Fakat sahip olduğu imkanlar ile ülkenin en ücra bölgelerinde dahi gerçekleştirdiği kampanyaların bunda etkisi büyüktü. Öte taraftan Kikuyuların çoğunlukta olduğu merkezde oyların sadece yüzde ikisini alarak Nairobi'de yenilgiye uğramış oldu (Manyasa, 2005).

Matiba ve FORD-A neredeyse tüm desteği Kikuyu merkezi olan Güney bölge, Rift Vadisi ve Nairobi ile Luhyaların çoğunlukta olduğu Batı bölgesinden aldı. Kibaki ve DP ise sadece Kenya Dağı bölgesinde başarılı olurken Odinga ve FORD-K ise sadece Luo merkezi Nyanz'dan yüksek oranda alabildi. Ancak FORD-K yine de sekiz bölgede en az bir sandalye alabildi (Hansen T. O., 2009)

Muhalefetin bütünlük sağlayamayışı ve Moi'nin oy çoğunluğu ile oy oranını yüzde 41'e yükseltmesiyle 1997 seçimleri 1992 seçimlerinden çok da farklı olmadı. KANU Ulusal Meclisin çoğunluğunu elde ederken Kenya kıyısında, Kikuyu, Luo ve diğer göçmenlerin yoğunlukta olduğu bölgede yine çatışmalar patlak verdi. KANU ve siyasilerin konuya kayıtsız kalması üzerine muhalefet küçük anayasal reformlar yapılmadıkça seçimleri boykot edeceğini belirtti. Daha güçlü bir muhalefetle karşılaşan ve parlamentodaki çoğunluğunu kaybetmeye başlayan Moi, başvurduğu taktiklere rağmen güç kaybetmeye başladı. Aslında 1980'lerde başlayan demokrasiye geçiş sürecinde 1992 ve 1997 seçimleri önemli adımlar oldu. Demokrasiye geçiş süreci her ne kadar günümüzde de devam etse de 1990'ların başı ve ortalarına kıyasla önemli mesafeler kaydetti. Ancak geçen her yılda gelişme gösterse de eski sistemin kalıntılarından tamamen kurtulamadı. Gelişmelerden biri olarak 2001'de Ulusal Meclisin bağımsızlığını ilan ederek yasamayı yürütme kolundan ayırdığı yasayı geçirmesi örnek gösterilebilir (Githinji, 2017).

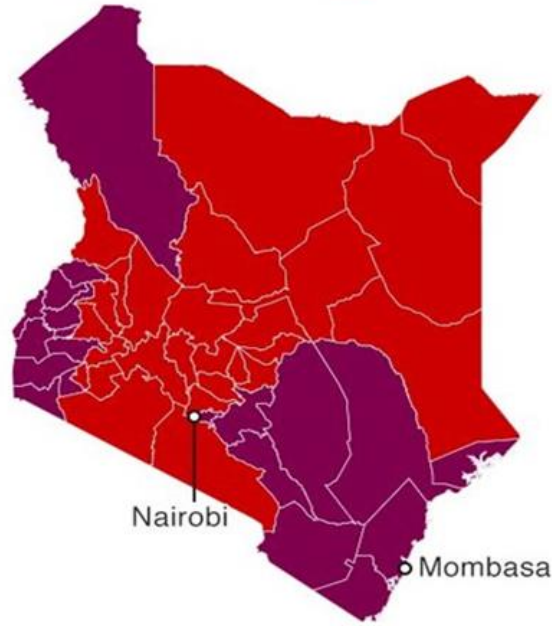
2002 seçimlerinde Mwai Kibaki, oyların yüzde altmış ikisini aldı ve Kenya'nın ilk başkanı Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta'yı yenerek başkan oldu. Muhalefet bu seçimde Ulusal Gökkuşuğu Koalisyonu (NARC) adı altında ittifak kurdu, ittifakın öne çıkan ismi ise Luo lideri Raila Odinga idi. 1960'larda KANU'yu oluşturan milliyetçi ittifaktan farklı olarak Kibaki ve Odinga Luo, Meru, Kikuyu, Embu, ve Kamba gibi grupları bir araya getirmiş oldu. Fakat ittifakta uzlaşmazlıklar baş gösterdi. Öncelikle Odinga Kibaki adına kampanya yürütmek için başbakan olmayı bekliyordu, ancak bu beklentisi karşılanmadı. Liberal Demokratik Parti'den olan ve NARC'ın kuruluşunda yer alan mensupların yeni kabinenin yarısını oluşturması bekleniyordu ama bu beklentinin neredeyse yarısı gerçekleşti. Böylece ekonomi, savunma, yargı, iç güvenlik gibi konularda Kikuyu, Meru ve Embu gruplarına mensup bakanlar etkili konuma geldi ve Kibaki yönetimi de güç dağılımı hususunda etnik ayrımcılıkla anılır oldu. Yeni anayasa Kibaki ile Odinga'nın uzlaşmadığı bir diğer konuydu. Odinga parlamenter sisteme geri dönme taraftarıyken Kibaki başkanlık sisteminde ısrarcıydı. İki siyasi arasındaki anlaşmazlık neticesinde Kibaki yeni anayasa için Kasım 2005'te referandum kararı aldı. Yüzde 58 hayır oyuyla çoğunluğunu Luo, Kalenjin ve Luhya'nın oluşturduğu muhalefet kazandı. Referandum sonuçları Kikuyu hegemonyasına karşın halkın gösterdiği tepki olarak yorumlandı. Yanı sıra 2007'de seçimlerinde Kibaki ile Odinga arasındaki rekabetin ilk adımı da bu referandum oldu denebilir (Aydoğdu, 2014; Githinji, 2017).

2007 Kenya Seçim Sonuçları¹⁸

Bölgelere Göre 2007 Kenya Seçim Sonuçları¹⁹

Toplam Oy Oranı ■ Kenyatta: 54.2% ■ Odinga: 44.9%

¹⁸ **Kaynak:** <https://www.bbc.com/news/uk-21592589>

¹⁹ **Kaynak:** <https://www.bbc.com/news/uk-21592589>

Muhalefetin halk nezdinde desteklenmesi üzerine Kibaki rejimi bir takım gelişmeler hızlandırdı. Ekonomik gelişme artarken 2007’de yüzde yediye ulaştı. Yerel yönetimlerde iyileşme görülürken Kenya Havayolları ile kahve ve çay piyasasında gelişmeler kaydedildi. Son yirmi yılda ilk kez kişisel gelirden artış oldu. Moi’den sonra Kenya’da giderek azalan yatırımlar ile turizm sektöründe artış yaşandı. Kibaki rejimi ayrıca ücretsiz ve evrensel temel eğitim programı oluşturdu. Ancak not edilmelidir ki bu tür gelişmeler yaşanırken çöküntü ve yolsuzluk devam etmiştir ve olumlu tabloya rağmen Kibaki seçilmemiştir. Bu durumun bir diğer sebebi de hükümet bazlı etnik ittifaklar olmuştur. Odinga ise 2007 seçimlerinden önce partisi Turuncu Demokratik Hareket (ODM) ile Kibaki’yi 2005 referandumunda yenen koalisyonu yeniden bir araya getirdi. Seçimden sonraki ilk iki gün 400.000 oy alan Odinga’yı son kerte Kibaki yendi (Daniel Branch, 2008; Githinji, 2017: 99). Ancak oldukça ihtilafli geçen Aralık 2007 seçimlerinde sonra Kenya’da altı hafta sürecek olan çatışmalar başladı ve ülke iç savaşın eşiğine geldi. 1500’den fazla Kenyalı hayatını kaybederken 300 000’in üzerinde kişi evlerini terk etmek zorunda kaldı. Çatışmalar Kikuyu ve Kalenjin nüfusun yoğun olduğu Rift Vadisi’nin merkez ve batı kesimlerinde gerçekleşti. Nairobi’de bulunan ve çoğunlukla Kikuyu ve Luoların yaşadığı Kibera gettosu ile Batı Kenya’daki Kisumu’da da yer yer çatışmalar yaşandı (Githinji, 2017).

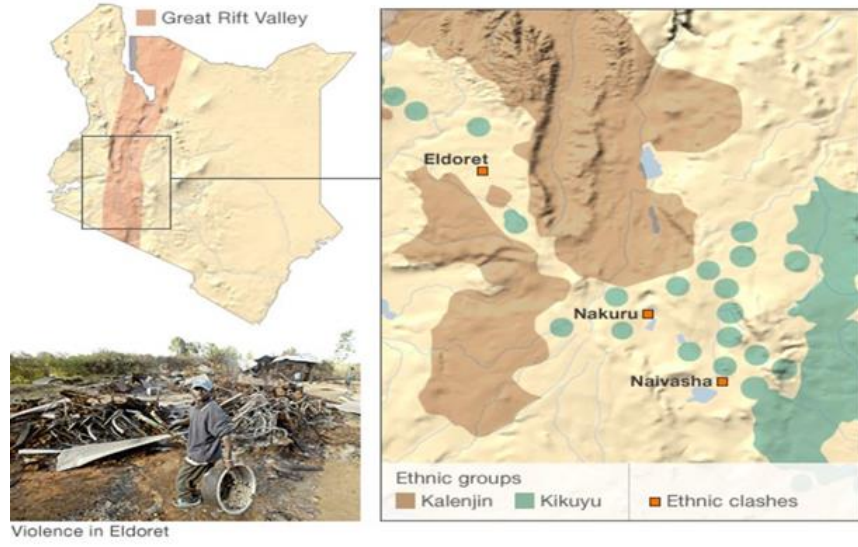
Mwai Kibaki²⁰

Kalenjinlerin Kikuyulara karşı Rift Vadisi'nin batısındaki Eldoret kasabasının çevresinde başlattığı saldırılara müteakip Kikuyu elitlerinin yine Kikuyulardan oluşan silahlı organizasyon Mungikiler vasıtasıyla karşı saldırıya geçtiği iddia edilmektedir (Lynch & Willis, 2014; Githinji, 2017: 101). Ayrıca bu organizasyonun Nakuru ile Naivasha'da bulunan Luolara da saldırıda bulunmuştur. Büyük Koalisyon olarak bilinen Ulusal Birlik Hükümeti'nin 28 Şubat 2008'de kurulmasıyla bir nebze de olsa barış sağlanmış oldu. BM genel sekreteri Kofi Annan ve Afrika Birliği'nin de dahil olduğu uluslararası toplumun da desteğiyle Büyük Koalisyon Raila Odinga'yı başbakan olarak meclise atadı. Odinga'nın partisi Turuncu Demokratik Hareket'e mensup diğer liderleri de kabineye dahil etmek amacıyla sandalye sayısı iki katına çıkarıldı ve parti Ulusal Meclis'te sandalyelerin çoğunluğunu oluşturdu. İki yönetici ve partileri arasındaki anlaşmazlıklara rağmen Büyük Koalisyon yeni anayasa için müzakerelere başladı ve 8 Ağustos 2010'da anayasa için referanduma gidildi ve yüzde 69'luk oyla anayasa kabul edildi (Githinji, 2017: 103).

²⁰ **Kaynak:** <http://www.president.go.ke/mwai-kibaki/>

Kenya’da 2007 Seçimlerinden Sonraki Şiddet Olayları²¹

4.1.6. Uhuru Kenyatta Dönemi (2013-günümüz)

2007 seçimlerinden sonra uygulanan güç paylaşımı yeni anayasayla kaldırıldı ve böylece başbakanlık da bu durumdan etkilendi ve seçim sonucunda başkanın tüm gücü elinde bulundurması mümkün hale geldi. Anayasal olarak Kibaki’nin üçüncü döneminde seçime katılamayışı üzerine sekiz başkan adayı seçime girdi. Bu adaylar arasında başbakan Raila Odinga ile başbakan yardımcısı Uhuru Kenyatta da vardı ve seçim sonucunda Kenyatta 800 bin oy fazla alarak başkan oldu. 2013 seçimlerinden sonra da etnisite politikaları belirleyen önemli bir unsur olmaya devam etti (Yego, 2015).

Kikuyu ve Kalenjin grupları yeni hükümeti desteklerken Luo ve diğer etnik gruplar ötekileştirildiklerini düşünmekteydi ve hükümete olan güvenleri sarsılmıştı. Çok partili seçimlerle demokratikleşme ve kalkınma hedefleri tam anlamıyla gerçekleştirilemedi. Bunda bağımsız Kenya’nın kuruluşundan itibaren süregelen etnik ayrımcılıkların, yolsuzlukların ve yöneticilerin adaletsiz güç mücadelesinin etkisi büyüktü (Yego, 2015).

²¹ **Kaynak:** <https://www.bbc.com/news/uk-21592589>

Ancak Uhuru Kenyatta döneminde Somali ve Güney Sudan gibi savaş yorgunu komşu ülkelerden kaynaklanan saldırılar da stabil bir demokratik sisteme geçişi zorlaştırmıştır. Öte taraftan Kenyatta'nın bu döneminde ekonomi yüzde 5 oranında büyüme gösterirken yatırımlarda artış olmuştur (Yego, 2015).

Uhuru Kenyatta²²

Raila Odinga²³

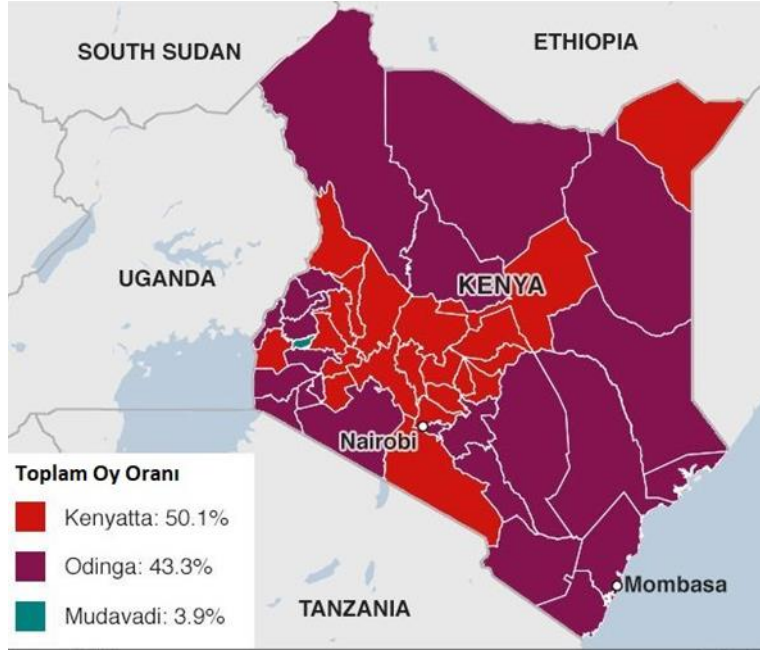
2017 seçimlerinde Uhuru Kenyatta'nın rakibi dördüncü kez Raila Odinga olmuştur. Seçim sunucunda Kenyatta oyların yüzde 54'ünü alırken Odinga yüzde 44 ile seçimi kaybetti. Ancak Odinga seçime hile karıştırıldığını iddiasıyla muhalefetin seçimi protesto etmesine yol açtı. Özellikle Kisumu şehrinde yoğunlaşan protestoların tıpkı 2007 seçimlerinde olduğu gibi kanlı çatışmalara dönüşmesinin önüne geçmek adına seçim komisyonu ağustos ayında gerçekleştirmek üzere seçimlerin iki ay sonra yenileneceğini duyurdu. Fakat bu iki aylık sürede herhangi bir değişiklik yaşanmadığını savunan Odinga adil olmadığı gerekçesiyle seçimi boykot etme çağrısında bulundu. Kenyatta böylece seçimi kazanırken Odinga da başkanlığını ilan etti. Odinga'nın bu eylemini yasa dışı olduğunu belirten Kenyatta seçimlerin elektronik ortamda gerçekleştiğini ve adil bir seçimle başkan olduğunu iddia etmekteydi (Lynch & Willis, 2014; Yego, 2015).

²² **Kaynak:** <https://millenniumedu.org/2013/09/30/kenya-president-uhuru-kenyatta-and-deputy-president-william-ruto-push-laptop-programme/>

²³ **Kaynak:** <https://www.nation.co.ke/news/Odinga-leaves-for-Zimbabwe-to-attend-Morgan-Tsvangirai-burial/1056-4311018-13kf2q8z/index.html>

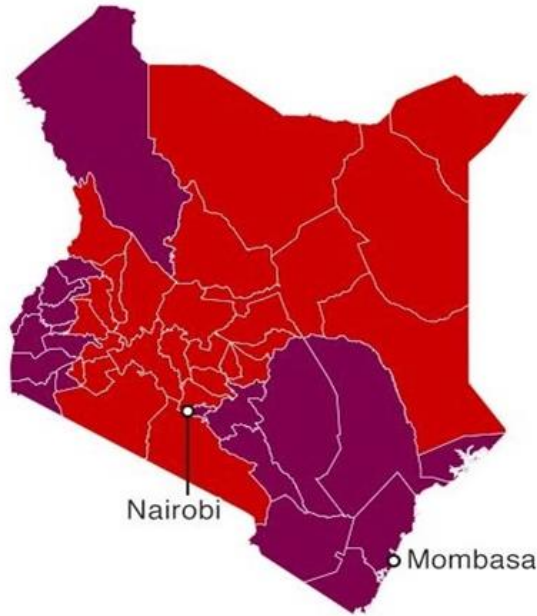
Kenya’da seçim sonrası protestoların son yıllarda artış göstermesinde işsizlik oranındaki artış, ekonomik problemler, ülkenin kuzeyinde baş gösteren kuraklık ve yolsuzluk temel sebepler arasındadır. Yanı sıra ülke kaynaklarının etnisite ve kabile bazlı olarak adil olmayan şekillerde paylaşılması toplumda öfkeye sebep olmaktadır. Seçimlerin adil ve güvenli bir ortamda gerçekleştirilmesi kanlı eylemlerin gerçekleşmesinin önüne geçecektir. Yolsuzluğun önlenmesi ve devlet imkanlarının iktidar partisinin mensup olduğu kabile arasında paylaşılmasının engellenmesi toplumun kutuplaşmasının ve olası iç savaşın önüne geçecektir (Lynch & Willis, 2014; Yego, 2015).

Bölgelere Göre 2013 Kenya Seçim Sonuçları²⁴

Bölgelere Göre 2017 Kenya Seçim Sonuçları²⁵

Toplam Oy Oranı Kenyatta: 54.2% Odinga: 44.9%

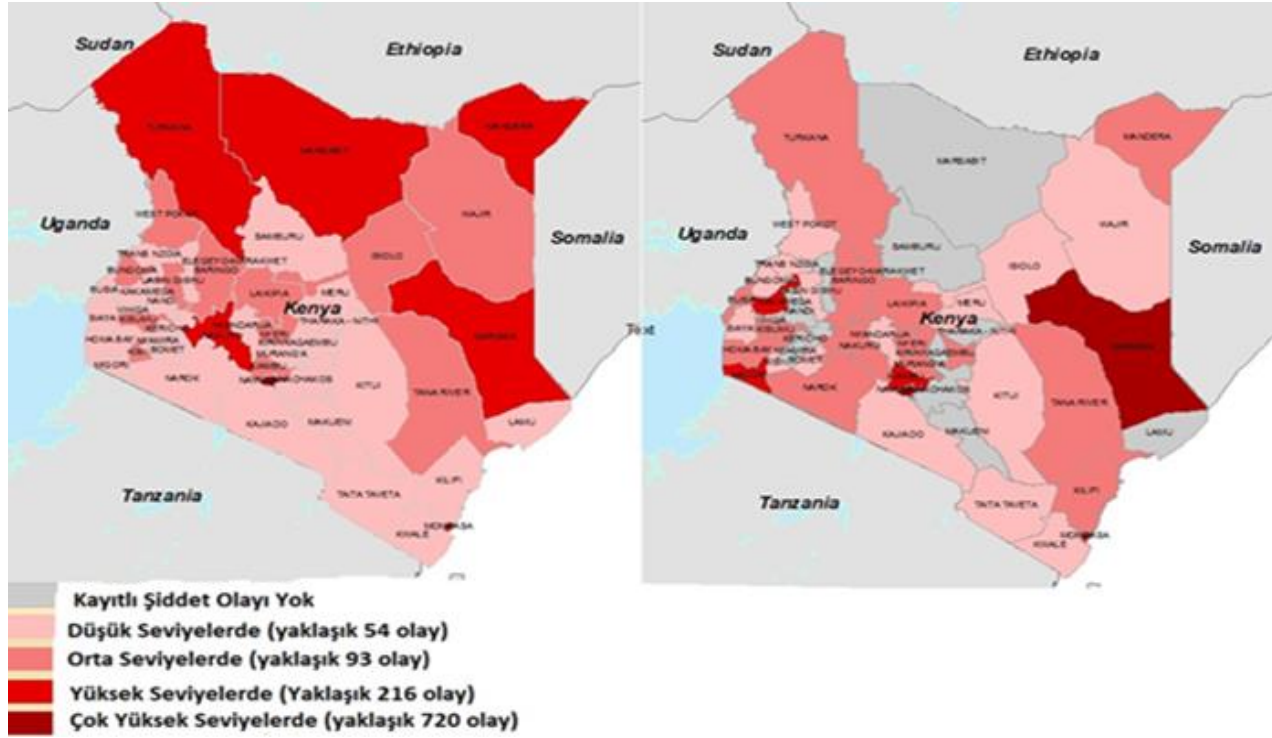
²⁴ **Kaynak:** <https://lytonsanalytics.wordpress.com/2017/09/27/election-fraud-detection-empirical-analysis-of-kenyan-2013-elections-results-using-ms-excel-and-idea/>

²⁵ **Kaynak:** <https://www.bbc.com/news/world-africa-40924352>

Kenya'da Bölgelere Göre Çatışma Olayları²⁶

Ocak 1997- Aralık 2012 Arası Tüm Şiddet Oranları

Ocak 2013- Şubat 2013 Arası Tüm Şiddet Oranları

4.2 KENYA'DA DİRENİŞ HAREKETLERİ

Bağımsızlıktan sonra Kenya birbiriyle bağlantılı olan birçok sebep neticesinde istediği ekonomik ve siyasi başarıyı yakalayamamış; belli dönemlerde siyasi istikrar sağlanmış olsa bile adil ve demokratik bir yönetimden uzak siyasi konjonktür halkın refah düzeyini olumsuz etkilemiş ve ülkeyi iç savaşın eşiğine getiren çatışmalar yaşanmıştır. Ekonomik problemler emekçilerin greve gitmesine yol açmış, ülke kaynaklarının kabile ve etnik gruplar arasında dengesiz dağılımı halkın hükümete karşı güvenini sarsmış ve Kenya gibi pek çok farklı etnik grubu barındıran bir ülkede çatışmalar kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca Somali ve Uganda gibi komşu ülkelerdeki

²⁶ **Kaynak:** <https://www.acleddata.com/2013/03/02/kenyan-violence-by-county/>

güvenlik krizi Kenya'yı da etkilemektedir. Bu bağlamda Eş-Şebâb'ın Kenya saldırıları sonrasında bir dizi tedbir alınmıştır. Fakat 11 Eylül sonrasında küresel terörle mücadele programına dahil olan Kenya yönetimi, uzun vadede sivil haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle sivil toplum örgütlerinin tepkisini çekmiştir. Toplumsal, ekonomik ve siyasi kalkınma ile çatışmaların sonlandırılması Kenya halklarının yaşadığı problemlerin tespit edilmesi ve bu sorunlara ülke gerçekliği göz ardı edilmeden realist ve uygulanabilir çözümlerin hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır.

4.2.1. Siyasi ve Etnik Direniş ve Çatışma Hareketleri

Direniş ve ayaklanma pek çok Afrika ülkesinde olduğu gibi Kenya'da da farklı yöntemler kullanılarak ülke tarihi boyunca tecrübe edilmiştir. Sömürgecilik döneminin ilk protestolarından biri Zanzibar Sultanı Waiyaki Wa Henry'nin Britanya Doğu Afrika Şirketi'nin 1888'de Kenya kıyılarında imtiyaz elde etmesine tepki olarak şirketin mülkiyetindeki Lugard's Fort'u yakması ile gerçekleşti. Fakat sömürge yönetimi bu protestoya şiddetle mukabele ederek Henry'yı öldürdü. Bu minvalde bir diğer direniş Uganda demiryolu inşaatına karşı oldu ve bu protesto İngiliz sömürge idaresinin gerçekleştirdiği suikastlerle bastırıldı (Hansen, 2009: 4). 1921 yılında ise Kenya'da ilk siyasi direniş hareketi kuruldu. Genç Kikuyu Birliği adındaki bu hareket ekonomik kaynakların sömürgeciler tarafından el konulması ve Kenya yerel halklarının siyasetten uzaklaştırılması gibi hak ihlallerine tepki olarak kuruldu. Genç Kikuyu Birliği daha sonra Kenya Afrika Birliği adını aldı ve bu oluşumdan sonra bağımsızlığı hızlandıracak Mau Mau isyanı Kenya tarihinin en önemli direniş hareketi oldu (1952-1960). Ancak sömürge idaresinde ve bağımsızlıktan günümüze kadarki süreçte İngilizler Kenya'daki etnik gruplar arasındaki gerilimden siyasi ve ekonomik çıkar sağlama adına faydalanmıştır. Bağımsızlık sürecinde etnik grupların organize olması uzun zaman almış ve Kenya milliyetçiliği bağımsızlıktan sonra kabile milliyetçiliği ile yer değiştirmiştir (Hansen, 2009).

1963'de Kenya Afrika Ulusal Birliği'nin (KANU) seçimleri kazanmasıyla tek partili bir sistemle Kenya yönetilmeye başlandı. Parti ve devlet başkanı Jomo Kenyatta'nın

Luo kabilesinin kurduğu muhalefet partilerini yasaklaması halkın tepkisini çekti ve Kenya toplumunda Jomo Kenyatta'nın mensubu olduğu Kikuyuların ayrıcalıklı bir statüye sahip olduğu algısına yol açtı. Kenyatta öncelikle devlet başkanının yetkilerini artırarak muhalefeti bastırma yoluna gitti. 1963 anayasasındaki düzenlemeler meclisi dağıtma ya da meclisin işleyişine müdahale yetkisini devlet başkanına verdi (Mutula, Muna, & Koma, 2013: 269). Bu şekilde meclisi kontrol edebilen başkan tek parti yönetimini rahat bir şekilde devam ettirerek muhalefetin etkisini kırmış oldu. Özellikle Kenya Anayasası'nda başkanın ve meclisin gücü kötüye kullanmasının önüne geçebilecek net bir yasanın olmayışı kaynakların adaletsiz dağıtımına ve etnik ayrımcılığa zemin hazırlamıştır. Bu da ülkede farklı etnik grupların marjinalleşmesine sebep olmuştur. Yanı sıra devlet kadrolarına başkana sadık olan kişi ve gruplar atanırken başta Kenyatta ailesi olmak üzere Kikuyular ayrıcalıklı bir statü kazanmış oldu. Başkanın yetki alanı bu dönemde alabildiğine genişledi. Yönetime sadık vatandaşların üst düzey görevlere getirilmesi, kabine üyelerini belirleme ve işten çıkarma işlerini de bizzat devlet başkanının yapabiliyor olması diktatörlüğün önünü açtı. Yönetime sadık vatandaşlar toprak, para ve güç ile ödüllendirildi. Neticede liyakatten ziyade nepotizm ve kabileciliğin yaygın olması, denetim eksikliği ve muhalefet ile sivil toplumun bastırılması yolsuzluğun ülke genelinde yaygınlaşmasına yol açtı. Tüm bu faktörler etnik çatışmalar ve kitlesel protestolara yol açarken bu hareketlerin şiddetle bastırılması kitlesel direnişin etkili olamamasının nedenlerinden biriydi. Zira can güvenliği gibi kaygılardan ötürü yönetimden memnun olmasalar da protestolara katılmaktan çekinenler de vardı. Örneğin bağımsızlık mücadelesinde Kenyatta ile birlikte direnen J.M. Kauriki, Kenyatta hükümetinin politikalarını eleştirmiş ve özellikle yolsuzluğa işaret etmiştir. Kenyatta'nın önceden sömürgecilerin yönetiminde olan toprakları kendi yakınlarına dağıtmasına karşı çıkmıştır. Kauriki bu eleştirilerinden sonra şüpheli bir suikaste uğramış ve hayatını kaybetmiştir. Kenyatta ise olası bir ayaklanmayı önlemek adına cinayet için soruşturma talebinde bulunmuştur (Mutula, Muna, & Koma, 2013: 273). Yerel yönetimlerin de bizzat başkan tarafından seçilmesi ve yönlendirilmesi farklı etnik grupların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde de denetim ve baskının artmasına yol açmıştır ki bu da kitlesel direnişleri olumsuz etkilemiştir. Kenyatta öldüğü 1978

yılında “41 il temsilcisiinden 35’inin; 8 bölge temsilcisiinden 5’inin ve 19 daimi sekreterden 13’ünün Kikuyu olduğu bir hükümet bıraktı” (Amutabi, 2009: 58).

1978’de Kalenjin olan Daniel Arap Moi döneminde de yolsuzluk ve nepotizm devam etti. Bu kez güç Kikuyulardan Kalenjinlere geçmişti ve devlet kaynaklarından en fazla Kalenjinler faydalanırken devlet kurumlarında da ağırlıklı olarak Kalenjinler görev almaktaydı. Göreve geldikten sonra gücü merkezileştirip şahsileştiren Moi, insan hakları, yolsuzluk ve kabilecilik ile mücadele gibi vaatlerini ikinci plana aldı (Korwa G. Adar, 2001: 5). Aksine liderliğine karşı çıkanları engellemek için baskı ve şiddet yoluna gitti. Örneğin 1982’de Jaramogi Oginga Odinga ve George Anyona sosyalist bir muhalefet partisi kurmaya teşebbüs etti ancak Moi’nin ülkeyi tek partili bir sistemle yönetme isteği karşısında başarısız oldu. Moi muhalifleri çeşitli suçlamalar ve yolsuzluklarla ilişkilendirerek engellemiştir. 1980-90 yılları arasında polis ve güvenlik güçleri kullanılarak her türlü rejim eleştirisi bastırılmaya çalışılmıştır.

1982’de Moi’ye karşı gerçekleştirilen darbe girişimi başarısız oldu, fakat bunun üzerine çıkarılan anayasa ile Kenya resmi olarak tek parti yönetimini kabul etti. Demokrasinin önüne geçen bu anayasa halk tarafından tepkiyle karşılandı ve gösteriler başladı. Güvenlik güçleri protestolara şiddetle mukabele etti ve 1992’ye kadar tek partili rejim sürdü. 1992’de dış yardımların kesilmesi tehdidiyle karşılaşan Moi seçime gitme kararı aldı. Fakat Moi her fırsatta çok partili seçimin etnik çatışmalara yol açacağını söyleyerek tek parti sistemini devam ettirmek istemiştir. Etnik gruplar arasında çıkan parti çatışmaları seçimden çok önce 1991’in sonlarında başlayıp Aralık 1992’ye kadar sürdü ve bu süre zarfında 1500 civarında Kenyalı hayatını kaybederken 300.000 Kenyalı evlerini terk etmek zorunda kaldı. Hükümet şiddeti bastırmada etkili olamadı. Şiddet eylemlerinde tutuklananlar olsa da Africa Watch gibi gözlemcilerin raporlarına göre çoğu ceza almadan serbest bırakıldı. Yanı sıra gözlemcilere göre Kenya hükümetinin etnik çatışmalara zemin hazırlamıştı ve şiddet gösterileri halk tarafından bir anda gerçekleştirilmemişti (Human Rights Development, 1994). Seçimden sonra Moi iktidarını devam ettirdi ve seçimle birlikte siyasi sistemdeki şaibelerin azalmasına rağmen Moi rejiminin muhaliflere yönelik baskıları devam etti. 1993’de etnik çatışmalar sürerken Moi’nin mensubu olduğu Kalenjinler, Rift Vadisi bölgesinde Kikuyulara saldırdı ve saldırıların hükümet

tarafından desteklendiği parlamento komitesinin hazırladığı bir raporla doğrulandı (Human Rights Development, 1994). Darbe sonrasında gücünü garantiye almak için Moi, aşamalı olarak özel sektörde ve kamuda Kalenjinleştirme uygulamasına başladı. Zirai Kalkınma Birliği, Kenya Ticaret Bankası, Kenya Posta ve Telekomünikasyon, Kenya Merkez Bankası başta olmak üzere kilit noktalara Kalenjinler yerleştirildi (Korwa G. Adar, 2001: 7). Bu kurumlarda Kenyatta döneminde büyük oranda Kikuyular görev yapmaktaydı. Moi bu bakımdan Kenyatta'nın etnik ayrımcılık politikasını devam ettirdi.

Etnik çatışmalara karşı olan ve bunları protesto eden aktivistlerden de halkı kışkırttıkları gerekçesiyle saldırıya uğrayanlar, tutuklananlar, mitingleri iptal edilenler oldu. Çevreci aktivistlerden Wangari Maathai'nin Nakuru'da çatışma kurbanları için düzenleyeceği üç gösteri polis müdahalesiyle engellendi. Benzer şekilde Maathai ile ilişkilendirilen eczacı John Makanga 25 Şubatta tutuklandı. Polis tarafından saldırıya uğrayan Makanga, iki hafta gözaltında tutuldu ve şiddetin sorumlusu olarak hükümeti işaret eden kitapçıklar dağıttığı için suçlandı. 1993 yılında Maathai ayrıca siyasi tutukluların serbest bırakılması için aktivistlerle açlık grevi yaptı. Özgürlük Köşesi olarak adlandırdıkları Uhuru Parkı'nda gerçekleşen grevin dördüncü gününde Maathai ile üç aktivist polis tarafından şiddet gördü ve olaylar üzerine Moi Maathai'yi "devletin düzen ve güvenliğine kasteden deli bir kadın" olarak nitelendirdi. Kikuyuların Kalenjinlere karşı saldırılarının devlet eliyle gerçekleştiği iddiasındaki kitapçıkların dağıtılmasından sorumlu tutuldu ve 93'ten itibaren birkaç yıl siyasi liderlerin tehdidine maruz kaldı (Vidal, 2011).

1993'te muhaliflere yönelik polis müdahalesi sürmekteydi ve bu kapsamda ocak ayında güvenlik polis birimi FORD-Kenya üyesi Paul Muite'yi ofisinden kaçırma teşebbüsünde bulundu. Daha sonra FORD-Kenya lideri Raila Odinga yasal olamayan bir törene katıldığı gerekçesiyle tutuklandı ve bu olaydan bir ay sonra Odinga bu kez Kisii bölgesinde ara seçim kampanyası yaparken beş muhalif parlamenter ile birlikte tutuklandı (Human Rights Development, 1994).

Muhaliflerin yaşadığı baskı ve seçim öncesi ve sonrasında gerçekleşen etnik gruplar arasındaki çatışmalara rağmen 1992 seçimleri bağımsızlıktan sonra demokrasiye geçişte Kenya için önemli bir adım oldu. 1997 seçimlerinde de benzer şiddet olayları

gözlendi. Seçimlerden altı ay önce KANU üyesi aktivistlerin muhalif etnik gruplara saldırması neticesinde 100'den fazla kişinin ölümüne 100 000'den fazla kişinin evlerini terk etmesine yol açtı (Hansen T. O., 2009: 291). Rift Vadisi'nde KANU destekçileri silahlı Kikuyu aktivistlerine saldırdı ve 120 Kenyalı hayatını kaybetti. Önceki seçimden farklı olarak 1997'de ilk kez Kikuyular organize bir biçimde seçimlere muhalefet etti. Ancak her iki seçimde de ortak gözlenen durum üst düzey siyasilerin de çatışmaları desteklemesiydi (Kenya Political Violence Spirals, 1998: 3). Siyasi şiddet, çoğunlukla Kikuyuların desteklediği Demokratik Parti'nin Kalenjin destekli KANU'yu seçimde yendiği bölgelerde yoğunluğunda. 2002 seçimlerinde iki dönem başkanlık yaptığı için Moi aday olamayacaktı ve onun yerine KANU Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta'yı aday gösterdi. Moi'nin bu seçiminden rahatsız olan bir grup KANU üyesi Rainbow Coalition (Gökkuşağı Koalisyonu) adı altında lideri Raila Odinga olmak üzere bir oluşuma gitti. Rainbow Coalition daha sonra Kenya Ulusal Parti İttifakı ismindeki 13 parti ile Liberal Demokrat Parti (LDP)'nin oluşturduğu bir yapı halini aldı ve Raila Odinga başbakan aday olarak gösterilirken Mwai Kibaki başkan aday oldu. Kibaki seçimleri kazanıp başkan oldu. Diğer iki seçimden farklı olarak 2002 seçimlerinde ciddi çatışmalar yaşanmadı (Hansen T. O., 2009).

2007 seçimlerinde ise Kibaki başkan seçilmişti, fakat henüz sonuçlar açıklanmadan etnik çatışmalar patlak verdi. Sonuçların ilanından sonra artış gösteren çatışmalarda yaklaşık 1333 kişi yaralanırken neredeyse yarım milyon Kenyalı şiddet yüzünden göçe zorlandı. Çatışmalar ilk kez Rift Vadisi'nin Eldoret bölgesinde Odinga'yı destekleyen Kalenjinler ile Kibaki'yi destekleyen Kikuyular arasında başladı. Etnik çatışma biçiminde vuku bulan şiddet eylemlerini önceki seçimlerde olduğu gibi yerel siyasilerin de desteklediği öne sürülmektedir. Çatışmalarda şiddet uygulanması noktasında etnik mensubiyetler baz alınmaktaydı ve bu sebeple Kikuyular nefsi müdafaa kuvvetleri adı altında milis kuvvetleri oluşturdu (Hansen T. O., 2009: 292). Yanı sıra Kikuyular tarafından 1980'de kurulan Mungikiler Kenya'nın pek çok bölgesinde geniş çaplı şiddet eylemleri gerçekleştirdi. Şiddet eylemleri esnasında yağmalama gibi vandallıklar da gerçekleştiren gruplar eylemlere katılanları parayla ödüllendirerek eylemlere katılımı artırmayı hedefledi. Polis, bazı bölgelerde şiddet eylemlerini durdurmada başarısız olmuştur ve polisin ateş açmasıyla da pek çok

yaralanma gerçekleşmiştir (Commission of Inquiring into Post-Election Violence, 2008: 38).

Katılım oranının %86 olduğu 2013 seçimlerinde ise Uhuru Kenyatta oyların %50.07'sini alarak başkan oldu. Kenyatta'nın rakibi Raila Odinga ise seçimlere hile karıştığını iddia etti. Kuralların ihlal edilmesi nedeniyle yaklaşık 330 bin oyun geçersiz sayıldığı seçimlerde şiddet olayları 2007'de olduğu gibi büyük çapta değildi. Ancak 17 görevli seçim sürecinde öldürüldü. 2017 seçimlerinde ise Odinga ile Kenyatta tekrar karşı karşıya geldi ve oyların %54'ünü alan Kenyatta yeniden başkan seçildi. Odinga'nın seçimin hileli olduğu yönündeki açıklamalarının ardından muhalifler protestolara başladı ve kısa süre içinde şiddet eylemleri baş gösterdi. Daha önceki seçimlerdeki hile iddiaları ve buna bağlı olarak baş gösteren şiddet eylemleri Kenya'nın 2013 seçimlerine 480 milyon dolar gibi büyük bir meblağ ayırmasına yol açtı. Ancak seçimden günler önce Kenya Bağımsız Seçim ve Sınırlar Komisyonu görevlisi Chris Msando'nun ölü bulunması (Heerden & Moorhouse, 2017) ve Adli Tıp Kurumu'nun cesedin işkence gördüğünü yönündeki raporuna binaen Odinga'nın Msanda'nın bilgileri kullanılarak seçim sistemine girildiği ve sonuçlara bu şekilde hile karıştığı iddiası halk nezdinde öfkeye sebep oldu ve eylemlere hız kazandırdı. Seçim Kurumu, Odinga'nın bu iddialarının asılsız olduğunu belirtti ve aksine sonuçlar açıklanmadan bu tür iddialarda bulunmanın seçimin güvenli bir şekilde gerçekleşmesini engellediğini öne sürdü. Öte taraftan eylemciler ile polis çatışmasının sürmesi üzerine Kenya Anayasa Mahkemesi Başkanı David Maraga seçimin iptal edildiğini duyurdu. Kenya Seçim Kurulu, seçim sürecinin anayasada belirtilen biçimde gerçekleşmediği ve seçimde hileli yollara başvurulduğu gerekçesiyle iptal edilen seçimin 17 Ekim'de tekrarlanacağını ilan etti. Fakat Raila Odinga talep ettikleri değişikliklerin yapılmadığı ve ertelenen seçimin de formaliteden ibaret olduğu gerekçesiyle seçimi boykot kararı aldı. Böylece 2017 yılında Kenyatta yeniden başkan oldu (Heerden & Moorhouse, 2017).

4.2.2. Ekonomi Temelli Direniş ve Çatışma Hareketleri

Kenya'da çatışma ve gösterilere sebep olan birbiriyle bağlantılı pek çok etmen vardır ve ekonomi bu faktörlerin başında gelmektedir. Kenya'da bir gelenek haline gelen

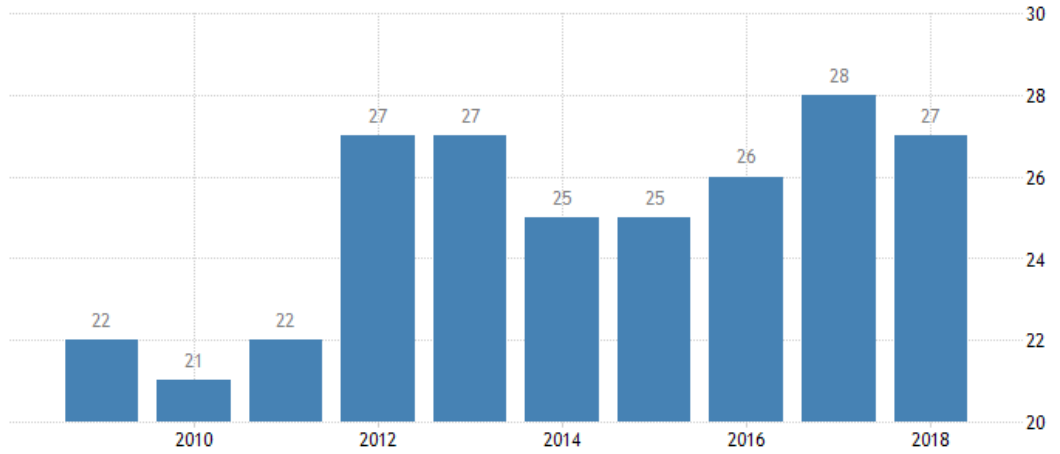
yolsuzluk ve kaynakların adaletsiz dağılımı öncelikle etnik ayrımcılık ile otoriter rejimlerin şeffaf bir ekonomik yapılanmayı sağlayamamalarından kaynaklanmaktadır. Sömürgeci yönetimden devralınan adaletsiz ekonomik sistem bu kez Kenyalılarda oluşan elit yönetici sınıf tarafından uygulanmıştır. Bağımsızlıktan günümüze kadar devlet başkanının mensubu olduğu kabile ülkedeki kilit mevkilerde görev almış, verimli arazilerin sahibi olmuş ve ülke kaynaklarından en üst düzeyde faydalanmıştır. Fakat farklı kabile ve etnik gruplara mensup olan Kenyalılar ötekileştirilmiştir ki bu da uzun vadede çatışmalara yol açmıştır.

1963'te Kenya bağımsızlığının elde ettikten sonra devlet başkanı olan Jomo Kenyatta, sömürgecilik döneminde kolonyal yönetimin el koyduğu verimli arazileri sahiplerin iade etmemiştir. Kalenjinler ve diğer kabilelerin toprakları çoğunlukla Kenyatta'nın kabilesi olan Kikuyular arasında paylaştırılmış ve bizzat Kenyatta en büyük toprak sahipleri arasına girmiştir. Moi döneminde ise ülke genelindeki yolsuzluk vakaları hız kazanmış ve Moi de bu olaylara dahil olmuştur. 1990'larda altın ve pırlanta ihracatı için ulusal bütçenin yaklaşık beşte biri ihracat kredileri için harcanmıştır. Goldenberg skandalı olarak bilinen bu olay Kenya tarihinin en büyük yolsuzluk vakası olmuştur. Devlet başkanı ve üst düzey yöneticilerin dahil olduğu bu yolsuzluk olayı etraflıca soruşturulmamış ancak birkaç yetkili 200'e kadar suç ile ilişkilendirilmiştir. Bu durumun temelinde yolsuzluğun hükümetler değişse de bir Kenya gerçeği olarak devam etmesi ve kabilecilik ile nepotizmin ülke genelinde tüm kurumlarda yaygın olması bulunmaktadır. Üçüncü Başkan Mwai Kibaki yolsuzlukları önleme vaatleriyle göreve geldi. Her ne kadar basın-yayındaki baskıların azalması, ilköğretimin zorunlu kılınması, seçimlerin yeniden uygulamaya konması gibi olumlu gelişmeler Kibaki döneminde yaşansa da yolsuzluk büyük bir problem olarak devam etti. Kibaki tıpkı Jomo Kenyatta gibi parlamentoda Kikuyuların çoğunluğunu sağladı (Hansen T. O., 2009).

Kenya'da yolsuzluk sadece siyaset ve bürokrasiye mahsus bir durum olmayıp her alanda Kenyalıları etkilemekte ve zengin-yoksul arasındaki uçurumun artmasına yol açmaktadır. Rüşvet Kenya genelinde farklı sektörlerde oldukça yaygın olup halkın yoksullaşmasına direkt olarak etki etmektedir. Transparency International 2017 raporu 180 ülkede kamudaki yolsuzluk oranlarını incelemektedir. Çalışmanın kullandığı 0 ve 100 arasındaki ölçeğe göre yolsuzluğun probleminin olmayışı 0 ile

temsil edilirken yolsuzluğun ciddi sorun olduğu durumlar 100 ile gösterilmektedir. Kenya 2017’de 28, 2016’da 26 puan alarak 180 ülke arasında yolsuzluğun büyük oranda yaşanmadığı 143. ülke olmuştur (Corruption Perceptions Index, 2017).

Yıllara Göre Kenya Yolsuzluk Endeksi²⁷

2018 Transparency International Raporuna göre Kenya, 100 üzerinden 27 puan almıştır. 1996’dan 2018’e kadar ortalama 22.82 puan alan Kenya, en düşük orana 19 puanla 2002’de ulaşırken, 2017’de 28 puanla tarihinin en yüksek yolsuzluk oranına ulaşmıştır (Kenya Corruption Index, 2019).

Transparency International’ın 2008 ve 2012 yılları arasında uyguladığı anketler katılımcıların yüzde 30 ve 56’sı arasındakilerin kamu ve özel sektörde rüşvetle karşılaştığını öne sürmektedir. Kenya’da sıradan vatandaşların kamu kuruluşlarında ehliyet almak, vergi işlemlerini gerçekleştirmek gibi sıradan işlemleri yaptırabilmeleri için rüşvet ödemeleri gerekmektedir. Bu durum yolsuzluğun devlet ve yöneticilerle sınırlı kalmayıp halk arasında da yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Iarossi’nin Dünya Bankası adına yayınladığı rapora göre Kenya’daki firmaların yaklaşık %75’inde sıradan işlerin kurallar çerçevesinde yapılabilmesi için rüşvet zorunlu bir uygulama haline gelmiştir (Iarossi, 2009: 30). Kamu görevlilerinin

²⁷ **Kaynak:** Transparency International; tradingeconomics.com

denetimden uzak oluğu yalnızca rüşveti yaygınlaştırmakla kalmayıp etnik çatışmalara da uzun vadede sebep olmaktadır. Kamu görevlilerinin rüşvet oranlarının ve hizmet verme yöntemlerinin etnik mensubiyetlerine göre şekillenmesi, ötekileştirilen ve devlet imkanlarından eşit oranda faydalanamayan farklı etnik gruplardan olan vatandaşların şiddete başvurmaya ve bu şekilde özellikle seçim dönemlerinde şiddet içeren direniş hareketleri oluşturmaya yol açmaktadır.

Özel sektördeki bürokrasinin işleyişi de Kenya’da yolsuzluğun sebeplerindendir. Haksız kazancın artması ve milli gelirin sömürülmesinde katkısı olan özel şirketler vergi veren vatandaşların tepkisini çekmektedir. Bu tür özel kuruluşlardan biri olan Nairobi Şehir Konseyi’nde maaş bordrolu 4000 adet “hayalet işçi” tespit edilmiştir ve bu rakam “aylık ücreti yaklaşık 800 bin dolara tekabül eden 12.000 işçinin %35’ine tekabül etmektedir.” (Mwanzia & Gichura, 10 Haziran 2010). Ayrıca Konsey’de 46 işçinin eğitim durumlarını belirten diploma ve sertifikaların sahte olduğu tespit edilirken maaş bordrosu olan 145 işçinin insan kaynakları kayıtlarında yer almadığı belirlenmiştir (Mwanzai & Gichura, 10 Haziran 2010). Yolsuzluk kurumların gerektiği gibi işleyememesine yol açmaktadır ve özellikle kurumsal açıdan zayıf, yöneticilerinin gücü tek elde bulundurduğu ve denetimden uzak kurumlar 2008 seçimlerinde ortaya çıkan çatışmaların sebeplerinden biriydi. Vatandaşlar kamu kuruluşları ve özel sektördeki yolsuzluklar, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, etnik ayrımcılık ve nepotizm ile yönetilen, gücün tek elde toplandığı kurumları protesto etmek amacıyla, özellikle seçim dönemlerinde, demokrasi talebiyle direniş göstermişlerdir. Çünkü demokratik hakların ihlali etnik şiddetin önünü açmaktadır. Şiddet ise topluma, altyapıya ve ekonomiye zarar verip yatırımcıların ve turistlerin ülkeye rağbetini engellemektedir (Hope, 2014: 495).

Artan yoksullaşma ile birlikte şehirleşmenin de artış göstermesi Kenya’da toprak çatışmalarının yaygınlaşmasına yol açtı. Bağımsızlıkla birlikte her ne kadar topraklar sömürgecilerden kurtarılmış olsa da Kenyalı elitler ve yönetime yakın olanlar kendi halklarının topraklarına el koydu ya da arazilerin paylaşılmasında etnik ayrımcılık yapıp kabileler arasında toprak kavgalarına yol açtı. Özellikle bağımsızlıktan hemen sonra kendisi de bir Kikuyu olan Kenyatta, sömürgecilerden geri alınan toprakları paylaşırken Kikuyulara öncelik tanıdı ve böylece günümüze kadar süren arazi çatışmalarına başlatmış oldu. Çok partili seçimlerden sonra da etnik ayrımcılık

sebebiyle başlatılan direniş hareketleri varlığını sürdürdü. Özellikle 2008 seçimlerinden sonra başlatılan direniş hareketlerinin önemli bir sebebi de arazi paylaşımındaki eşitsizliklerdi zira Kenya halklarını direnişe zorlayan temel etmenler yolsuzluk, rüşvet, etnik ayrımcılık ve ayrımcılık gözetilerek üretilen ekonomi politikaları, demokratik hakların gaspı olmuştur (Hope, 2014).

Etnisite, yolsuzluk ve arazi çatışmalarını incelediği makalesinde Obala (2014: 2736), Nairobi özelinde yaptığı araştırmasında Embakasi Jua Kali, Pipeline, Tassia ve Mathare North olmak üzere dört yerleşim yerini inceler ve bu bölgelerdeki çatışmaları şiddet uygulanan, şiddet içermeyen ve tehdit içerikli çatışmalar olarak sınıflandırır. Embakasi Jua Kali ve Tassia'da arazi dağılımı etnik bağlantılar ile gerçekleştirilmiş olup belirli etnisiteler bölgede çoğunluğu oluşturmuştur. Bu bölgelerde arazi, yerleşimciler arasında etnik çoğunluğu sağlayan gruplar arasında paylaşılırken bölgede hak iddia eden gruplar protestolarla karşılık vermiştir. Obala'nın şiddet içermeyen direniş kategorisinde değerlendirildiği bu protestolar sadece etnik ayrımcılık kaynaklı olmayıp aynı zamanda yolsuzluk ve rüşvet ile arazilerin el değiştirmesi ve rüşvet verme imkanı bulunmayan yoksulların da arazilerini kaybetmeleri ile ortaya çıkmıştır. Tassia'da Ulusal Sosyal Güvenlik Fonu'nun arazi işlemlerini devralmasıyla bölge insanları arazilerini farklı etnik gruplara da satabilmiştir (Obala, 2014: 2737). Bu durum etnik gruplar arasında ötekileştirmeyi bir nebze azaltsa da yolsuzluk sebebiyle çatışmalar devam etmiştir. Pipeline ve Embakasi Jua Kali (EJK) bölgelerinde de rüşvet verme imkanı bulunanlar arazi sahibi olurken dar gelirli piyasadaki durumunda kalmıştır. Mathare North ekseriyetle Kikuyuların toprak satın alabildiği bir bölgedir; fakat bu bölgede etnisiteden ziyade yolsuzluk sebebiyle arazi alımlarında haksızlıklar yaşanmıştır. Arazi Bakanlığı ile Nairobi Şehir Konseyi'ne rüşvet verenlerin halihazırda paylaştırılmış bir arazi satın aldığı vakalar olmuştur (Obala, 2014: 2739).

Nairobi'de bahsi geçen bölgelerde tehdit içeren arazi çatışmalarında etnisite önemli bir faktör olmuştur. Kira anlaşmazlıklarında mülk sahiplerinin kiracılarına yönelik tehditleri ve mülkün tahliyesi esnasında fiziksel güç uygulanması halk tarafından bir etnisitenin diğerine muamelesi şeklinde algılanmıştır (Obala, 2014: 2741). Özellikle Mathare North'da belli alanlara azınlıkta olan etnik grupların girmesi tehditlerle engellenmeye çalışılmıştır ve bu tür gerilimler siyasiler tarafından da kullanılmıştır.

Tehdit, fiziksel şiddet, ayrımcılık ve siyasilere propagandaları farklı etnik gruplar arasında çatışma ve direniş yol açmıştır; ancak EJK ile Tassia’da bir etnik grubun diğerini tehdit etmesi ile başlayan çatışmalar ve tehditlere karşı geliştirilen direniş çoğunlukla şiddetle sonuçlanmamıştır. Fakat diğer etnik gruplara karşı şiddet uygulayarak arazi satın almaya çalışanlara şiddetle mukabele edilmiştir ve Tassia’da bu tutum şiddetli etnik çatışmalara sebebiyet vermiştir. Bölge memurunun çatışmalara dahil olan direniş grubu liderleriyle yaptığı toplantı neticesinde ateşkes sağlanabilmiştir (Obala, 2014: 2743).

2007 ve 2008 seçimleri sonrası gerçekleşen protestolar ve şiddet eylemlerinin dikkat çeken bir boyutu da seçim sonrası kaos ortamının etnik gruplar tarafından manipüle edilerek arazi mücadelesine dönüştürülmesidir. 2007 seçimlerinin ardından demokrasi ve eşitlik talepleriyle başlayan direniş, Kikuyulardan oluşan Mungiki gibi militarist etnik grupların, kabile liderleri ve iş insanlarının finansman sağlayarak deste olduğu saldırıları başlattı. Kikuyuların başat rol aldığı bu saldırıların hedefinde Kalenjinleri Kikuyuların sayıca üstün olduğu Rift Vadisi’nin doğusundaki Naivasha ve Nakuru bölgelerinden uzaklaştırmaktı. Benzer şekilde Luo ve Lahyalar da Nairobi’de kiraladıkları arazilerini terk etmeleri yönünde Kikuyuların saldırılarına uğradı (Kanyinga, 2009: 328). Bu süreçte Kalenjin grupları militarist bir form alıp Kikuyulara karşı saldırılarda bulundu. Etnik gruplar arasındaki saldırılar ancak 28 Şubat 2008’de Ulusal Barış Anlaşması’nın imzalanmasıyla son buldu (Kanyinga, 2009).

Kenya’da post-kolonyal direnişin ekonomik boyutu yolsuzluk, rüşvet ve etnik ayrımcılık kaynaklı nepotizm ile arazi mücadelesi temellidir. Post-kolonyal Kenya tarihinin kronik bir sorunu olan kabileler arası güç kavgası ve gelirin adaletsiz dağıtımını halkın yönetime olan güvenini kırmış özellikle seçim sonrası dönemlerde Kenya halkları çeşitli yöntemlerle direniş göstermiştir. Kalıcı ve sürdürülebilir bir değişim sağlanmadıkça bu tür protestoların devam edeceği rahatlıkla söylenebilir.

4.2.3. Kenya’da Kadın Direniş Hareketleri

Ataerki bir toplumsal yapıya sahip olan Kenya’da, özellikle kırsal bölgelerde, kadınlar tarafından oluşturulan dayanışma grupları tarım ve hayvancılık işlerinde

kaynakların kullanımı noktasında kadınların söz sahibi olabilmesini hedeflemektedir. Ekonominin tarım etrafında döndüğü bölgelerde kadınların arazi kullanımı ve mülk edinimi oldukça sınırlıdır ve neredeyse her kabilenin siyasi ve yasal işlemlerini kontrol eden bir konsey bulunmaktadır. Konseyleri de genellikle yaşça büyük olan bir heyet temsil etmektedir ve bu heyet erkek egemen bir yapıda olup nadiren kadınlar dahil edilmektedir. Kenya’da bazı yoğun olarak erkek egemen toplumlarda kadınlar yetişkin olarak görülmemektedir (Kabira & Mukabi, 1995: 189). Cinsiyet temelli ayrımcılık yasalarda, eğitim kurumlarında, dini organizasyonlarda, geleneksel pratiklerde kurumsallaşmıştır (Kabira & Mukabi, 1995).

Kadınların haklarını elde etmek adına başlattığı direniş toplumda ötekileştirildiklerini fark etmeleriyle başladı. Yaşadıkları temel sorunların çoğunlukla erkekler tarafından tecrübe edilmediğini tespit ettikten sonra, özellikle iş yükünü, sorumlulukları azaltmak adına kendi aralarında dayanışma grupları oluşturmaya başladılar. Kadın direnişi aynı zamanda çeşitli kültürel vasıtalarla sürdürülmüştür. Marjinalleştirilme, ataerkil düzende baskı altında yaşamak, çok eşlilik ve siyasette etkin olamama gibi yaygın problemlere şarkı, şiir ve dans gibi kültürel enstrümanlarla başkaldırılmıştır. Pasif direnişin yanı sıra özellikle bağımsızlık mücadelesi döneminde kadın hareketleri militarist bir form da kazanmıştır. Mau Mau direnişinde kadınlar aktif rol almıştır (Kabira & Mukabi, 1995).

Bağımsızlık sonrası dönemde kadınların ekonomik olarak yardımlaştıkları, iş gücünü paylaşmak adına kurdukları yerel organizasyonlar, kapsamlı sivil toplum örgütü mahiyetindeki oluşumlar ve bireysel olarak sürdürdükleri mücadeleler Kenya’daki kadın direniş hareketleri kapsamında incelenmeye değerdir. Gönüllü kadın organizasyonlar genellikle ulusal ve uluslararası kadın organizasyonlarından destek alsalar da çoğunlukla kendi aralarında idare etmektedirler. Bu oluşumların üye sayısı genellikle az olup içlerindeki en eğitimli kişi grup lideri olarak seçilmektedir. Finansal destek ve eğitim seminerleri odaklı çalışan bu gruplar özellikle küçük bölgelerde etkili olmaktadır. Finansal destek odaklı kadın grupları ayrıca sağlık sorunları ve cenaze işlemleri gibi konularda da kadınlara destek sağlamanın yanı sıra geniş kapsamlı çalışan organizasyonlar okul, köprü ve yol yapımında da etkindirler (Rakoczy, 2013).

Ülke çapında etkin olan kurumsallaşmış kadın organizasyonları da Kenya'daki kadın direnişinde önemli yere sahiptir. Sivil toplum örgütü formatında faaliyet gösteren bu kurumlardan bir kısmı uluslararası kadın örgütleri tarafından da desteklenmektedir. Genç Kadınlar Hristiyan Birliği, Kenya Finans Güvenliği ve Kenya Ulusal Kadın Konseyi gibi oluşumlar yerel organizasyonları kapsaya kurumsallaşmış yapılardır. Genç Kadınlar Hristiyan Birliği kalkınma odaklı çalışırken 1992 demokrasi direnişlerinde de kadınların demokratik hakları konusunda mücadele etmeleri konusunda eğitimler sağlayarak kadın direnişine destek olmuştur. 1964 yılında kurulan Kenya Ulusal Kadın Konseyi ülke genelinde kadın faaliyetlerini düzenlemektedir. Kadınların güçlendirilmesi, çocuk bakımı, hijyen, el sanatları ve beslenme gibi eğitimler sağlamaktadır. Aynı zamanda vatandaş olarak sahip olunan demokratik haklar konusunda da 90'lı yıllarda Kenyalı kadınların bilgilendirilmesi yönünde çalışmaları olmuştur (Kabira & Mukabi, 1995: 191). Aynı zamanda Wangari Maathai tarafından kurulan Yeşil Kuşak Hareketi'ne de destek olan oluşum, eko-feminist hareketin Kenya'da faaliyet göstermesine yol açan faktörlerden olmuştur. Kenya Ulusal Kadın Konseyi ayrıca cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı 1992 ve 1993'te düzenlenen Birinci ve İkinci Kadın Kongresi'ne aracı olmuştur.

Kenya'da faal olan kadın kuruluşlarından bir diğeri Kadın Seçmen Ligi 1992'de demokratikleşmeye geçiş sürecinde seçmen görevleri ve demokratik haklar ile alakalı kadınları bilgilendirme misyonuyla hareket etmiştir. Bu şekilde kadın ve demokrasi direnişleri konularında kayda değer katkıları olmuştur. Anti- taciz Organizasyonu ise erkekler tarafından fiziksel saldırıya uğrayan kadınlara destek olma ve bu saldırıların önlenmesi noktasında politika geliştirme amacıyla faaliyet göstermektedir. Kenya'daki kadın direnişi akademik sahada da yakından incelenmektedir. Bu minvalde Araştırma ve Geliştirmede Afrikalı Kadın Birliği'nin (AAWORD) Kenya bölümü modern toplumda Kenyalı kadınların direnişi, yaşadıkları sıkıntılar ve bu sıkıntıların olası çözümlerine odaklanarak direnişi akademinin gündemine almaktadır (Kabira & Mukabi, 1995: 202).

Kadın hakları konusunda organizasyonlardan bağımsız olarak mücadele eden kadınlar da Kenya direnişinde dikkat çekicidir. Bağımsızlık sonrası süreçte Wambui Otieno davası bireysel kadın direnişi konusunda ünlüdür ki Washington Post "Kenya tarihinin en sansasyonel yasal mücadelesi" olarak nitelemiştir Otieno davasını

(Harden, 1987). Kikuyu kabilesine mensup bir kadın olan Wambui Otieno'nun eşi Luo kabilesinden S.M. Otieno 1986'da öldü. Otieno'nun vefatı üzerine ailesi ve eşi cesedin nereye defnedileceği konusunda anlaşmazlığa düştü. Wambui Otieno eşini Nairobi'deki çiftliklerinin yakınına gömmek istedi ancak eşinin akrabaları bir Luo'nun atalarının topraklarına gömülmesi gerektiğini savundu. Bunun üzerine Otieno eşinin akrabalarını dava etti, fakat davayı kaybetti. Mahkeme akrabalık sırasında Otieno'nun erkek kardeşinin karısından öncelikli konumda olduğu gerekçesiyle defin yerini belirleme yetkisini Wambui'nin eşinin ailesine verdi. Bu dava kadının toplumdaki yeri, yasalar önünde kadın-erkek eşitliği gibi tartışmalı konuların tekrar sorgulanmasına yol açtı. Otieno her ne kadar davayı kaybetmiş olsa da bireysel çabası Kenya'daki kadın hakları sorununun dünya çapında duyurulmasını sağladı (Harden, 1987).

Kadın haklarına yönelik ihlaller, cinsiyet ayrımcılığı ve kadınların toplumdaki yeri gibi konular günümüz Kenya'sında ciddiyetini korumaktadır. Kadın örgütlerinin faaliyetleri bu problemlerin tespitinde etkili olsa da çözüm için daha kapsamlı çalışmalar gerekmektedir. Ataerkil düzende kadın haklarını ihlal eden uygulamaların çoğunun halk tarafından benimsenmiş olması sivil toplum örgütlerinin işini zorlaştırmaktadır. Kadın örgütleri yoğun olarak kalkınma ve ekonomi gibi konulara odaklı çalışmaktadırlar. Ancak kadınların maruz kaldığı baskı, demokratik hakların ihlali ve kadının toplumdaki konumu gibi konular için daha yoğun programlar düzenlenmeli ve farklı etnik gruplardan kadınlar bir araya gelerek daha kalıcı, uygulanabilir politikalar geliştirilmelidir. Kadın direnişindeki önemli bir engel de erkek egemen Kenya siyasetinin devamı adına siyasilerin kadın örgütlerine müdahale ederek örgütlerin faaliyetlerini sınırlandırma ya da kendi ideolojileri çerçevesinde şekillendirme çabasıdır. Kenya Afrika Ulusal Birliği Partisi (KANU), kadın seçmenlerin çoğunluğu oluşturduğunu fark etmesi üzerinde Kenya Ulusal Kadın Konseyi'nde seçim çalışmalarında bulunmuştur. Ayrıca kadınların bir araya gelmesi halinde Kenya toplumunun erkek egemen yapısının değişeceğini düşünen KANU mensupları, kadın örgütlerinde eğitim, sınıf ve etnisite farklılıklarını öne çıkararak kadınları bölmeye çalışmaktadır. Yanı sıra, siyasiler kendi eşlerini, kadın akrabalarını ve kendi ideojilerini benimseyen kadınları kilit konumlara getirerek örgütleri siyasi çıkarları adına manipüle etme çabasına girişmişleridir (Kabira &

Mukabi, 1995: 205). Kadınlar kendi hakları için önceliklerini belirleyerek birlik içinde hareket ettikleri takdirde mücadelelerini etkili bir şekilde sürdürebileceklerdir.

4.2.3.1 Eko-feminist direniş hareketleri

Wangari Maathai, Kenya'nın direniş tarihinde özellikle çevre ve kadın hakları konularında etkili bir isim olmuştur ve eylemleri ile Kenya hükümetlerinin tepkisini çekmiştir. Kilimanjaro Dağı'ndaki karların erimesi, Kenya ve civarında kuraklığın baş göstermesiyle su sıkıntısının başlaması çevreci bir aktivist olan Maathai'nin 1977'de Yeşil Kuşak Hareketi'ni (The Green Belt Movement) kurmasına yol açtı. Yeşil Kuşak Hareketi, Kenya Kadınları Ulusal Konseyi'nden ilham alınarak kurulmuştur. Bu konsey köylerdeki kadınların ağaç-dikme faaliyetlerine katılmalarına teşvik etmekteydi ve kadınların öz saygı ve özgüven geliştirerek haklarına sahip çıkmalarını hedeflemekteydi. Kendisi de bir feminist olan Maathai, Yeşil Kuşak Hareketi ile Kenyalı kadınların hakları için mücadele ederken çevre sorunlarına da dikkat çekmekteydi. Bu şekilde eko-feminist bir yapıya bürünen hareket, kurulduğu 1977 yılından itibaren Kenya'da 40 milyondan fazla ağaç dikmiştir. 2004 yılında Nobel Ödülü alan Wangari Maathai'nin, çevre sorunları, kadın hakları ve demokrasi talepleri çerçevesinde başlattığı direnişi incelemek modern Kenya direnişini anlayabilmek adına önemlidir (Bauer, Darkwah, & Patterson, 2017).

1940 yılında doğan Maathai o dönemde okula giden nadir kızlardandır. Liseden sonra eğitimine Amerika'da devam etmiş ve 1966'da Kenya'ya dönmüştür. Nairobi Üniversitesi'nde veterinerlik bölümünde çalışmaya başlayan Maathai Kenya tarihinde üniversitede görev yapan ilk kadın olmuştur. Aynı zamanda 1971'de veterinerlik bölümünde doktorasını tamamlayarak Doğu Afrika'da doktora derecesi alan ilk kadındır. Veterinerlik bölüm başkanı olan Maathai ve bu hususta da Kenya'da bir ilki gerçekleştirmiştir. Özel hayatında da dönemin toplumunun alışık olmadığı yaşantısıyla dikkat çekmiştir ve 1969'da boşanan Maathai'nin boşanma davasında “fazla eğitilmiş, fazla güçlü, fazla inatçı ve başarılı ve kontrol edilmesi zor” olduğu iddia edilmiştir ve onun bu karakteri kadın direnişini başlatan önemli bir faktör olmuştur. Wangari Maathai siyasi olarak Arap Moi döneminde dikkat

çekmiştir. 1989'da Nairobi'nin en geniş yeşil alanı olan Uhuru Parkı'na gökdelen inşasını önlemek adına protesto düzenlemesinin üzerine Daniel Arap Moi'nin tepkisini çekti. 1992'de ise Maathai'ye hükümet tarafından suikast teşebbüsünde bulunuldu. 1997'de başkan adayı oldu ancak partisi seçimlerden birkaç gün önce Maathai'nin adaylığını ona bildirmeden geri çekti. 1999'da halka açık olan Karura Ormanı'nın satışına karşı protestolara öncülük ettiği için şiddet gördü. Wangari bu olayı “intihar misyonu” olarak nitelendirmişti. 2002'de parlamentoya seçildi ve 2003'te Kibaki döneminde çevre bakanlığına atandı. 2004'te Nobel Ödülü alan ilk Afrikalı kadın olarak tarihe geçen Maathai, 25 Eylül 2011'de 71 yaşında kanserden öldü (Vidal, 2011).

4.2.3.2 Yeşil Kuşak Hareketi

1970'lerin başında, Nairobi Üniversitesi'nde çalışırken Kenya Üniversiteli Kadınlar Birliği'ne katıldı. 1974'te kurulan Çevre İrtibat Merkezi'nden davet aldı. Bu oluşum Birleşmiş Milletler Çevre programı kapsamında yerel sivil toplum kuruluşlarını örgütlemekteydi ve oluşumun genel merkezi de Nairobi'deydi. Merkezdeki çalışmaları Maathai'ye yeni ufuklar kazandırmış oldu çünkü doğa bilimleri merkezde bütüncül olarak ele alınmaktaydı. Yanı sıra veterinerlik yaptığı dönemde kırsal kesimdeki toprak erozyonunu, hayvanların yetersiz beslenme sorununu ve temiz içme suyu bulmadaki sıkıntıları yakından gözleme fırsatı buldu (Bauer, Darkwah, & Patterson, 2017).

Kenya Ulusal Kadın Konseyi'ndeki çalışmaları sayesinde de yetersiz beslenen çocuklar hakkında bilgi edindi. Tarlalar en çok çay, kahve gibi endüstri bitkileri yetiştirmek için kullanılmaktaydı ve bu da çocuklar için yeterli gıdanın üretilmesi konusunda bir engel oluşturmaktaydı. Bunların yaşandığı dönemde 1975'te Mexico City'de düzenlenecek BM Kadın Konferansı'nın hazırlıkları başlamıştı. Konferansa ekonomik sebeplerde ötürü Maathai katılamadı ve Kenya heyeti su ve enerji konusuna odaklandı (Rakoczy, 2013: 79). Bunun üzerine bireysel olarak bir şeyler yapma kararı alan Maathai ağaç dikerek işe başlamayı düşündü ve böylece Yeşil Kuşak Hareketi başladı.

İlk Başkan Jomo Kenyatta'nın geliştirdiği “Harambee” birlikte hareket ederek başarmak sloganını Birlikte Torağı Kurtarmak şeklinde kullanana Maathai 5 Haziran 1977’de, Dünya Çevre Günü’nde ilk ağaç dikme etkinliğini düzenledi ve yüzlerce kadın Nairobi’nin çevresindeki Kamukunji Parkı’na yürüdü. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında Kenya için önemli işler yapan farklı etnik gruplardan yedi kişiyi onurlandırmak adına yedi ağaç diktiler (Rakoczy, 2013).

Maathai’nin sembolik olarak başlattığı bu etkinlikten sonra ağaç dikme faaliyetleri hız kazandı. Maathai’nin hedefi Kenya’daki her insan için bir ağaç dikilmesiydi ki Kenya’daki insan sayısı o zaman 15 milyona tekabül etmekteydi. Ağaç dikme faaliyetinde kadınlar başroldeydi (Rakoczy, 2013).

BM Gönüllü Fonu ve Norveç Ormancılık Fonu’ndan gelen yardımlar sayesinde Yeşil Kuşak hareketi birkaç ağaç dikmenin ötesine geçti ve milyonlarca ağaç dikmenin yanı sıra binlerce kadının harekete geçmesine yol açtı (Vidal, 2011).

Yeşil Kuşak Hareketi çalışmalarında her ne kadar kadınlara öncelik verse de erkekler ve çocuklar da aktif olarak rol alabiliyordu. Hareketin kadınlara odaklanmasındaki sebeplerden biri de çevre sorunlarının kadınları direkt olarak etkilemesiydi çünkü kadınlar temiz su ve yakacak malzeme için kilometrelerce yol kat etmekteydi. Ancak Yeşil Kuşak Hareketi çevre problemlerinin yanı sıra insan hakları konularında da çalışmalar yaptı (Rakoczy, 2013: 81). Çevre konularında da toprağın etkili kullanımındaki yetersizlik ve toprak erozyonu gibi sorunlarda da hükümetin üzerine düşen görevleri yerine getirmediği hususunda hem fikir olan Hareket mensupları bireysel sivil faaliyetlerle bu sıkıntılara çözüm bulmaya çalışmış ve zaman zaman hükümete karşı pasif direnişte bulunmuştur.

Aslında Yeşil Kuşak Hareketi demokrasi ve insan hak ihlallerine özellikle kadın hakları ve çevre kapsamında yaklaştığı için Hareketin başlattığı direniş aynı zamanda politiktir. Maathai’nin ise hükümetle sorunlar yaşaması ilk kez boşanma sürecinde oldu. Boşanma gerekçelerini oldukça sığ olarak değerlendiren Maathai, Viva dergisine verdiği bir röportajda kulaktan dolma bilgilerle hareket ederek boşanma kararı verebilecek bir hakimin ya beceriksiz ya da yozlaşmış olduğunu söylemesi üzerine mahkemeyi küçümsediği iddiasıyla altı ay hapis cezasına çarptırıldı ve

hemen Lang'ata Kadın Hapishanesi'ne götürüldü. Ancak üç gün sonra özgürlüğüne kavuşan Maathai aktivist hayatı boyunca benzer cezalarla karşılaşacaktı.

1985'te hükümet Kenya Ulusal Kadın Konseyi ile Yeşil Kuşak Hareketi'ni ayırmaya teşebbüs etti. Yeşil Kuşak Hareketi'nin yalnızca çevre konularına; Kadın Konseyi'nin ise kadın hakları konularına odaklanması gerektiğini savunan bu teşebbüse Maathai karşı çıksa da daha sonra hükümetin Yeşil Kuşak Hareketi üzerindeki baskıları hafifleteceğini düşündü.

Maathai'nin başlattığı hareketin hükümet açısından sorunlu addedilişi oluşumun çevre hareketi olmasının yanında bir direniş hareketi mahiyeti kazanmasından sonra oldu. Çünkü aktivistler çevre sorunlarının kaynağını incelemeye başladı ve vardıkları sonuç, bu sorunların çoğunlukla hükümetin yanlış politikaları neticesinde gerçekleştiği idi. Hakları konusunda ayaklanan Kenyalı aktivistler bu şekilde hükümetin hedefi olmuştu. Yeşil Kuşak Hareketi de ilk kez 1989'da, "Nairobi'nin akciğerleri" olarak görülen Uhuru Parkı'na, hükümetin altmış katlık bir gökdelen dikme planına karşı halkı örgütlemesi üzerine gündeme geldi. Maathai, yerel gazetelere ve hükümetin tüm birimlerine mektuplar yazarak bu konuya kamuoyunun dikkatini çekti ve medya da Maathai'nin bu çabasına destek oldu (Rakoczy, 2013: 84).

8 Kasım 1989'da Parlamento'daki bir oturumda insanları hükümete karşı isyana teşvik ettiği iddiasıyla suçlandı. Ancak Hükümetin bu tutumu halk nezdinde olumlu karşılanmadı ve bu tür suçlamaların son bulması amacıyla Maathai, Daniel Arap Moi'ye bir mektup yazsa da cevap alamadı (Rakoczy, 2013).

Gökdelen inşaatı bu dönemde halkın tepkisini çekmeye devam etmekteydi ve profesyonel organizasyonlar da bu direnişe dahil olmuştu. Maathai Kenya Yüksek Mahkemesi'ne davayı taşıırken şahsına yönelik saldırılar devam etti. Ancak gökdelen inşaatına karşı olan direniş uluslararası bir boyut kazanmıştı. Önde gelen Amerikan ve Britanya gazeteleri bu olayı haber yaptı. Bunun üzerine yabancı yatırımcı ve bağışçı ülkeler Kenya'ya yönelik yardımlarını sorgulamaya başladı. Direnişe karşı duramayan hükümet 29 Ocak 1990'da projeyi geri çektiklerini duyurdu (Vidal, 2011).

1992’de Maathai Kenya’nın demokrasiye geçiş sürecinin nasıl olması gerektiği yönünde çalışmalar başlattı. Maathai ve demokrasi direnişine katılanlar darbe söylentileri üzerine hükümet değişikliğinin darbe olmaksızın barışıl bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğini basına duyurdu ve basından başkanı bu yönde uyarmalarını istedi. Maathai ve diğer direnişçiler ayrıca bu süreçte bir suikast listesinin olduğunu ve bu listede Maathai’nin de isminin olduğunu açıkladı. Hükümetin buna tepkisi sert oldu ve tüm demokrasi talebinde bulunan oluşumlara, direniş gruplarına adı karışanların tutuklanması istendi. Maathai  gün boyunca evinde polise karşı direndi ancak üçüncü günün sonunda polis merkezine götürüldü. “Tehlikeli söylentiler yaymak ve vatana ihanet” gibi ciddi suçlamalarla yargılanan Maathai ve direnişçiler, kısa bir süre hapis cezası aldıktan sonra serbest bırakıldı. Direnişçilerin serbest kalması, uluslararası kamuoyunun müdahalesi ve Senatör Edward Kennedy başta olmak üzere Amerikalı siyasilerin, demokrasi yanlısı direnişçileri tutukladığı müddetçe Kenya’nın Amerika ile ilişkilerinin zarar göreceği yönündeki açıklamaları neticesinde vuku bulmuştur (Rakoczy, 2013).

1992’de demokrasi direnişine katıldığı için tutuklanan Kenyalıların anneleri Uhuru Parkı’nda açlık grevi başlattı ve Maathai de bu direnişe katıldı fakat direnişçiler zgr bırakılmadı Demokrasi taleplerinde bulunan kadın direnişçiler Uhuru Parkı’nı “zgrlk Köşesi” ne çevirdiler. Burada baskı ve hak ihlallerini kamuoyuyla paylaşan kadın direnişçiler birkaç gün sonra polis güçleri tarafından şiddet uygulanarak dağıtıldı. Maathai’nin de yaralandığı bu olaydan sonra direniş Azizler Anglikan Katedrali’nde birkaç ay daha devam etti. Direniş hapsedilen elli kişiden birinin 1993’te serbest bırakılmasıyla son buldu ki bu kişi de aslında siyasi tutuklu değildi (Rakoczy, 2013).

1990’ların başında demokrasi taleplerinin hız kazanmasıyla Maathai ve diğer demokrasi direnişçileri Adil ve zgr Seçim Hareketi’ni kurdu. Pek çok dilde seminerler düzenleyerek seçimler ve insan hakları üzerine halkı eğitmeye çalıştılar. 1992 seçimleri her ne kadar zgr ve adil olmasa da hükümet partisi KANU %36 ile galip geldi. Aslında muhalefetin bölünmüş olması bu durumda etkiliydi (Rakoczy, 2013).

1997 seçimlerinde Maathai'yi Başkanlık ve Parlamento için aday oldu ancak seçimlere birkaç gün kala her iki adaylıktan çekildiği söylentileri yayıldı. Bu sebeple halka diğer adaylara oy vermeleri gerektiği yönünde bir kampanya yapıldı. Maathai'nin adaylıktan çekilmesi söz konusu olmasa da bu durum seçim sonuçlarını olumsuz etkiledi. "Kalk ve Yürü" sloganıyla 2002 seçimlerinde Parlamento için aday olan Maathai, sandalyesini %98'lik bir oy ile aldı. Bu süreçte direnişler şiddet, hakaret ve hapis cezası gibi muamelelere maruz kalsalar da istedikleri sonuca yaklaşmış oldular (Rakoczy, 2013).

4.2.4 Kenya'da Öğrenci Hareketleri

Afrika genelinde olduğu Kenya'da da öğrenci direnişleri demokrasi talepleri ve ekonomik problemler sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık döneminde aktif rol alan öğrenci hareketleri post-kolonyal dönemde ifade özgürlüğü, çok partili hayata geçiş, ekonomik ayrıcalıkları ve hakları geri kazanmak, yapısal düzenlemeler karşı çıkmak amacıyla yeniden örgütlenmiştir. Öğrenciler genel olarak dersleri boykot etmek, yürüyüş ve protestolar düzenlemek gibi pasif direniş yöntemlerine başvurmuştur. Fakat direnişin güvenlik güçlerince şiddet gösterilerek bastırılması çoğu zaman çatışma ve akabinde üniversitelerin geçici olarak kapatılması ile neticelenmiştir (Daniel Branch, 2008)

Bağımsızlıktan sonraki dönemde eğitim, özellikle yüksek öğrenim, imkanları ve okur yazarlık oranı hızlı biçimde arttı. Eğitim imkanlarının kısıtlı olduğu Kenya için bağımsızlığın önemli başarılarından biri eğitim imkanlarının ve bursların artışı oldu. Fakat bağımsızlıktan sonra sömürgeci uygulamaların ve eğitimin devam etmesi, yerel diktatörlerin oluşması ve üniversitelerin iktidar ideoloji ve pratiklerine uyma zorunluluğu Kenyalı halkları hayal kırıklığına uğrattı. Tıpkı sömürge yönetimlerinde olduğu gibi Kenyatta rejimi üniversitelere doğrudan müdahale edebiliyordu ve gücü elinde tutmak adına üniversite personeli ve yönetimi iktidar partisini destekleyenler arasından seçilip göreve getiriliyordu. Üniversite konsey üyelerinin %60'ından fazlası hükümet tarafından atanmaktaydı (Klopp & Orina, 2002: 53). Göreve getirilen hükümet destekçileri öğrenim kredilerini kısıtlama, muhalif öğrencilerin geçmelerini engelleme ve bu öğrencileri okuldan uzaklaştırma gibi yetkileri elinde

bulunduruyordu. Üniversiteler diktatör yöneticiler tarafından baskılanmış toplumun mikro ölçekteki numunesiydi. 1963'te Kenya'nın bağımsızlık kazanışının hemen sonrasında üniversite öğrencileri apolitik olarak görülmekteydi. Çünkü öğrenciler ücretsiz eğitim hakları ve sonrasında iş imkanlarının yüksek oluşu öğrencilerin politikayla ilgisini bir bakıma sınırlandırmış oldu. Hükümet yetkilileri ve Kenyatta sık sık öğrencilere ayrıcalıklı konumlarını hatırlatarak bunun sürdürülebilmesinin öğrencilerin hükümete biatıyla paralel olacağını belirtiyordu.

Öğrencilerin ilk direnişi 1969'da muhalif Kenya Halk Birliği Partisi'nin lideri Oginga Odinga'nın Doğu Afrika Üniversitesi'nde yapacağı konuşmanın iptal edilmesiyle başladı. Bu durumu protesto eden öğrenciler dersleri boykot ederek pasif direniş uyguladı. Fakat hükümetin bu isyana tepkisi sert oldu. Üniversite birkaç aylığına kapatıldı ve öğrencilere yeniden başvuru şartı getirildi. Başarılı öğrencilerden hükümeti protesto ettikleri için özür dilediklerine dair bir belge imzalamaları istendi. Bunun üzerine beş öğrenci okuldan uzaklaştırılırken ünlü yazar Ngugi Wa Thiong'o da üniversite akademisyenlerinin sessizliğine kızarak istifa etti. 1972'de ise Nairobi Üniversitesi öğrencilerinin çıkardığı *Üniversite Platformu* isimli derginin yayınına son verildi. Chelagat Mutai ve Ochieng K'Onyango gibi derginin önde gelen editörleri ve birkaç öğrenciyle birlikte okuldan atıldı. 1974'te orta sınıf ile yoksul öğrencilerin örgütlenmesiyle başlayan direniş sayesinde hükümet öğrencilere işe başladıklarında geri ödemeleri şartıyla öğrenim kredisi sağladı (Klopp & Orina, 2002: 62).

Öğrenci hareketlerine hız kazandıran önemli bir olay olarak 1975 yılında J.M Kariuki'nin suikasti oldu. Öğrenciler daha adil ve eşit bir toplum için direnen Kariuki'nin değerlerine ihanet ettiği gerekçesiyle hükümeti protesto etti. Kenyatta hükümeti ise paramiliter Genel Servis Ünitesini (GSU) kampüse direnişi bastırmak üzere gönderdi. GSU şiddetle öğrencileri yıldırma yoluna gitti ve kadın öğrencilerden dövülenler hatta tecavüze uğrayanlar oldu. 1978'de Moi başkan olunca popülist bir politika izledi. Ngugi wa Thiong'o'nun da dahil olduğu bir grup siyasi mahkumu serbest bıraktı. Fakat Moi'nin uzlaşmacı tutumu kısa sürdü ve Kenyatta ile benzer yöntemler kullandı. 1979 ulusal seçimlerde Moi'nin George Anyona ile Oginga Odinga'nın adaylığını fesheden bir kararname çıkarması üzerine öğrenciler protesto düzenledi. Bu protestolarla eş zamanlı gerçekleşen doktor grevleri ve

Ngugi'nin İngilizce profesörü olarak görevine iade edilmesi talebi öğrenci protestolarını tetikleyen diğer unsurlardı. Moi, GSU ile yine şiddet uygulayarak protestoları bastırdı ve Nairobi Üniversitesi tekrar kapatıldı (Klopp & Orina, 2002).

1980 yılında öğrenciler, Guyanalı tarihçi ve aktivist Walter Rodney'in suikastini protesto etmek, Güney Afrika apartheid rejimini kınamak ve Kenya'daki çok uluslu şirketlerin rolüne tepki göstermek adına izinli bir gösteri düzenledi. Ancak bunun üzerine Nairobi Üniversite Öğrencileri Organizasyonu yasaklandı. 1981'e kadar kampüste gösteri yapmak isteyen tüm öğrenci organizasyonlarına Başkanlık ofisinden izin alma zorunluluğu getirildi. Şubat 1982'de hükümet Nairobi Üniversitesi Öğrenci Organizasyonu'nun (SONU) kurulmasına izin verdi. Aynı yıl gerçekleşen başarısız darbe teşebbüsü üzerine Nairobi Üniversitesi 14 ay boyunca kapalı kaldı. Darbe teşebbüsü sonrası öğrenciler yakın takibe alındı ve darbe teşebbüsünü kutlayan öğrencileri cezalandırmak adına SONU başkanı Tito Adungosi Aloo ile altmışaltı öğrenci tutuklandı ve işkence gördü. Aloo 1988'de işkenceler neticesinde hapiste hayatını kaybetti. 1980'lerin ortasında yolsuzluk ve adaletsizlik ekonomik problemleri beraberinde getirdi ve halkta tepki meydana getirdi. Olası isyanı önleme için "böl-yönet" taktiği uygulayan Moi öğrencilerin etnik farklılıklarını öne çıkararak üniversitelerde örgütlenmenin önüne geçmeye çalışmıştır (Klopp & Orina, 2002: 69). Ayrıca öğrencileri eğitim hakları ile iş imkanlarının kısıtlayan politikaları ile öğretim üyeleri ve öğrenciler üzerinde tahakküm kurmayı hedeflemiştir. Bu minvalde SONU'ya başkan olarak iktidar yanlısı P.L. Lumumba getirilmiştir. Buna karşı çıkan bir grup öğrenci zorla okuldan uzaklaştırılarak ya da bursları kesilerek cezalandırılmıştır. Bu olaylar öğrencilere şiddete başvurmadan pasif direniş göstermenin mümkün olmadığını düşündürdü. Öğrenciler hükümeti devirme amacındaki sosyalist MwaKenya hareketine rağbet etti. Öğrencilerin bu tutumu hükümet tarafından şiddetle mukabele gördü ve Soğuk Savaş refleksiyle harekete mensubiyeti kanıtlanmayanlar bile hapsedilip işkence gördü (Klopp & Orina, 2002).

1990'larda çok partili sisteme geçişi desteklemek ve yapısal düzenlemelere kaşı çıkmak adına öğrenciler direnmiştir. Bu dönemde akademisyenler de direniş grupları oluşturmuştur ve en organize grup 1992'de kurulan Üniversite Akademik Personel Birliği (UASU) olmuştur. Devlet üniversitelerindeki hocaların sorunlarını dile

getirmek ve akademik özgürlüğü savunmak adına kurulan oluşum Moi'nin tüm üniversitelerin rektörü oluşunun önüne geçilmesi gerektiğini ve rektör ile yardımcılarının üniversite bünyesinden seçilmesi gerektiğini savunmuştur. Fakat üniversitelerdeki gücünü koruma noktasında iktidar partisi KANU kararlıydı. Sendikalar kayıt memuru Omondi Mbago ısrarla UASU'nun başvurusunu görmezlikten geldi ve 29 Kasım 1993'te akademisyenler greve giderek bunu protesto etti. Sonunda Mbago başvuruyu reddederek oluşumun ülke güvenliğine tehdit oluşturabileceğini iddia etti (Klopp & Orina, 2002: 70).

UASU'nun dağılışımdan sonra 1995'te direnişçi öğrenciler Kenya Üniversiteleri Öğrenci Organizasyonu'nu (KUSO) kurdu. KUSO kampüslerdeki sıkıntıları çözmeyi ve devlet üniversitelerinin yeniden açılmasını amaçlamaktaydı. UASU gibi KUSO'nun da başvurusu reddedildi ve hükümet oluşuma dahil olan öğrencileri okuldan uzaklaştırdı (Hansen T. O., 2009)

Yakın dönemde de Kenya'da öğrenciler benzer sebeplerle üniversitelerde protestolar düzenlemektedir. 2000'li yıllarda seçimlerin adil olmayışı, ekonomik problemler ve etnik sorunlar sebebiyle öğrenciler direnmektedir. Post-kolonyal dönemde öğrenciler genel olarak ayrıcalıklı statülerini sürdürebilmek, siyasi diktatörlüğü sonlandırmak ve ifade özgürlüğünü garanti altına almak, ekonomik problemler, yapısal düzenlemeler ve neo-liberal politikalara karşı çıkmak, barışçıl protestolarının şiddetle karşılık görmesi gibi sebep ve amaçlarla direnmişlerdir.

4.2.5. Kültürel Direniş Hareketleri

Kültür ve dil Afrikalı direnişçilerin üzerinde önemle durduğu bir husus olmuştur. Dili ve yerel kültürü Afrikalı kimliğin inşasının vazgeçilmez unsuru olarak gören edebiyatçı ve yazarlar eserlerini kendi dillerinde vererek Afrika edebiyatının Afrika dillerinde olması gerektiğini savunmuştur. Kenyalı akademisyen ve edebiyatçı Ngugi Wa Thiong'o, kültürel bir aktivist olarak 1977 yılından itibaren eserlerini İngilizce yerine Kikuyu dilinde yazma kararı alır. Ngugi Afrika toplumlarının tam bağımsızlık kazanabilmeleri için zihinlerin de sömürgecilikten kurtulması gerektiğini savunur ve Afrika toplumları emperyalist temayüllü ve direnişçi olmak üzere ikiye ayırır. Emperyalist grup uluslararası burjuvazinin tahakkümündeki yerel yöneticilere

sadakat gösteren devlet kurumları, akademi, basın ve din adamlarını kapsar. Direnişçi cenah ise ekseriyetle proletarya, öğrenciler ve entelektüellerden müteşekkildir. Yerel yöneticilerin zorbalıkları ile emperyalist zihniyetin son bulmasının direnişçi grubun birlik olarak eğitim, dil ve kültür başta olmak üzere her alanda direnişçi sürdürmeleri gerektiğini öne sürmektedir.

Ngugi *Zihni Sömürgeci Azad* (2017) isimli eserinde Batı dillerinin Afrika dilleri için bir lütuf olarak görüldüğünü söyler ve bu zihniyette yetişen Afrikalı entelektüelleri eleştirir. 1964'te Afrikalı edebiyatçı ve akademisyen Chinua Achebe'nin şu sözüne eserinde yer vermiştir: "Bir adamın ana dilini bir başkasının dili için terk etmesi doğru mudur? Bu korkunç bir ihanet gibi görünüyor ve bir suçluluk duygusu hissettiriyor. Fakat benim için başka seçenek yok. Bana bir dil atfedildi ve onu kullanmak niyetindeyim." (Achebe, 1975 aktaran Thiong'o, 2017: 31). Ngugi Afrikalı aydınların bu ikilemini tutarsızlık olarak değerlendirirken sadece Batılı dillerinin kullanılmasının Afrika edebiyatı ve Afrika'nın problemlerinin dünyaya duyurulmasında etkili olmayacağı görüşündedir. Çünkü Batılıların yani "dil efendilerinin" (2017: 98) Afrikalı halklar tarafından kullanılan İngilizceyi, Fransızca'yı zaten onaylamayacaklarını savunmaktadır. Dilin en doğru kullanımını elitler ve ekonomik olarak gelişmiş toplumlar belirlemektedir ve bu durumda kendilerini Afrikalılardan üstün gören sömürgeci güçler, kolonize ettikleri ülkelerde yerlilerin kullandığı dili standart dil olarak görmemektedir. Neticede yerlilerin kullandığı Batı dilleri yerel kültür unsurlarını, kavramlarını ve yerel aksanları barındırdığından Batıda kullanılan dilden farklıdır ve bu da Batıyı üst kültür olarak addeden sömürgeci aydınlar tarafından eleştirilmektedir (Thiong'o, 2017).

Batı dillerinin sömürgecilik döneminde ve sonrasında Afrika ülkelerinde hakim dil oluşu ve sömürgecilik döneminde Kenya'da okullarda yerel dillerin zaman zaman yasaklanması Kenya dillerinin yok olmasında etkili olmadı. Çünkü köylü ve kentli işçi sınıfı yerel dillerin kullanımı hususunda direniş gösterdi ve yerel dillerde yeni şarkılar yazarak ve eski şarkıları söyleyerek sadece Kenya içinde değil Afrika genelinde dilin yaşamasına vesile oldular. Yanı sıra işçi sınıfının topluma Heruy Walda Sellasie, Germacaw Takla Hawaryat, Ebrahim Hussein gibi yerel yazarlar kazandırmıştır. Afrika edebiyatı üzerine eser veren yazarlar Afrika Dilleri ve Edebiyatları (African Languages and Literatures- 1981) isimli eserle onuncu

yüzyıldan itibaren Afrika dilleri adına kaynak oluşturdu. Gakaara wa Wanjau yerel dillerin yok olmasına karşı direnen önemli bir başka figürdür. Kikuyu dilinde yazdığı için İngiliz sömürge yönetimince 1952-1962 yılları arasında hapis cezası almıştır. Fakat Wanjau hapis cezası boyunca Kikuyuca günlükler tutmuş ve daha sonra bu günlükleri Heinemann Kenya yayınlamıştır. Nesir alanında ses getiren bu eser 1984'te Noma Ödülü almıştır (Thiong'o, 2017: 102).

Ngugi'nin dikkat çektiği bir diğer husus emperyalistlerin ve yerel temsilcilerinin Batılı kültür unsurlarını, dini metinleri ve siyasi direktifleri Afrika kültürünün bir parçası olarak göstermeleri ve sadece bunlara dair faaliyetleri Afrika dillerinde tertip etmeleridir (2017: 95). Nitekim İncil, azınlıklar tarafından konuşulan yerel dillerde bile rahatlıkla bulunabiliyordu. Batılı misyonerlerin ve Afrika dillerinden vazgeçmenin gerektiğine inanan yerli diktatörler yine de kendi doktrinlerini benimsetmek adına Afrika dillerine başvurmuştur. Ancak bu eserlerin ne derece Afrika edebiyatı olarak değerlendirileceği tartışmalıdır. Pelican İngiliz Edebiyatı editörleri her ne kadar yerel diller kullanılsa da bu eserleri 20. yüzyıl İngiliz Edebiyatı kapsamına almaktadır. Benzer şekilde Ngugi, Afrikalı edebiyatçıların Batı dillerini kullanarak telif ettikleri eserlerin de Afrika edebiyatı kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunur ve Achebe, Soyinka ve Ousmane gibi edebiyatçıların eserlerini "Afrikalılarca Avrupa dillerinde yazılmış edebiyat" olarak addeder (2017: 105). Ngugi de 1977 yılına kadar İngilizce eserler telif etmesine rağmen Kikuyuca yazma kararı almış ve bu kararı Kenya ve Afrika halkının anti-emperyalist mücadelesine bir katkı olarak görmüştür. Yazar, Batı olmadan Afrika'nın başarılı olamayacağını iddia eden bir siyasetçi ile Batı dilleri olmadan Afrika edebiyatının eksik kalacağını söyleyen yazarla aynı kefedede olduğunu düşünmektedir. Afrika halklarının ekonomik olarak tam bağımsız olamayışı siyaset ve kültürde de emperyalist müdahalenin sürmesine yol açmıştır. Ganalı Nkrumah gibi kültürel hegemonyaya karşı çıkan liderler popüler kültür ve medya aracılığıyla diktatör ve hayalperest olarak tasvir edilmektedir ki bu da medyanın emperyalist tahakümden kurtulamadığının bir göstergesi olarak addedilebilir (Thiong'o, 2017).

Afrika dilleri adına direnenler esasında Batı dillerinin öğretilmesine ve üniversitelerde Batılı edebiyatın yer almasına karşı çıkmamaktadır. Direnişçiler Afrika edebiyatının diğer edebiyatların bir uzantısı olmasına karşıdır ve eğitim ile

kültür dilinin Afrika'yı merkeze almasını talep etmektedir. Ngugi gibi anti-emperyalist direnişiler öncelikle Afrika dil ve edebiyatı incelendikten sonra dünya edebiyatlarının da çalışılması gerektiğini savunmaktadır. Anti-emperyalist direnişin kültürel alanda da başarı sağlayabilme direnişilerin Afrika genelinde birlik olarak sistemli ve tutarlı bir yol izlemeleriyle mümkündür.

5. SONUÇ

Direnış hareketleri 1900'lerin başında, özellikle Afrika ve Asya'da, sömürgecilere karşı örgütlenirken 1968'lerden itibaren işçi hareketleri, çevre hareketleri ve nükleer tesislere karşı hareketler gibi güncel konular direniş hareketlerine yön vermiştir. 1990'lardan itibaren ise Afrika'da demokrasiye geçiş süreci boyunca diktatör yöneticilere ve militarist rejimlere karşı direniş hareketleri ortaya çıkmıştır. Aslında demokratik yönetimlerde toplumda değişim ve dönüşüm talepleri için yapılan bu tür protestolar demokratik hak olarak görülür. Hatta diktatöryel rejimlerde temel hakların tehdit altında olması direniş hareketleri ve sivil itaatsizliği zorunlu kılmaktadır. Bu noktada direniş hareketleri, halkların taleplerini yansıtmaktadır ve demokratik hak ihlallerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında küreselleşme ile uluslararası boyut kazanan sivil toplum kuruluşları ve BM, NATO gibi uluslararası örgütlerin devletleri güç paylaşımına zorlaması, sivil toplumun ve direniş hareketlerinin uluslararası ilişkiler bağlamında incelenmesinin önünü açmıştır.

Afrika'daki direniş hareketleri ve çatışmalar, sömürgecilik sonrası ekonomik ve siyasi istikrarın tesisi konusunda istenen başarının elde edilmemesi ile başlamıştır ve bu çalışmada Kenya özelinde incelenen direniş hareketleri; siyasi-etnik, ekonomik, kültürel hareketler ile kadın ve öğrenci hareketleri olmak üzere sınıflandırılmıştır. Direniş hareketlerinin çoğu zaman birden fazla motivasyonu vardır ve her hareket gerçekteşi zaman ve şartlar göz önünde bulundurulduğunda biriciklik arz etmektedir. Fakat temel sebeplerden yola çıkılarak yapılan kategorizasyonlara rağmen bu çalışmada, mümkün mertebe diğer etmenler de değerlendirmeye çalışılmıştır. Örneğin, siyasi bir çatışma aynı zamanda etnik ayrımcılık temelli güç paylaşımı nedeniyledir ve etnik ayrımcılık da kaynaklardan faydalanma noktasında adaletsizliğe yol açabilmektedir. Bu adaletsizliği önlemek için organize olan direniş hareketlerinin görünen sebebi ekonomik kazanç olsa da direniş hareketlerinin, siyasi ve etnik ayrımcılığa son vermeyi hedeflediğini de söylemek güç olmayacaktır. Çalışmada siyasi ve etnik direniş hareketlerinin birlikte incelenmesi tam da bu gerekçe dolayısıyladır.

Sömürgecilikten miras kalan diktatörlüğün devam ettirilmesi ve halk arasında oldukça yaygın olan kabilecilik, Kenya’da siyasi ve etnik gerekçeli direniş hareketlerini oluşturan etkidir. Ayrıca nepotizm bağımsızlık sonrası Kenya’da önemli bir problemdir ve mevcut iktidara yakınlık, üst mevkilere gelmenin ön koşulu olagelmıştır. Devlet imkanlarının adaletsiz dağıtımı, nepotizm ve kabilecilik ile hız kazanan ötekileştirme, tek parti sisteminin denetimden uzak oluşu Kenya toplumunun devlete olan güvenini büyük ölçüde sarstı ve buna eşlik eden ekonomik problemler, siyasi ve etnik temelli direniş hareketlerine yol açtı. 90’lardan itibaren ise siyasi direniş, çok partili demokratik sisteme geçişi sağlama amacı gütmüştür. Seçim dönemlerinde siyasi-etnik direniş hareketleri çoğunlukla başarısız olmuştur ve bunun en önemli faktörü direniş hareketlerinin planlı ve organize olmayışı ile hareketlerin barışçıl yöntemlerine rağmen, etnik çatışmanın yol açtığı öfkeyle şiddete meyletmesidir. Devletin direnişçilere şiddetle karşılık vermesi ile can güvenliğinin garantilenememesi direnişi olumsuz etkilemiştir. Seçimlerin adil ve güvenilir bir düzlemde gerçekleşmeyişi, etnik ayrımcılık ve temel insan hakları ihlalleri gibi gerekçelerle ortaya çıkan siyasi ve etnik direniş hareketleri açıklanan gerekçeler doğrultusunda bu tezin hipotezlerini doğrulamaktadır.

Kenya’da yaygın olan bir diğer direniş kategorisi de ekonomik temelli direniş hareketleridir. Ekseriyetle etnik ayrımcılık bazlı kaynakların adaletsiz dağıtımı, yolsuzluk ile rüşvetin kamuda ve özel sektörde oldukça yaygın oluşu ve bu sebeplere bağlı olarak gelişen işsizlik oranlarındaki artış neticesindeki ekonomik problemler ekonomi temelli direniş hareketlerine neden olmuştur. Kenya kurumlarındaki yolsuzluk ve rüşvet, kurumsal zayıflık ve denetimsizlik ülkenin kalkınmasına ket vurmaktadır. Liyakata dayalı bir sistem yerine kabile temelli nepotizmin yaygınlığı işsizliğin, yoksulluğun ve göçün artmasına yol açmıştır. Bu tür problemlerin kronikleşmesi kitlesel direnişleri kaçınılmaz kılmıştır ve yer yer bu direnişler radikalleşme ile iç çatışmalara kapı aralamıştır.

Direniş hareketinin başarılı olabilmesi için öncelikle kabilecilik refleksleriyle hareket etmekten Kenya halkları vazgeçmelidir. Başkanın kabilesinden olan ve üst pozisyonlarda görev alan Kenyalılar her koşulda rüşvet geleneğini tamamen terk etmelidirler. Kitlesel ve barışçıl olarak yürütülen, her türlü rüşvet alma ve rüşvet

verme faaliyetini boykot etmek dönemsel protestolardan daha başarılı ve uzun vadeli çözüm sunan bir yaklaşım olacaktır. Geçici yaptırımlar dönemsel protestoların başarısı olarak anılabilir; ancak yine seçim dönemlerinde etnik çatışmanın direnişi manipüle etmesiyle yaşanan kaos ortamında yağma ve can kayıplarının yaşanması ülke güvenliğine zarar vermiştir. Turist sayısındaki düşüş ve güvenlik gerekçesiyle azalan yatırımlar uzun vadede ekonomide zarara yol açmıştır. Bu açıdan incelendiğinde şiddete meyleden ve manipülasyona açık direniş hareketleri ekonomik amaçlarını elde etmekten ziyade ekonominin kötüleşmesine neden olmuştur.

Kenya’da kadınlar, pasif direniş uygulamaları ve sivil toplum örgütleriyle sadece bağımsızlık sürecinde değil post-kolonyal dönemde de direniş hareketlerinde aktif rol almıştır. Kadın hareketleri; cinsiyet ayrımcılığının önüne geçme, ekonomik dayanışma, temel demokratik haklar konusunda bilgi edinme ve bu hakları gerektiği şekilde savunma, etkin arazi kullanımı gibi hedeflerin yanı sıra çevre felaketlerinin önüne geçme adına devletin gerekli inisiyatifi almasını sağlama gibi amaçlarla örgütlenmiştir. Ekonominin tarıma dayalı olduğu Kenya’da kadınların arazi kullanımının ve mülk ediniminin sınırlı oluşu, hatta bazı Kenyalı topluluklarda kadınların yetişkin olarak görülmemesi Kenyalı kadınları direnişe sevk etmiştir. İş gücünü paylaşmak, siyasette ve mülk ediniminde cinsiyet ayrımcılığını önlemek gibi amaçlarla başlayan direniş, zamanla eko-feminist oluşumların da önünü açmıştır, zira çevre ve tarımla kadınlar büyük oranda meşgul olmaktadır. Özellikle temiz su ve yakacak malzeme bulmak için kilometrelerce yol kat eden Kenyalı kadınlar her gün yaşadıkları sıkıntılara çözüm bulabilme adına başlattıkları küçük ve yerel organizasyonları zamanla ülke çapında etkin kılmıştır. Ayrıca 90’lı yıllarda demokrasiye geçiş süreciyle birlikte demokratik hak talebi ve kadınların siyasette söz sahibi olmalarını sağlamak gibi konular kadın organizasyonlarının yeni amaçları arasında yer almıştır.

Barışçıl yöntemler benimseyen kadın hareketleri, bilinçlendirme faaliyetleri ve ekonomik dayanışma hareketleri ile topluma katkı sağlamıştır. Çevre sorunlarının çözümüne de bilfiil katkıda bulunan sivil toplum örgütlerinin amaçlarını gerçekleştirmede büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Kadın hareketlerinin

başarılı oluşunda devletin şiddet ve ötekileştirmeden beslenen siyasetinden farklı olarak bütünleştirici ve barışçıl bir politika izlemesinin etkisi büyüktür.

Afrika ülkelerinde en yaygın direniş kategorilerinden olan öğrenci hareketleri, Kenya’da da bağımsızlıktan birkaç yıl sonra başlamıştır. Öğrenci hareketlerinin temel motivasyonu ekonomik problemler ve demokratik hak talepleri olurken yöntem olarak öncelikle protestolar ve ders boykotu gibi sivil itaatsizlik eylemleri denenmiştir. Ancak devletin şiddet göstererek müdahalede bulunmasından sonra ise öğrenci hareketleri de yer yer şiddete şiddetle mukabelede bulunmuştur. Bursların kesilmesi, öğrencilerin eğitim hakkından men edilmesi ve ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlama şeklinde karşılık gören öğrenci hareketleri zamanla radikalleşmiştir. Öğrenci direnişlerine yol açan bir diğeri unsur da bağımsızlığını yeni kazanan çoğu Sahraaltı ülkesinde olduğu gibi Kenya’da da öğrencilerin sosyo-ekonomik olarak ayrıcalıklı konumlarını sürdürme işteğidir. Ancak ekonomik düzenlemeler sebebiyle öğrenci kredi ve burslarındaki kesintiler yüzünden mevcut statülerini kaybetme kaygısındaki öğrenciler tepki göstermiştir. Yanı sıra hükümet, öğrencilerin refah hayatlarını devam ettirebilmeleri için iktidar partisini destekleme gerekçesi sunmuştur. Mevcut iktidar politikalarını güvence altına almak için sürölen bu şart aksine öğrencilerin örgütlü bir biçimde üniversiteler bünyesinde iktidar aleyhinde faaliyet göstermelerine yol açmıştır

Kenya’nın gerçek bağımsızlığı için eğitim reformlarının yanı sıra kültürel alanda da sömürgeci uygulamaların son bulması gerekmektedir. Bu sebeple Ngugi wa Thiong’o gibi Kenyalı edebiyatçılar, Afrika edebiyatının ancak Afrika dillerinde yapılabileceğini savunmuştur. Bu sebeple önceleri İngilizce ve Fransızca gibi eski sömürge dillerinde eserler üreten bu yazarlar kültürel bir direniş başlatarak eserlerini Kisvahili başta olmak üzere Kenya dillerinde kaleme almıştır. Dil, eğitim ve kültür alanlarında neo-kolonyal uygulamalara karşı olan bu direniş Afrika merkezli bir kültürel yaklaşım teklif etmektedir ve Afrika edebiyatının diğeri dünya edebiyatlarının bir uzantısı olarak görölmemesi gerektiğini savunmaktadır.

Post-kolonyal Afrika’nın ihtiyaç ve sorunlarını tespit etmek ve bu doğrultuda politika oluşturmak için toplumsal direniş hareketleri önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, sömürgecilik sonrası Afrika ülkelerinde direniş hareketleri Kenya

özelinde incelenerek toplum ile güç ilişkilerine odaklanılmış ve bu hareketlerin olumlu ve olumsuz etkileri analiz edilmiştir. Bu tezde her ne kadar Kenya'daki direniş hareketlerini kategorilere ayırarak incelense de direniş hareketlerinin ortak kullanılmasıyla yaşanan hak ihlallerine karşı tepki yer almaktadır. Öte yandan, her direniş hareketinin ortaya çıktığı koşullar, hareketi başlatan aktörler ve hareketin sonuçları açısından kendine özgüdür ve kendi koşulları içinde incelenmelidir. Ancak yine de direniş hareketlerinin çoğu zaman birden fazla gerekçesi vardır ve bunlar birbirleriyle bağlantılıdır. Yani belirtilen temel sebeplere kolonyal dönemdeki kimi uygulamalar ve kopuşlar, yeni iktidarların kötü ekonomik yönetimleri, seçimlerin adil olmayışı, cinsiyetçi ayrımcılık da eşlik etmektedir. Bu açıdan tezin sonuçları temel hipotezlerle uyum göstermektedir. Ayrıca hipotezde öne sürüldüğü üzere, Kenya'da direniş hareketlerinin toplumun ve güç ilişkilerinin şekillenmesinde olumlu ve olumsuz etkileri tespit edilmiştir. Direniş hareketlerinin başta hak ihlallerini önleme amacı olmak üzere bölgeye ve ülkeye münhasır amaçlarına kısmen ulaşmıştır, fakat direniş hareketlerinin yanlış yönlendirilmesi halinde baskılar artmış, eğitim faaliyetlerinin sektöre uğramış, ekonomi zarar görmüş, yatırımlar azalmış ve güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır.

Direniş hareketleri güç ilişkileri ile toplum-devlet ilişkisini şekillendirmesi yönüyle araştırılması gerekmektedir ve bu konu sadece Kenya'da değil Afrika genelinde de güncelliğini korumaktadır. Afrika'nın şahsına münhasır koşullarını, Afrika halklarının talepleri ile problemlerini tespit edip toplumun ve ülkenin ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun politikaların üretilebilmesi adına direniş hareketleri önemli veriler sunmaktadır. Afrika'nın hedeflediği kalkınma hamleleri için yeterli potansiyeli bulunmaktadır. Ancak bu hedefin önündeki engel sadece neo-kolonyal güçler değildir. Afrikalı diktatörler- bir yönüyle yerli sömürgeciler, manipülasyonlarla her an ülkeyi iç savaşa sürükleyebilecek kabilecilik zihniyeti, yolsuzluk, rüşvet ve nepotizmin toplumun her kesiminde yaygın oluşu, ifade özgürlüğüne getirilen sınırlamalar ile her türlü ayrımcılık Kenya'yı ve tüm Afrika ülkelerini dünya siyasetinde güçlü bir aktör olmaktan alıkoymaktadır. Sivil direniş hareketlerinin meşru olan talepleri daha fazla incelenmeli ve buna göre politikalar üretilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abdi, Zhaleh. (2017). Afrika'nın Kısa Tarihi. Hasret Çomak (Ed.). *Afrika Politikası* içinde. İstanbul: Beta Yayıncılık, 3-16.
- Akyeampong, E. K., & Gates, H. L. (2012). *Dictionary of African Biography*. Oxford University Press.
- Anderson, D. (2005). *Histories of the Hanged: The Dirty War in Kenya and the End of Empire*. W. W. Norton.
- Artokça, İzzettin. (2014). Eş Şebab ve Boko Haram Terör Örgütlerinin Özellikleri ve Afrika Siyasetindeki Yerleri. İsmail Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika-1* içinde. Ankara: Nobel Yayınları, 201-231
- Asamoah-Gyadu, J. Kwabena. (2014). God Bless Our Homeland Ghana: Religion and Politics in a Post-Colonial African State . C. N. Anum (Ed.). *Trajectories of Religion in Africa* içinde. Brill Publishings, 166-182.
- Aydın, H. (2018). *Amerikan Dış Politikasında Afrika*. İstanbul: Alelmas.
- Aydoğdu, B. (2014). Kenya'da Başkanlık Sistemi: Tarihsel Gelişimi ve Ülkenin Siyasi Düzenine/Gelişmişliğine Etkisi. İsmail Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika 1* içinde. Ankara: Nobel Yayınları, 293-311
- Ayittey, G. B. (1993). *Africa Betrayed*. Palgrave Macmillan.
- Ayittey, G. B. (1999). *Africa in Chaos: A Comparative History*. Palgrave Macmillan.
- Bates, H. Robert. (1976). *Rural Responses to Industrialization*. Yale University Press.
- Bay, E. G., & Donham, D. L. (2007). *States of Violence: Politics, Youth, and Memory in Contemporary Africa*. University of Virginia Press.
- Bedau, Hugo Adam. (1991). *Civil Disobedience in Focus*. Routledge.
- Blakeley, R. (2009). *State Terrorism and Neoliberalism: The North in the South*. Routledge.

- Crossley, N. (2002). *Making Sense of Social Movements*. Philadelphia: Open University Press.
- Daniel Branch, N. C. (2008). *Democratization, Sequencing, and State Failure in Africa: Lessons from Kenya*. African Affairs, 1-26.
- Decalo, S. (1990). *Coups and Army Rule in Africa: Motivations and Constraints*. Yale University Press.
- Dudouet, Veronique. (2014). *Civil Resistance and Conflict Transformation: Transitions from armed to nonviolent struggle*. Routledge.
- Elkins, C. (2005). *Britain's Gulag: The Brutal End of Empire in Kenya*. London: Pimlico.
- Emmanuel K. Akyeampong & Henry Luo Gates, J. (2012). *Dictionary of African Biography* (Cilt 1). New York: Oxford University Press.
- Fanon, Frantz. (1963). *The Wretched of Earth*. Grove Weidenfeld A division of Grove Press.
- Gilbert, E., & Reynolds, J. T. (2016). *Dünya Tarihinde Afrika*. (M. Demirkaya, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- G.K. Nukunya. (1992). *Tradition and Change in Ghana*. Ghana University Press.
- Gurr, Ted Robert. (1970). *Why Men Rebel*. Routledge.
- Harrison, Graham. (2002). *Issues in the Contemporary Politics of Sub-Saharan Africa: The Dynamics of Struggle and Resistance*. Springer.
- Herbst, J. (2000). *States and Power in Africa: Comparative Lessons in Authority and Control*. Princeton University Press.
- Hornsby, Charles. (2012). *Kenya: A History Since Independence*. I.B. Tauris.
- Horowitz, Donald L. (2000). *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press.

- Jobe, I. B. (2017). Afrika'da Demokrasi: Sahraaltı Afrika'da Güncel Siyasi Durumların Analizi. H. Çomak, & H. Y. Caner Sancaktar (ed.). *Afrika Politikası* içinde. İstanbul: Beta Yayınları, 533-540.
- Johnson, Chalmers. (1964). *Revolution and the Social System*. Hoover Inst Pr.
- Kabira, Wilhelmina Oduol ve Mukabi, Wanjiku. (1995). The Mother of Warriors and Her Daughters: The Women's Movements in Kenya. Amrita Basu (Ed.). *The Challenge of Local Feminisms: Women's Movements in Global Perspective*. Westview Press: 187-208.
- Kariuki, J. M. (1975). *"Mau Mau" detainee: The account by a Kenya African of his experiences in detention camps, 1953-1960*. Oxford University Press.
- Kavas, Ahmet. (2017). *Geçmişten Günümüze Afrika*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Leiden, Carl ve Schmitt, Karl. M. (1968). *The Politics of Violence: Revolution in the Modern World*. Prentice-Hall.
- Manyasa, Emmanuel. (2005). Ethnicity: An Opportunity or a Bane in Africa's Development. Felicia Arudo Yieke (Ed.). *In Search of national and regional renewal*. içinde. Dakar: Codesria, 21-53.
- Melucci, A. (1996). *Challenging Codes-Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meredith, M. (2006). *The Fate of Africa: A History of Fifty Years of Independence*. Public Affairs.
- Mkandawire, Thandika. (2006). *African Intellectuals: Rethinking Politics, Language, Gender and Development (Africa in the New Millennium)*. Zed Books.
- Northrup, D. (2013). *Africa's Discovery of Europe*. Oxford University Press.
- Nukunya, G. K. (2003). *Tradition and Change in Ghana: An Introduction to Sociology*. Ghana Universities Press.
- Oran, B. (1997). *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Özey, Ramazan. (2014). Afrika Kıtası'nın Panoraması: Siyaset, Toplum ve Ekonomide Farklılıklar ve Benzerlikler. İsmail Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika-1* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 1-44.

- Özey, Ramazan. (2016). Doğu Afrika Panoraması: Siyaset, Toplum, Ekonomi. İsmail Ermağan (Ed.). *Dünya Siyasetinde Afrika-3* içinde. Ankara: Nobel Yayıncılık, 1-50.
- Porta, D. D., & Diani, M. (2006). *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publications.
- Rosenau, James N. (1992). *Governance without government: order and change in world politics*. Cambridge University Press.
- Royle, T. (1998). *Winds of Change: The End of Empire in Africa* . John Murray Pubs Ltd.
- Salih, M. A. (2001). *African Democracies and African Politics* . Pluto Press.
- Scott, James. C. (1999). *Seeing Like A State*. Yale University Press.
- Springhall, J. (2001). *Decolonization since 1945: The Collapse of European Overseas Empires*. Palgrave.
- Sunar, L. (2018). *Değişim Sosyolojisi*. Nobel Yayıncılık.
- Tandoğan, Muhammed. (2018). *Büyük Sahra'da Son Osmanlı Tebaası Tevârikler*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Taylor, I. (2010). *The International Relations of Sub-Saharan Africa*. Continuum.
- Thiong'o, Ngugi W. (2017). *Zihni Sömürgeden Azad*. İstanbul: Hece Yayınları.
- Thoreau, Henry David. (2014). *Civil Disobedience*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Thornton, J. (1998). *Africa and Africans in the Making of the Atlantic World, 1400-1800*. Cambridge University Press.
- Tordoff, W. (2002). *Government and Politics in Africa*. Palgrave Macmillan.
- Uysal, A. (2016). *Toplumsal Hareketler Sosyolojisi*. İstanbul: Tezkire.
- Wiseman, John. A. (1996). *The New Struggle for Democracy in Africa*. Routledge.
- Yego, N. C. (2015, 4 29). Election Violence in Kenya. Proquest.

Zeilig, L. (2007). *Revolt and Protest Student Politics and Activism in Sub-saharan Africa*. I.B. Tauris.

Zeilig, L., & Dwyer, P. (2011). *African Struggles Today: Social Movements Since Independence*. Haymarket Books.

Makaleler

Adar, Korwa G. ve Munyae, Isaac M. (2001). Human Rights Abuse in Kenya Under Daniel Arap Moi, 1978-2001. *African Studies Quarterly*, 4-14.

Addawe, Dahir Hussein. (2018). Somali'de Avrupalı Sömürgeciler ve Direniş Hareketleri (1885-1950). Erciyes Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış DT*. Kayseri.

Aksakal, Emrah. (2016). Afrika'da İç Savaşların Temel Dinamikleri: Sudan Örneği. Gazi Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YT*. Ankara.

Alan, Bülent. (2012). Ngugi Wa Thiong'o and Cultural Resistance. Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış DT*. Van.

Alemazung, A. (2010). Post-Colonial Colonialism: An Analysis of International Factors and Actors Marring African Socio-Economic and Political Development. *The Journal of Pan African Studies*, 62-84.

Amnesty International, (1998, 10 Haziran) Kenya: Political Violence Spirals, 1-15.

Amutabi, Maurice N. (2009). Beyond Imperial Presidency in Kenya: Interrogating the Kenyatta, Moi and Kibaki Regimes and Implications for Democracy and Development. *Kenya Studies Review*, 55-84.

Bauer, Gretchen ve Diğerleri. (2017). Women and Post-Independence African Politics. *Oxford Research Encyclopedia of African History*, 1-26.

Blanton, Robert ve Diğerleri. (2001). Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa . *Journal of Peace Research* , 473-491.

- Bowen, John. R. (2000). Should we have a universal concept of 'indigenous peoples' rights'?: Ethnicity and essentialism in the twenty-first century. *Anthropology Today*, 12-14.
- Branch, D., & Cheeseman, N. (2009). Democratization, sequencing, and state failure in Africa: Lessons from Kenya. *African Affairs*, 1-26.
- Cangür, Fatih. (2013). Günümüzde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki Demokratik Hareketler; Libya ve Mısır Örnekleri. Gazi Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YT*. Ankara.
- Chappell, S. (2011). Airpower in the Mau Mau conflict: the government's chief weapon. *Small Wars & Insurgencies*, 495-525.
- Çakmak, Cenap. (2007). Müslüman Kardeşler Bir Sivil Toplum Örgütü Mü? *Akademik Orta Doğu*, 70-97.
- Daniel Branch, N. C. (2008). Democratization, Sequencing, and State Failure in Africa: Lessons from Kenya. *African Affairs*, 1-26.
- Duman, Duygu ve Barut, Ilgın. (2015). İslam ve Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Aratırmalar Dergisi*, 871-879.
- Gilbert, Erik ve Reynolds, Jonathan. (2016). *Dünya Tarihinde Afrika*. Mehmet Demirkaya (çev.), İstanbul: Küre Yayınları.
- Githinji, David M. (2017). The Interplay Between Ethnicity and Trust in Government in Kenya. *Proquest*, 1-128.
- Gökgedik, İ. (2014). Afrika (Bilâdüssûdan)'da Kurulmuş Bir İslam Devleti: Kânim-Bornu ve Osmanlı ile Münasebetleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Gross, Felix. (1968). Dakar's Sorbonne South. *African Report*, 42-44.
- Hansen, Thomas Obel. (2009). Political Violence in Kenya. *Institute of Security Studies*, 1-20.
- Hansen, William. W., & Musa, Umma Aliyu. (2013). Fanon, the Wretched and Boko Haram. *Journal of Asian and African Studies*, 281-296.

- Hewitt, V. (2006). A Cautionary Tale: Colonial and post-colonial conceptions of good government and democratisation in Africa. *Commonwealth & Comparative Politics*, 41-61.
- Hope, Kempe Ronald. (2014). Kenya's corruption problem: causes and consequences. *Commonwealth & Comparative Politics*, 493-512.
- İlimen, Ezgi. (2017). Feminist Activist Politics and Sisterhood in the Life Narratives of Audre Lorde and June Jordan. Hacettepe Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YT*. Ankara.
- Johnson, Omotunde E.G (2005). Addressing Ethnicity in Sub-Saharan Africa: Institutions and Agency. *Constitutional Political Economy*, 49–69.
- Kaldor, Mary. (2003). The Idea of Global Civil Society. *International Affairs*, 583-593.
- Kanyinga, Karuti. (2009). The legacy of the white highlands: Land rights, ethnicity and the post-2007 election violence in Kenya. *Journal of Contemporary African Studies*, 325-344.
- Kiros, T. (2007). Introduction: The African Post-Colonial State in Crisis. *Socialism and Democracy*, 1-3.
- Klopp, Jacqueline M. ve Orina, Janai R. (2002). University Crisis, Student Activism, and the Contemporary Struggle for Democracy in Kenya. *African Studies Review*, 43-76.
- Korwa G. Adar, I. M. (2001). Human Rights Abuse in Kenya Under Daniel Arap Moi, 1978-2001. *African Studies Quarterly*, 4-14.
- Laird, Siobhan E. (2007). Inter-ethnic conflict: a role for social work in sub-Saharan Africa. *Social Work Education* , 693-709.
- Larmer, Miles. (2015). Historicising Activism in Late Colonial and Post-Colonial Sub-Saharan Africa. *Journal of Historical Sociology*, 67-89.
- Lynch, G., & Willis, J. (2014). Democracy and its discontents: understanding Kenya's 2013 elections. *Journal of Eastern African Studies*, 2-24.

- Makan, V. (1997). Women in Africa: women's movements and the state. *Agenda*, 80-88.
- Mutula, Stephan ve Diğerleri. (2013). Leadership and Political Corruption in Kenya: Analysis of the 2010 Constitutional Provisions on the Presidency. *The Journal of Social, Political and Economic Studies*, 263-286.
- Nesbitt, Francis Njubi. (2008). Post-Colonial Anxieties: (Re)Presenting African Intellectuals. *African Affairs, Oxford Journals*, 273-282.
- Nkinyangi, J. A. (1991). Student Protests in Sub-Saharan Africa. *Higher Education*, 157-173.
- Obala, Luke M. (2014). Ethnicity, corruption and violence in urban land conflict in Kenya. *Urban Studies*, 2735-2751.
- Oyugi, Walter O. (1997). Ethnicity in the Electoral Process: The 1992 General Elections in Kenya. *African Journal of Political Science*, 41-69.
- Öndül, Uluhan Berk. (2015). Sudan'da Etnik Çatışma ve Çözüm Süreci. Ankara Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış YT*. Ankara.
- Pürçek, Yunus. (2014). The impact of ehno-religious conflict on foreign policy: Nigerian case. Fatih Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış YT*. İstanbul.
- Rakoczy, Susan. (2013). Wangari Maathai: Discerning a Call to Environmental Justice. *Journal of Theology for Southern Africa*, 75-91.
- Robert Blanton, T. D. (2001). Colonial Style and Post-Colonial Ethnic Conflict in Africa . *Journal of Peace Research*, 473-491.
- Samancı, Mustafa. (2017). Türkiye- Afrika İlişkilerinde Sivil Toplu Kuruluşlarının Rolü: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı Örneği. Yalova Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YT*. Yalova.
- Smith, L. (2009). Explaining violence after recent elections in Ethiopia and Kenya. *Democratization*, 867-897.
- Schock, Kurt. (2013). The Practice and Study of Civil Resistance. *Sage Publicatons*, 277-290.

- Şahin, Levent ve Öztürk, Mustafa. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 1-27.
- Tajfel, Henri. (1974). Social Identity and Intergroup Behaviour. *Social Science Information*, 65-93.
- Tripp, Aili Mari. (2001). The New Political Activism in Africa. *Journal of Democracy*, 141-155.
- Uchehara, Kieran E. (2008). Afrika'daki Çatışmalarda Din Faktörü: Nijerya- Kaduna Örneği ile Bir Analiz. Uludağ Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış DT*, Bursa.
- Yego, N. C. (2015). Election Violence in Kenya. Master's dissertation published by Proquest. The University of Kansas Global and International Studies.
- Zeilig, Leo. (2008). Student Politics and Activism in Zimbabwe. *Journal of Asian and African Studies*, 215-237.
- Zeilig, Leo. (2009). Student Resistance and the Democratic Transition: Student Politics in Senegal 1999-2005. *Social Dynamics*, 68-93.
- Zghal, Abdel Kader. (1995). The “bread riot” and the crisis of the one-party system in Tunisia. (M. Mamdani, & Wamba-dia-Wamba, Dü) *African Studies in Social Movements and Democracy*, s. 99-129.

İnternet Kaynakları

- Africa Maps*, University of Texas Libraries, 2018,
<https://legacy.lib.utexas.edu/maps/africa/> (8 Haziran 2019).
- Africa's student movements: history sheds light on modern activism*, The Conversation, 18 Şubat 2019, <http://theconversation.com/africas-student-movements-history-sheds-light-on-modern-activism-111003> (10.06.2019).
- Badri, B., & Tripp, A. M. *Women's Activism in Africa: Struggles for Rights and Representation*, Democracy in Africa, 19 Temmuz 2019, <http://democracyinafrica.org/womens-right-activism-africa/> (25.07.2019).

- Bradley, K. *Resisting Slavery in Ancient Rome*, bbc.co.uk, 17 Şubat 2011, bbc.co.uk: https://www.bbc.co.uk/history/ancient/romans/slavery_01.shtml (30.06.2019)
- Castration and conspiracy: How British government covered up torture of the Mau Maus - including Obama's grandfather - for 50 years*, dailymail, 6 Nisan 2011, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-1373650/Mau-Mau-rebellion-Torture-rebels-including-Obamas-grandfather.html> (09.06.2019).
- Commission of Inquiring into Post-Election Violence*, 2008, http://kenyalaw.org/Downloads/Reports/Commission_of_Inquiry_into_Post_Election_Violence.pdf (7 Haziran 2018), s. 1-491.
- Çam, İ. E., “Mau Mau İsyanı ve Kenya’nın Bağımsızlık Süreci”, AFAM, 1 Eylül 2018, <https://www.afam.org.tr/mau-mau-isyani-ve-kenyanin-bagimsizlik-sureci/> (9 Haziran 2019).
- Daniel Arap Moi*, President- Republic of Kenya, <http://www.president.go.ke/daniel-arap-moi/> (10 Haziran 2019).
- Did Ellen Johnson Sirleaf do enough for Liberia?* Al Jazeera, 24 Mayıs 2019, <https://www.aljazeera.com/programmes/upfront/2019/05/ellen-johnson-sirleaf-liberia-190524073206195.html> (20.07.2019).
- Election Fraud Detection: Empirical Analysis of Kenyan 2013 Elections Results*, Lytons Analytics, 27 Eylül 2017, <https://lytonsanalytics.wordpress.com/2017/09/27/election-fraud-detection-empirical-analysis-of-kenyan-2013-elections-results-using-ms-excel-and-idea/> (22 Nisan 2019).
- Friedman, H., “The Mau-Mau Uprising”, psywar, 1 Nisan 2006, <https://www.psywar.org/maumau.php> (9 Haziran 2019).
- Gençoğlu, H., “Güney Afrika’da Modern Sömürgeciliğin Alâmet-i Fârikası: Çiftlikler ve Sahipleri Avrupalı Yerliler”, AFAM, 18 Mart 2019, <https://www.afam.org.tr/guney-afrikada-modern-somurgeciligin-alamet-i-farikasi-ciftlikler-ve-sahipleri-avrupali-yerliler/> (7 Haziran 2019).
- Harden, Blaine “Kenyan Buried in Village He Hated”, *The Washington Post*, 25 Mayıs 1987,

https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1987/05/25/kenyan-buried-in-village-he-hated/c04e4811-a972-4755-ae77b03113af7931/?noredirect=on&utm_term=.d1cc6f9eed8c (10. 12. 2018).

Heerden, Dominique ve Said-Moorhouse, Lauren “Kenyan election official was strangled, authorities confirm”, *CNN News*, 3 Ağustos 2017, <https://edition.cnn.com/2017/08/03/africa/kenya-election-official-chris-msando/index.html> (11 Haziran 2018).

Human Rights Development, Kenya-Human Rights Watch, 1994, <https://www.hrw.org/reports/1994/WR94/Africa-02.htm> (07.10.2018)

Jean-Bédél Bokassa, Encyclopedia Britannica, 18 Şubat 2019, <https://www.britannica.com/biography/Jean-Bedel-Bokassa> (5 Haziran 2019).

Kavas, Ahmet, “Sokoto”, TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sokoto> (8 Haziran 2019).

Kavas, Ahmet, “Aslında Avrupa Afrika’ya Bağımlı”, AFAM, 12 Aralık 2016, <https://www.afam.org.tr/ahmet-kavas-aslinda-avrupa-afrikaya-bagimli/> (21.08.2018).

Kavas, Ahmet, “Afrika’da Neo-Kolonyalizme Karşı Türkiye Soluğu”, AFAM, 17 Ağustos 2017, <https://www.afam.org.tr/afrikada-neo-kolonyalizme-karsi-turkiye-solugu/> (5 Haziran 2019).

Kenya Corruption Index, Trading Economics, 2019, <https://tradingeconomics.com/kenya/corruption-index> (11 Haziran 2019).

Kenya elections: Maps and graphics, Bbc News, 4 Mart 2013, <https://www.bbc.com/news/uk-21592589> (26 Nisan 2019).

Kenya election: Raila Odinga's strike call mostly ignored, Bbc News, 14 Ağustos 2017, <https://www.bbc.com/news/world-africa-40924352> (21 Nisan 2019).

Kenya’s first president, Jomo Kenyatta, African American Registry, <https://aaregistry.org/story/kenyas-first-president-jomo-kenyatta/> (10 Haziran 2019).

Kenyan Violence by County, ACLED, 2 Mart 2013, <https://www.acleddata.com/2013/03/02/kenyan-violence-by-county/> (21 Nisan 2019).

Knott, S. *The legacy of Africa's first woman president is as a pioneer—but not of female empowerment*, 1 Ekim 2017, Quartz Africa, <https://qz.com/africa/1091456/liberias-ellen-johnson-sirleaf-is-an-african-pioneer-but-not-an-icon-of-female-empowerment/> (30 Haziran 2019).

Lewis, A.E. *A Kenyan Revolution: Mau Mau, Land, Women, and Nation*, 2007, Electronic Theses and Dissertations, <http://dc.etsu.edu/etd/2134> (11 Temmuz 2019)

Mali, İnsamer, 2017, https://insamer.com/tr/mali_770.htm, (6 Haziran 2019).

Mwanzia, Mutinda, & Gichura, Gerald “Council has 4,000 ‘ghost’ workers” *The Standard*, 10 Haziran 2010,

<https://www.standardmedia.co.ke/article/2000011948/report-council-has-4-000-ghost-workers> (06.08.2018).

Ogunde, O., *Regime Change or System Overhaul: Reviewing the ‘African Spring’*, International Policy Digest, 15 Nisan 2019, <https://intpolicydigest.org/2019/04/15/regime-change-or-system-overhaul-reviewing-the-african-spring/> (21 Temmuz 2019).

Orakçı, S., “Sudan Baharı mı?”, Kriter, 1 Mayıs 2019, <https://kriterdergi.com/dosya-egitim/sudan-bahari-mi> (1 Haziran 2019).

Political Map of Kenya, the United Nations Geospatial Information Section, 2019, <https://www.un.org/Depts/Cartographic/english/htmain.htm> (21 Nisan 2019).

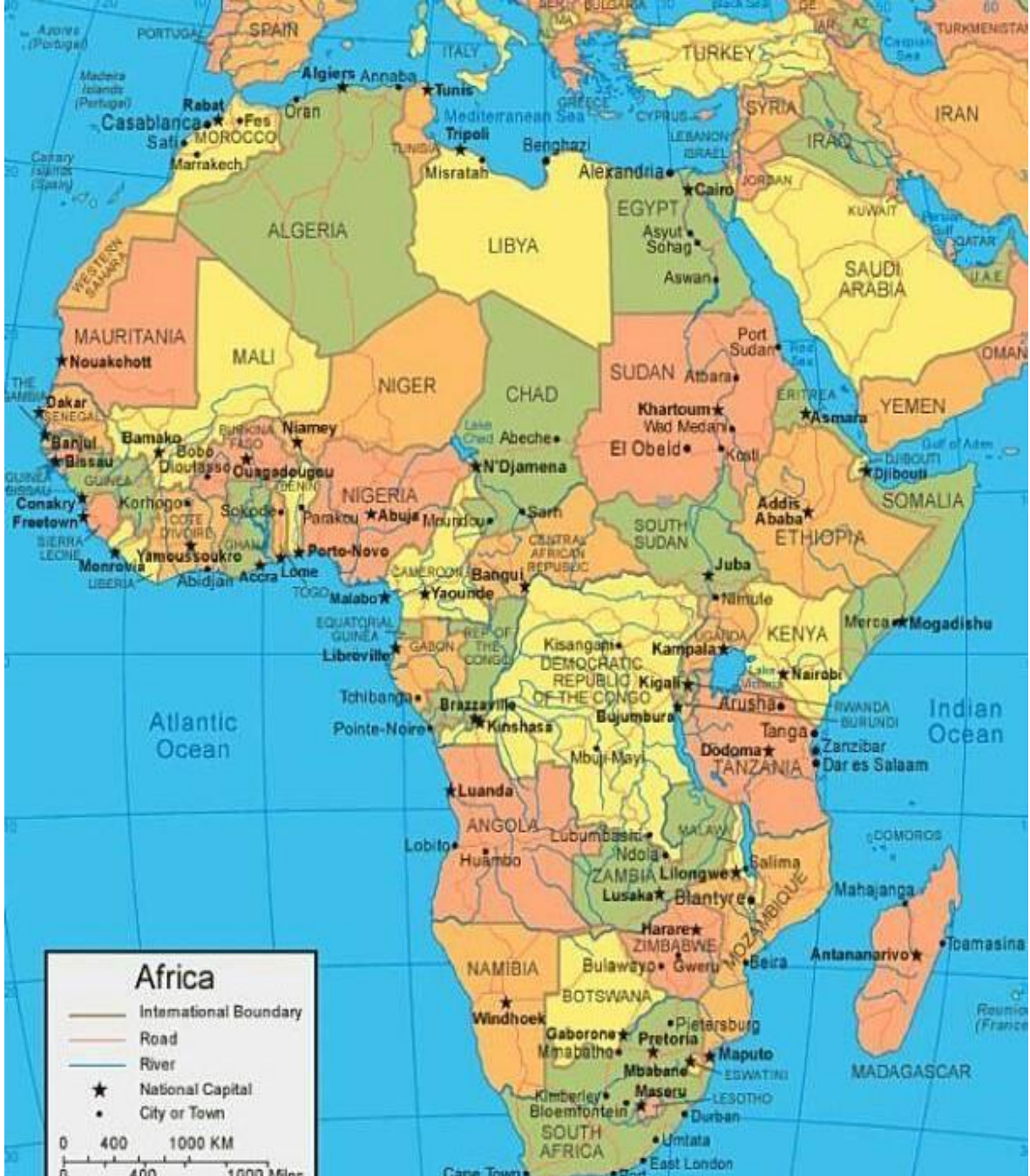
Raila Odinga, Daily Nation, 19 Şubat 2018, <https://www.nation.co.ke/news/Odinga-leaves-for-Zimbabwe-to-attend-Morgan-Tsvangirai-burial/1056-4311018-13kf2q8z/index.html> (10 Haziran 2019).

Shikwati, J., "For God's Sake, Please Stop the Aid!", Spiegel Online, 7 Nisan 2005, <https://www.spiegel.de/international/spiegel/spiegel-interview-with-african->

- economics-expert-for-god-s-sake-please-stop-the-aid-a-363663.html (1 Haziran 2019).
- Solomon, S. *African Women Surmount Obstacles to Redefine Their Countries' Militaries*, Voice of America, 24 Şubat 2019, <https://www.voanews.com/africa/african-women-surmount-obstacles-redefine-their-countries-militaries> (25 Temmuz 2019).
- Tandoğan, Muhammed, “Boko Haram ve Nijerya’da Şiddet Ortamı”, AFAM, 22 Ocak 2015, <https://www.afam.org.tr/boko-haram-nijeryada-siddet-ortami/> (8 Haziran 2019).
- Tandoğan, Muhammed, “Doğu Afrika’nın Parlayan Yüzü Kenya”, AFAM, 3 Aralık 2017, <https://www.afam.org.tr/dogu-afrikanin-parlayan-yuzu-kenya/> (08.08.2018).
- Tenthani, R. *Joyce Banda: Malawi's first female president*, bbc news, 4 Nisan 2012, <https://www.bbc.com/news/world-africa-17662916> (30 Haziran 2019).
- Transparency International: Corruption Perceptions Index 2017, 2018, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017 (09.10.2018).
- Uhuru Kenyatta*, Sustainable Education, <https://millenniumedu.org/2013/09/30/kenya-president-uhuru-kenyatta-and-deputy-president-william-ruto-push-laptop-programme/> (10 Haziran 2019).
- UN report urges Liberia to act on rape*, United Nations Human Rights, 14 Ekim 2016, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20680&LangID=> (30 Haziran 2019).
- Vidal, John, “Wangari Maathai obituary”, *The Guardian*, 26 Eylül 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/sep/26/wangari-maathai> (7 Ekim 2018).
- Worldbeater: Isaias Afwerki*, New Internationalist, 26 Haziran 2018, <https://newint.org/columns/worldbeaters/2017/05/01/isaias-afwerki> (21 Nisan 2019).

EKLER: GEREKLİ HARİTALAR

Harita 1: Genel Afrika Coğrafyası

Kaynak: <https://legacy.lib.utexas.edu/maps/africa/>

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Duygu KUTLU

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 27 Ağustos 1992, Elazığ

Elektronik Posta: duygukutlu23@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Boğaziçi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü	2014

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2014-2017	Biruni Üniversitesi	Okutman
2017-	29 Mayıs Üniversitesi	Okutman

YABANCI DİLLER

İleri düzeyde İngilizce, orta düzeyde İspanyolca, başlangıç düzeyinde Boşnakça